

Yayın Geliş Tarihi: 01.12.2020

Yayına Kabul Tarihi: 04.12.2020

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Kılıç, Alev. "Olaylar ve Yorumlar." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 67 (2020): 11-82.

Başyazı

OLAYLAR VE YORUMLAR (FACTS AND COMMENTS)

Alev KILIÇ*

Öz: *Bu incelemede Ermenistan'ın iç ve dış dinamiklerinde ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde Ağustos-Aralık 2020 ayları arasındaki gelişmeler ele alınmaktadır. Ele aldığımız dönem Ermenistan bakımından felaket olarak nitelendirilebilecek gelişmelere sahne olmuştur. COVID-19 pandemisinde kötü bir sınav verilmiş, ekonomide ciddi bir gerileme gözlenmiş, Paşinyan hükümeti halka vaatlerini yerine getirmede ve reformları gerçekleştirmede vahim yanlışlarını, beceriksizlik ve yeteneksizliklerini örterek iktidarını sürdürürebilmek amacıyla aşırı milliyetçilik kartına başvurmuş, suçu dış düşmanlara (her zaman olduğu gibi Türkiye ve Azerbaycan'a) yüklemiş, saldırgan tutumu sonucunda Azerbaycanla savaşa neden olmuş ve sonunda tam bir hezimete uğramıştır. Savaş sonunda Azerbaycan ordusu işgal altındaki topraklarının büyük bir kısmını geri almış ve öngörülen nihai barış anlaşması müzakereleri için güçlü bir konuma gelmiştir. Ermenistan bu savaşta Azerbaycan'ı kararlı ve güçlü bir şekilde destekleyen Türkiye'yi resmen düşman olarak ilan etmiş, ilişkiler bugüne kadarki en düşük noktasına gelmiştir.*

Anahtar Sözcükler: *Nikol Paşinyan, Azerbaycan-Ermenistan Savaşı, Dağlık Karabağ, Türkiye-Ermenistan ilişkileri*

Abstract: *This article covers Turkey-Armenia relations as well as domestic and international developments of Armenia in the period of August-December 2020. The period has witnessed disastrous developments for Armenia, starting with inapt handling of the COVID-19 pandemic, the sharp*

* ORCID: 0000-0001-5180-2896
E. Büyükelçi, Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı, akilic@avim.org.tr

downturn in the economy, disappointing failures and visible incompetence of the Pashinyan Government to fulfill its promises and to carry out reforms, resorting to playing the radical nationalism card, pinning the blame on foreign enemies (on the usual suspects, Azerbaijan and Turkey) so as to cling to power, bellicose rhetoric leading to war with Azerbaijan followed by a humiliating defeat. As a result, a large swath of occupied Azerbaijan's territory was recovered, giving the upper hand to Azerbaijan at the eventual negotiations for the final settlement. Turkey, having unwaveringly and staunchly expressed its support for Azerbaijan, was officially declared by Armenia to be the enemy, bringing relations to its yet lowest ebb.

Keywords: *Nikol Pashinyan, Azerbaijan-Armenia War, Nagorno-Karabakh, Turkey-Armenia Relations*

1. Ermenistan'daki Yerel Gelişmeler

11-12-13 Temmuz tarihlerinde Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki stratejik Tovuz bölgesinde patlak veren ve 17 kayıpla sonuçlanan ölümcül çatışmalar ilerideki zor günlerin işaretçisi olmuştur. Bu dönemde, iç muhalefette de yönetim aleyhindeki sesler yükselmiştir. EDF-Taşnaksutyun'un öncülüğündeki dört ana muhalefet partisi 11 Temmuz'da bir ortak bildiri ile hükümetin COVID-19 pandemisiyle mücadelesini sert bir şekilde eleştirmiştir.

Başbakan Nikol Paşinyan 11 Ağustos'ta acil meseleleri değerlendirmek amacıyla Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan ile görüşmüş, haberlere yansıdığı kadarıyla Azerbaycan sınırındaki çatışma, sürmekte olan pandemi ve krizin ekonomik yansımaları gibi konular ele alınmıştır. Paşinyan gelecekte olacaklara işaret edencesine Cumhurbaşkanı'na aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

“Azerbaycan ordusunun Ermenistan silahlı kuvvetlerinden üstün olduğu şeklinde Azerbaycan liderliği tarafından senelerdir geliştirilen mitin, “Tovuz” olaylarını takiben hızla çöktüğünü belirtmek oldukça önemlidir. Bana göre, bu durum bölgede tamamen yeni bir jeopolitik ve askeri-siyasi durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel anlamda bu durum Ermenistan'ın, bütün Ermeni yetkililerin ve hükümetlerin bağlı olduğu, uzun zamandır süren konumunu kuvvetlendirmektedir, yani Karabağ ihtilafının askeri çözümü yoktur – bu ihtilaf yalnızca barışçıl yollar ile çözülebilir. Bu dikkate alınması gereken bir gerçektir.”

Cumhurbaşkanı A. Sarkisyan Başbakan'ın görüşlerine katılarak şunları eklemiştir:

“1990'ların başlarında, NATO dâhil birçok Avrupa ülkesinde büyükelçi olarak görev yaptığım zamanlarda, birçok diplomat ve askeri uzman bana küçük bir ülke olmamızdan ve Azerbaycan kocaman bir orduya ve komşu ülkesinin desteğine sahipken bizim güçlü bir orduya sahip olmayışımızdan dolayı çabalarımızın başarısızlığa mahkûm olduğunu söylemişlerdi. Birkaç yıl sonra aynı kişiler Ermenistan'ın Güney Kafkasya'daki en kuvvetli orduya sahip olduğunu söylediler. Yakın zamandaki olaylar Ermenistan'ın Güney Kafkasya'da mağlup edilemeyecek en kuvvetli orduya sahip olduğunu göstermiştir. Ordu yalnızca silahlar, disiplin ve hazır olmaktan ibaret değildir; Ermeni ordusu bölgede başka kimsenin sahip olmadığı bir ruha sahiptir. Bahsi geçen insanların Ermeni ordusu hakkındaki şüphelerinin giderilmesinden memnunum.”¹

1 “President, Prime Minister Discuss Pressing Issues Facing Armenia,” *Asbarez*, 12 Ağustos 2020, <https://asbarez.com/196144/president-prime-minister-discuss-pressing-issues-facing-armenia/>.

Ekonomi yılın başlarında tahmin edilen %2,6'lık gerilemeyle zaten zor bir döneme girmiştir. Yılın üçüncü çeyreğinin sonunda nakit para kaynakları 2,5 milyar ABD dolara denktir. Net dış mali kaynaklar 1,8 milyara denk gelmektedir. Ermeni ekonomisinin büyük bir girdisi olan yurtdışında çalışan işçilerin dövizleri, Ocak-Temmuz döneminde geçen yılki aynı döneme kıyasla %15,3'lük bir düşüş ile 893,3 dolara inmiştir. Ermeni Merkez Bankası Müdürünün 15 Eylül tarihli tahminine göre, 2020 yılında %6,2'lik bir negatif büyüme oranı gerçekleşecektir. Ekim 2020'de genel ekonomik faaliyet Ekim 2019'a kıyasla %8,1'lik bir düşüş yaşamıştır. Satış ile servis sektörleri %21'lik bir düşüş yaşamıştır. Dış ticaret %19 düşmüş, ithalat ise %26 düşmüştür.

Paşinyan 14 Ağustos tarihinde *BBC*'nin "HARDtalk" programına katılmıştır. Moderatör, programa "Ermenistan'a bugün baktığımda, birçok Ermeni'nin 'Kadife Devrime' dair umutlarının altüst olduğu görüyorum" şeklindeki sert bir değerlendirmeye başlamıştır. Ermeni hükümetinin COVID-19 pandemisinin idaresine ayrıca değinmiş ve tam bir başarısızlık olduğunu belirtmiştir. Azerbaycan topraklarının işgali ve Dağlık Karabağ ihtilafı dâhil diğer meseleler ile Ermenistan'ın Anayasa Mahkemesiyle ilgili gelişmeleri de değerlendirmiş ve üç hâkimin görevden alınmasının, tutuklanan eski Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan'ın davasıyla bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür.² Paşinyan'ın bu ifadeleri inkâr eden beyanları ikna edici olmamıştır.

Eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan 19 Ağustos tarihinde bir basın konferansı düzenlemiştir. 2008-2018 yılları arasındaki görev süresi boyunca çok az basın toplantısı düzenlemiş olmasından dolayı bu beklenmedik hamle pek çok spekülasyona neden olmuştur. Ancak bu konferanstan fazla bir içerik çıkmamıştır. S. Sarkisyan, Rusya'yı Tovuz'daki çatışmaları kışkırtmakla suçlayanları eleştirmiştir. "Rusya, Ermenistan'a muazzam destek sağlamıştır ve onu savaşı kışkırtmakla suçlamak kabul edilebilir değildir" gibi bir beyanda bulunmuştur. Ayrıca "Rusya bizim stratejik müttefikimizdir. Böylesi fikirleri yaymak cehalettir ve bir müttefiki savaş kışkırtmakla suçlamak ihanettir, müsaade edilemez" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Paşinyan 21 Ağustos tarihinde, bir önceki oturumu 10 Temmuz'da düzenlenen Ulusal Güvenlik Konseyi'nin bir başka toplantısına başkanlık etmiştir. Ermeni ordusunun Tovuz'daki "başarılı çarpışmalarını" övmüş ve Azerbaycan'ı Ermenistan'a karşı şiddet diliyle konuşmamaya davet ederek, bunu "umutsuz bir söylem" olarak tanımlamıştır. Sözlerine "Temmuz'daki başarılı çarpışmalar Karabağ meselesine askeri bir çözümün olmadığını ispatlamıştır. Karabağ

2 "HARDtalk's Stephen Sackur to Pashinyan: People's' hopes seem to have been dashed," *Panorama.am*, 14 Ağustos 2020, <https://www.panorama.am/en/news/2020/08/14/HARDtalk-Pashinyan/2343886>.

meselesi için bir askeri çözüm sözkonusuysa, Karabağ halkının bunu uzun zaman önce çözmüş olduğunu Azerbaycanlı yetkililerin kabul etmesinin vakti gelmiştir³ şeklinde devam etmiştir.

EDF-Taşnaksutyun'un önderliğinde muhalefetin eğitim reformuna karşı protestoları, Eğitim Bakanı'nın istifasına ilişkin çağrılarla sonuçlanmıştır. 28 Ağustos tarihinde Bakan bu talepleri reddetmiş ve "istifam söz konusu değildir" demiştir. Bakan, protestocuları bazı iddiaları sebebiyle yalan söylemekle suçlamıştır. Bu bağlamda Bakan, "ders kitaplarında 'Ermeni Dağlık Arazisi' yerine 'Anadolu' yazıldığını söylemeleri yalandır" demiştir. Eçmiadzin Ermeni Katolikosu II. Karekin de yorumlarda bulunmuş, Bakanlığın Kilise ile iş birliği yapmak için "yeterli düzeyde çaba" sarf etmediğini belirtmiş ve Ermeni kilise tarihinin eğitim müfredatında zorunlu olarak kalması gerektiğini ifade etmiştir.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Ağustos ayında Amulsar altın madenine yapılan yatırımların, maden sahasındaki çalışmaları güçleştiren protestoların yeniden başlaması nedeniyle sona ereceğini duyurmuştur.

1 Eylül tarihinde yurda geri dönüşleri kolaylaştırmak adına, Diaspora İşleri Baş Komiserliği ofisinden Ermeni Diaspora Uzmanları bir program başlatmışlardır. EDF-Taşnaksutyun'un temsilcisi "bir önceki hükümetin ve şimdiki hükümetin dönemlerinde" devlet desteğiyle bir kapsamlı yurda geri dönüş stratejisi geliştirme teklifi sunduklarını not etmiştir. Diaspora İşleri Baş Komiseri, 4 Ağustos tarihinde Beyrut'ta meydana gelen patlamadan sonra 1100'den fazla Lübnanlı Ermeni'nin 2 Eylül'den başlayarak Ermenistan'a uçak vasıtasıyla getirildiği konusunda halkı bilgilendirmiştir. Ayrıca "amacımız gelecek 30 yıl içinde 2 milyondan fazla Ermeni'yi ülkeye geri almaktır"⁴ açıklamasında bulunmuştur. Başbakan bunun da ötesine giderek Ermenistan nüfusunun 2050'ye kadar en az 5 milyona ulaşması gerektiğini belirtmiştir. Azerbaycan, Lübnanlı Ermeni ailelerin Dağlık Karabağ'a yerleşmelerinin hukuk dışı olduğunu açıklamış ve bunu "yasadışı yerleşim" olarak duyurmuştur.

Bu bağlamda, uluslararası basında önemli bir uyarıya yer verilmiştir. 23 Eylül tarihinde *EU Reporter*, Ermenistan'ın gelecekteki çatışmalar için hazırlık yapmak ve Ermeni militanları eğitmek amacıyla Suriye ile Irak'tan PKK teröristlerini Dağlık Karabağ bölgesine getirdiğine dair endişe verici raporlar hazırlamıştır. Ayrıca "Kahire 24 Haber Ajansı'na ve diğer güvenilir yerel kaynaklara göre, Ermenistan üst seviye diplomatları Kürdistan Vatansever

3 "The victorious battles in July proved that there is no military solution to the Nagorno-Karabakh conflict. PM," *I News*, 21 Ağustos 2020, <https://www.1lurer.am/en/2020/08/21/The-victorious-battles-in-July-proved-that-there-is-no-military-solution-to-the-Nagorno-Karabakh-co/298050>.

4 "Armenia encouraging migrants following Beirut blast," *EurasiaNet*, 3 Eylül 2020, <https://eurasianet.org/armenia-encouraging-migrants-following-beirut-blast>.

Birliği' ile bir transfer planını görüşmelerine izin verecek boyuta kadar ileri gitmiştir"⁵ iddiası yer almıştır.

Ermenistan Dışışleri Bakanı 1 Eylöl tarihinde Ermenistan'ın Metsamor Nükleer Santrali'ni Rusya'dan kredi ile değil, kendi bütçe kaynakları ile geliştirmeyi planladıklarını duyurmuştur.

Ermenistan'ın Bölgesel İdare ve Altyapı Bakanlığı ile Rusya'nın Ulaşım Bakanlığı 2 Eylöl tarihinde İran'a uzanan Güney Kafkasya Demiryolunun geliştirilmesi için bir protokol imzalamıştır.

Altı ay önce ilan edilmiş olan COVID-19 pandemisi sebebiyle uygulanan olağanüstü hâlin 11 Eylöl tarihinde kaldırılmasını takiben hükümet yeni bir kanun paketi çıkartmıştır. Bu paket yürütmeye karantınayı uygulama yetkisi vermiştir. Hükümet bunu derhal yürürlüğe koymuş ve 11 Ocak'a kadar 4 aylık bir karantina başlatmıştır. Sağlık Bakanlığı 2020 bütçesinden sağlık hizmetlerine ayrılan genel kamu harcamalarının %10'unun Mart ayından bu yana COVID-19 için harcandığı konusunda halkı bilgilendirmiştir.

Başsavcılık 4 Eylöl tarihinde, Paşinyan'ın sürekli olarak tekrarladığı "halktan çalınan varlıkların" geri alınması gerektiği çağırısı doğrultusunda yasadışı şekilde elde edilmiş olarak kabul edilen özel mülkiyetlerin ve başka varlıkların müsaderesine izin veren tartışmalı bir yasayı uygulamakla görevli bir özel daire kurmuştur.

Ermenistan Parlamentosu, Anayasa Mahkemesi'nde Haziran ayında (Mahkeme Başkanı dâhil) görevden alınan üç üyenin yerini alacak yeni üç üyeyi 15 Eylöl tarihinde atamıştır. Tartışmalı biçimde görevden alınan üç hâkim çekilmeyi reddetmiş ve görevlerinden alınmalarının yasadışı ve siyasi gerekçelere dayandığını ileri sürmüşlerdir. Görevden alınan bu hâkimler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne eski mevkilerinin geri verilmesi için başvuru yapmışlardır.

21 Eylöl tarihinde, üçüncü Ermenistan Cumhuriyeti 29'uncu bağımsızlık yıldönümünü kutlamıştır. Günümüz Gürcistan ve Azerbaycan'ı, kendilerini tarihteki ikinci Gürcistan ve Azerbaycan cumhuriyetleri olarak saymaktadır. Bunların aksine, günümüz Ermenistan'ı Sovyet dönemindeki cumhuriyetini de hesaba katmaktadır ve böylece kendisini tarihteki üçüncü Ermenistan cumhuriyeti saymaktadır.

Ermenistan'ın Ulusal Güvenlik Teşkilatı'nın başkanı görevde yalnızca dört ay kaldıktan sonra Başbakan tarafından görevinden alınmıştır.

5 "PKK's Involvement in the Armenia-Azerbaijan Conflict would Jeopardise European Security," *EU Political Report*, 23 Eylöl 2020, <https://www.eupoliticalreport.eu/pkks-involvement-in-the-armenia-azerbaijan-conflict-would-jeopardise-european-security/>.

22 Eylül tarihinde EDF-Taşnaksutyun ve diğer iki muhalefet partisi, 8 Ekim’de hükümet karşıtı ortak bir gösteri düzenleyeceklerini duyurmuştur. Hükümeti her alanda başarısız olmakla ve ülkenin kalkınma beklentilerine zarar vermeye suçlamışlar; yeni bir ulusal hükümet kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. 27 Eylül’de “2020 Karabağ Savaşı”nın başlamasından dolayı gösteriler gerçekleştirilememiş, ancak muhalefet yenilgiden ve 10 Kasım anlaşmasının imzalanmasından sonra şiddetli bir tepki göstermiştir.

Göstericiler ön saflardaki EDF-Taşnaksutyun ile birlikte yeni Karabağ savaşının sonuçlarına tepki olarak Erivan’da bir gece ayaklanması başlatmışlardır. Bu çerçevede göstericiler Parlamento Binasını basmış, Başbakan’ın ikametgâhını ve hükümet binalarını yağmalamış ve Parlamento Başkanı’na karısının ve çocuğunun gözleri önünde saldırarak hastanelik etmişlerdir. Kalabalık, Başbakanın istifası için sloganlar atmış, bu talep kısa bir süre sonra muhalefet partileri ve hatta Cumhurbaşkanı tarafından bile desteklenmiştir. Parlamento içinden ve dışından on yedi siyasi partinin düzenlediği gösteride Başbakan’ın istifası talep edilmiştir.

EDF-Taşnaksutyun Başbakan’ın “barışçıl yollarla” istifa etmesini resmi bir şekilde talep eden ilk taraf olmuştur. Bu talep başkaları tarafından da desteklenmiştir. Paşinyan’ın ‘Benim Adımım’ Partisi savunma amaçlı bir beyanatta bulunarak; “çatışmanın mevcut durumdaki analizinin, Ermeni halkının aynı anda yalnızca Azerbaycan’a karşı değil, dünyanın en büyük silahlı kuvvetlerinden birine, son model silahlara, sınırsız insan kaynakları olan bir orduya, paralı asker-teröristlere ve farklı ülkelerden toplanılan özel kuvvetlere karşı savaştığını gösterdiği” iddiasında bulunmuştur. Parti; Karabağ savaşını sonlandıran anlaşmanın meşruluğunu tartışmadan önce, aşağıdaki hususların muhalefet tarafından yanıtlanması gerektiğini ifade ederek muhalefete meydan okumuştur:

“Muhalefetin bütün Ermenilere ve dünyaya, kendilerinin açıkça:

1. Rus arabuluculuğunun iptal edilmesini desteklediğini;
2. Rus arabulucuların temas hattından çekilmelerini desteklediğini;
3. Savaşın devam ettirilmesini desteklediğini

gösterdiklerini öne sürüyoruz.

Bu açıklamayı yaptıktan sonra, muhalif güçler devam ettirilecek savaşta zafer için önerilen yol haritasını da sunmakla yükümlüdürler.”⁶

6 “Armenia: My Step Parliamentary Faction Challenges Opposition to Present ‘Victory Roadmap’,” *Hetq*, 12 Kasım 2020, <https://hetq.am/en/article/124212>.

Diaspora Ermenileri, yine EDF-Taşnaksutyun'un önderliğinde, Amerikalı Ermeni gazetesi *Asbarez*'de hazırlanan şu açıklamayı yayınlamışlardır:

“Ermeni Devrimci Federasyonu

10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı Nikol Paşinyan tarafından savaşı sona erdirmek amacıyla imzalanan açıklama bozguncu ve aşağılayıcı bir belgeden başka bir şey değildir; ki bu yalnızca Anavatan ile bütün Ermeni ulusunun çıkarları, istekleri ve amaçlarına karşı bir büyük suç değil, ayrıca Ermeni halkının gelecek nesillerinin bağımsız, güvenli ve gelişmekte olan bir ülkede yaşama ve onurlu bir gelecek kurma konusundaki mutlak hakkını kesin surette tehlikeye atmakta ve ihlal etmektedir.

Ermenistan'ın ve Arthasakh'ın tam teslimi (kapütülasyonu) hakkındaki bu menfur ve kabul edilemez belge, durumun kurtarılabilmesi adına haklı olarak Nikol Paşinyan'ın olaysız bir şekilde istifa etmesini talep eden Ermeni halkını kızdırmakta ve çileden çıkartmaktadır.

Halk ayaklanmasının hemen ardından, iktidardaki rejim sorumluluktan kaçınarak, iktidarını uzatmak ve insanları zorla susturmak amacıyla muhalif partilerin liderlerini ve diğer halk liderlerini tutuklamaya başlamıştır. Bizler, yasadışı tutuklamaları şiddetle kınamakta ve böylesi faaliyetlerle haklı bir halk protestosunun ve öfke dalgasının dizginlenmesinin imkânsız olduğunu vurgulamaktayız.

Aynı zamanda, Başbakan Paşinyan'ın istifasını, Ermenistan ile Artsakh Cumhuriyetlerinin [Dağlık Karabağ'daki yasadışı idare] ve Ermeni halkının çıkarlarını layık bir şekilde savunma fırsatı yaratmak amacıyla, genel Artsakh ihtilafının çözümünün sonraki aşamalarının müzakereleri ile üç taraflı beyan tarafından öngörülen adımların uygulanması için gerekli görmekteyiz.

Başbakanın istifası kendisinin, ulusal çıkarlara kendi kişisel siyasi hırslarından daha fazla değer verdiğini gösterecektir. Eğer Başbakan gerçekten üç taraflı beyanı Anavatanın kalanlarını kurtarmak amacıyla imzaladıysa, siyasi güçlerin ulusal potansiyelimizi birleştirmesine ve bu durumdan kurtulmamıza izin vermek için aynı mantıkla istifa etmelidir. Başbakanı şiddeti, zulmü ve kışkırtmaları ile ülkeyi istikrarsızlaştırmaması için ikaz etmekteyiz. Halkımızı uyanık olmaya ve kışkırtmalara boyun eğmemeye çağırıyoruz.

Başbakan, başka hiçbir şey bilmese de, en azından EDF'nin anavatana olan koşulsuz ve sarsılmaz bağlılığını çok iyi bilmektedir. Savaşın ilk anlarından bu yana bizler şahsen Başbakan'a, bütün anlaşmazlıklarımızı bir kenara bırakmak için istekliliğimizi ve EDF'nin bütün yapılanması Ermeni Ordusuna kaydolmak için hevesliliğimizi ifade ettik. İzleyen günlerde o isteklilik ve sorumluluk savaş meydanında ve çatışmaların dışındaki iç ve dış cephelerde ispatlanmıştır. Bunu Başbakanımıza savaşın bütün süresince birçok defa iletтік.

Son olarak, tüm dünyadaki gençlerimizi umutlarını yitirmemeye, hayal kırıklığına uğramamaya ve cesaretlerini kaybetmemeye çağırıyoruz. Ulusal çıkarlarımızı korumaya olan bağlılığımız sarsılmazdır. Amansız mücadele yoluyla, her ne kadar bazen başarısızlık olsa da bizler ulusal isteklerimizi eninde sonunda elde edeceğiz.”⁷

EDF-Taşnaksutyun Batı ABD Merkez Komitesi aşağıdaki açıklamayı eklemiştir:

“EDF; Başbakanın Artsakh'taki savaşın barışçıl çözümü kisvesi altında, Ermeni Milletine dayatmaya çalıştığı vahim ve bozguncu belgeyi tamamen ve kesin surette reddetmektedir. Bu sözde barış anlaşması Artsakh'ın binlerce vatandaşını yerinden edecek şekilde eski Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın üçte birini vermekte; Artsakh halkı için hayati öneme sahip hususlar üzerinde bir mutlak güç sağlayacak şekilde Laçın üzerindeki kontrolü Azerbaycanlı ordusuna teslim etmekte; halkımızın güvenliğini ise onlara karşı etnik temizlik gerçekleştirme konusundaki isteğini defalarca ifade etmiş olan Azerbaycan hükümetinin vicdanına bırakmaktadır. Bu sözde anlaşma, bütün Ermeni askeri kuvvetlerinin Artsakh'tan çıkarılmalarını talep etmekte, Hadrut ve Kelbecer'de kan akması pahasına güven altına alınan toprakları vermekte ve son olarak, Türkiye'nin doğrudan Ermenistan topraklarına erişimini sağlayacak şekilde, Azerbaycan'ı Nahçıvan'a bağlayan ve Syunik üzerinden geçen bir rotanın inşası için toprak teslim etmesini talep etmektedir. Bu son koşul Ermenistan'ın İran'a doğrudan erişimini keserek onun yaşamsal çıkarlarını tehlikeye sokabilir, ki sokacaktır, ve nihayetinde Erdoğan'ın Pan-Türkizm hayaline olanak tanıyacaktır. Bu anlaşmada Ermenistan ile Artsakh için yararlı veya elverişli tek bir telafi edici unsur yoktur.

Bu anlaşmayı ve Başbakan Nikol Paşinyan'ın sorumsuz hareketlerini kınamaktayız. Ermenistan Cumhuriyeti'nin lideri olarak, kendisi

7 “ARF Bureau Statement Addresses Trilateral Agreement,” *Armenian Weekly*, 12 Kasım 2020, <https://armenianweekly.com/2020/11/12/arf-bureau-statement-addresses-trilateral-agreement/>.

ulusumuzun çıkarlarını korumak gibi kutsal göreve sahipti. Kadife Devrim sırasında demokratik değerler ve sosyal adalet vaaz eden biri olarak, kendisinin halka karşı anlaşılır ve dürüst olması gerekirdi. Bunun yerine, kendisi bir aldatmaca uygulamış, savaş ve sonuçları hakkındaki gerçekleri gizlemiştir. Böylesi ehemmiyeti ve neticesi olan bir teslimiyet, hükümetin Artsakh'ın ulusal çıkarı ile ilgilenmekteki yetersizliğini ispatlamaktadır. Başbakan ulusal savunmayı beceriksiz bir şekilde yürütmüştür ve sonrasında utanılacak bir şekilde başkalarını suçlamıştır. Bu sebeple kendisinin sorumlu tutulması gerekmektedir.”

Paşinyan 12 Kasım tarihinde ulusa hitap etmiş ve Ermenistan'ın savaş alanında bir dizi yenilgiden sonra altı haftalık kanlı savaşı sona erdirmek amacıyla anlaşmayı imzaladığını tekrar ederek kararını savunmuştur. Duruma hâkim olduğunu ispatlamaya çabalamış ve bir istikrar ve güvenlik ortamının sağlanmasının hükümet için bir öncelik olduğunu vurgulamıştır.

16 Kasım tarihinde Başbakan Paşinyan parlamento'ya hitabında kabine değişikliğine gideceği, bazı bakanları görevden alacağı taahhüdünde bulunmuştur. Bu bağlamda görevden alınan, daha doğrusu atılan ilk kişi Dışişleri Bakanı olmuştur. Bu bir sürpriz teşkil etmemiştir zira, kendisi Batı'nın yardıma geleceği yönünde Başbakan'a en çok öğüt veren kişi olmuş, ayrıca üçüncü tarafları ikna etmek amacıyla Türk karşıtı söylemi derinleştirme sürecinde başrolü oynamıştır. Ateş-kes anlaşmasının kamu oyunda yarattığı infial üzerine, anlaşmanın imzalanmasının planladığından habersiz olduğu ve son derece hassas bir mesele teşkil eden ve büyük gösterilere sebep olan Şuşa şehrinde geri çekilmenin kendisinin bilgisi dışında gerçekleştiği, bununla yalnızca Paşinyan'ın ilgilendiği yönünde basına bilgi sızdırarak kendisini temize çıkarma çabasına girmiştir. Bu davranış, nasıl bir karaktere sahip olduğunu yeterince ortaya çıkartmıştır. Kariyerden bir diplomat, eski bakan yardımcısı Ara Ayvazyan Ermenistan'ın yeni Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır.

Acil Durumlar Bakanı, muhalefetin hükümete karşı devam eden istifa çağrılarını sonucunda istifa etmiştir. Onun yerine aktif görevini sürdüren bir general, Andranik Piloyan atanmıştır. Başbakanı yanılta bir başka bakan olan Savunma Bakanı da istifa etmiştir. Çalışma ve Sosyal İlişkiler Bakanının yerini Başbakan danışmanı olan Mesrop Arekelyan atanmıştır.

Ermenistan hükümetinin istifa eden beşinci üyesi Paşinyan'ın yakın bir iş ortağı ve partisinin bir kurucu üyesi olan Eğitim Bakanı olmuştur. Esasen istifası radikal EDF ve Ermeni Kilisesi tarafından uzunca bir süre talep edildiğinde bu taleplere karşı kararlılıkla direnen bakanın bu kez siyasi ortam gereği feda edildiğini varsaymak mümkündür. Yerini Erivan Devlet Üniversitesi'nde akademisyen olan Vahram Dumanian almıştır.

Değiştirilen altıncı bakan Ekonomi Bakanı olmuştur. Yerini iş adamı Vahan Kerobian almıştır.

Başbakan için sorun olarak beliren bir kişi Cumhurbaşkanı A. Sarkisyan olmuştur. Paşinyan'ın 10 Kasım anlaşmasını duyurması ve muhalefetin şiddetli tepkisinin belirgin hale gelmesinin ardından; Cumhurbaşkanı savaşı sona erdiren anlaşma konusunda kendisine danışılmadığını, durumla ilgili gidişatı (kendisi sanki en başından itibaren savaş seferberliğini teşvik etmemişçesine) basından öğrendiğini ve (sanki en üst makamda her konuda bilgi sahibi değilmişçesine) bilgilendirilmediğini halka duyurmuştur. Muhalefetin taleplerini dinlemek üzere istişare çağrısında bulunmuş ve vakit geçirmeksizin muhalefet temsilcileri ile görüşmüştür. Bunu takiben (kendisi sanki bu trajedinin bir parçası değilmişçesine) tekrar “trajediye sebep olan hükümetin gitmesi gerek” beyanında bulunmuştur. İstifa eden Dışişleri Bakanının açıklamalarına benzer şekilde, bu açıklamalar Cumhurbaşkanının da karakteri hakkında fikir vermiştir. Cumhurbaşkanı, Hükümetin istifası ve erken seçimlerin düzenlenmesi çağrılarını yinelemiştir. 26 Kasım tarihinde *Ermeni Kamu Televizyonu'na verdiği* bir röportajda Başbakanın derhal istifasının Ermenistan'daki “derin krizi” çözmek için gerekli bir koşul olduğunu tekrar iddia etmiştir. Güç durumdaki Başbakan, muhalefetin kendisini istifaya zorlama girişiminin Ermeni halkının çoğunluğu tarafından desteklenmediğini belirterek karşılık vermiştir. Başbakanın destekçileri yalnızca birkaç bin kişinin protestolara katıldığını iddia etmişlerdir. Bu iddiaya yanıt olarak Cumhurbaşkanı, “Gerçekten derin bir kriz içinde olduğumuza inanmaktayım ve basit bir analiz neden 100.000 veya 200.000 kişinin sokaklarda olmadığını anlamamıza yardımcı olacaktır” açıklamasında bulunmuştur.

Görünüşe göre Cumhurbaşkanı hükümet politikalarında ve siyasi süreçte daha kuvvetli bir yere sahip olmak istemektedir. Kendisi şu şikâyetle bulunmuştur:

“Anayasal kısıtlamalar veya ortaklarımın iş birliğine açık olmamalarından dolayı ülkem için potansiyelimin yalnızca yüzde 5 veya 10'unu kullanabiliyorum... Uluslararası ilişkilerde ve yatırım-konulu, kültürel ve diplomatik alanlarda çok daha fazlasını yapabileceğime inanıyorum fakat [kısıtlamalar sebebiyle] çok az [şeyi yapabiliyorum].”⁸

Cumhurbaşkanı, olası geçici hükümet için bir siyasi “yol haritası” çizdiğini açıklamıştır. Haritanın mevcut koşullarda Ermenistan için önemli olduğuna inandığı acil hükümet önlemlerini içerdiğini belirtmiştir. Ayrıntılara inmeden “Bunlar somut alanlar için somut görevlerdir” açıklamasını eklemiştir.

8 “President Sarkissian Reiterates Call for Snap Elections,” *Asbarez*, 27 Kasım 2020, <https://asbarez.com/198795/president-sarkissian-reiterates-call-for-snap-elections/>.

2. İşgal Altındaki Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Toprakları Ve Komşu Bölgeler

12-14 Temmuz tarihlerinde Tovuz bölgesindeki Ermenistan-Azerbaycan sınırında yaşanan çatışmalar, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarındaki gelişmelerin habercisi olmuştur. Tovuz'daki saldırının ardından Türkiye, Ukrayna, Pakistan ve Moldova, Azerbaycan'ı destekleyen açıklamalar yapmışlardır. Türk Konseyi/Keneşi Genel Sekreteri de Ermeni saldırılarını kınamış ve Ermenistan'ın işgaline karşı Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi dışında Ermenistan'a herhangi bir destek açıklaması yapılmamıştır. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) de meseleye dâhil olmamayı başarmıştır. Çatışmalarla ilgili yorum yapan Rusya Dışişleri Bakanı ise gerilimin yeniden başlamasına başta “çözülmemiş” Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere “birçok neden” bulunduğunu söylemiştir.

1 Eylül'de Rusya Dışişleri Bakanı, Moskova Devlet Dış İlişkiler Enstitüsünde yaptığı konuşmada, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için temel oluşturan açıklamalarda bulunmuştur. Yaklaşık 18 yıl içinde geliştirilen, “Madrid İlkeleri'ne”, “Kazan Belgesi” olarak adlandırılan belgelere ve ayrıca taraflarca daha ileri çalışmalar için bir temel olarak onaylanan, adım adım yaklaşımını öngören belgelerin güncellenmiş versiyonlarına dikkat çekmiştir. Ayrıca, bu belgelerden vazgeçilmesinin, sıfırdan başlanmasının ve hatta bir tür “B Planı” başlatılmasının, Ermenilerin ilerleme ve çözümü engelleme çabalarına açık bir atf olarak, büyük bir hata olacağı konusunda uyarıda bulunmuştur.

Ancak Ermenistan caydırılmamıştır. Ermenistan Dışişleri Bakanı kamuoyuna karşı maksimalist yaklaşımları yinelemiş ve bu taleplerden herhangi bir sapmayı tek taraflı taviz olarak reddetmiştir. Bakan, Ermenistan için somut ve kilit öncelikler bulunduğunu ilan etmiş; bunları Dağlık Karabağ'ın statüsü sorunu, kendi kaderini tayin hakkının herhangi bir kısıtlama olmaksızın gerçekleştirilmesi ve güvenliğin sağlanması olarak ifade etmiştir. Adım adım yaklaşımını reddetmiş ve bir paket anlaşma önermiştir. Ayrıca, Karabağ'ın yasadışı Ermeni yönetimini de içerecek şekilde müzakerelerin formatının değiştirilmesi çağrısını da tekrarlamıştır. Bunun yanı sıra, barış müzakeresi masasında herhangi bir belgenin varlığını da reddetmiştir.

Ermenistan'ın tek yanlı katı tavrının daha fazla saldırganlığı beslediği açıktır. Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanının tutumu doğrultusunda, artık işgal edilmiş yerine “kurtarılmış” topraklardan ve “daha fazla toprak için daha fazla savaştan” bahsetmektedir. Dağlık Karabağ'ın yasadışı Ermeni yönetimi, 19 Eylül'de “parlamento”nun başkent Hankendi'den Azerbaycan'ın tarihi kenti Şuşa'ya taşınacağına dair kışkırtıcı bir kararı daha açıklamıştır. Böyle bir ortamda,

Dağlık Karabağ sorununun çözümünde arabulucular olan AGİT Minsk Grubu eş-başkanları ise Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanlarını gelecek haftalarda kendileriyle görüşmeye çağıran bir açıklama yayınlamışlardır.

Açıklamada şunlar belirtilmiştir:

“AGİT Minsk Grubu eş-başkanları 14 Eylül’de Paris’te yoğun istişarelerde bulunmuştur...Eş-başkanlar, özellikle Temmuz ayı ortalarında Ermenistan-Azerbaycan sınırındaki şiddetli tırmanışı takiben, yeni gelişmelere odaklanarak, bölgedeki durumu gözden geçirmişlerdir. Eş-başkanlar, tarafların özel ve kamusal açık mesajlarını ve endişelerini ayrıntılı olarak tartıştılar ve değerlendirilmiştir. Eş-başkanlara sahadaki güvenlik durumu hakkında AGİT Dönem Başkanının Kişisel Temsilcisi tarafından brifing verilmiş ve eş-başkanlar AGİT Dönem Başkanının Kişisel Temsilcisinin izleme faaliyetlerinin yeniden başlaması için somut hazırlıklarını memnuniyetle karşılamışlardır. Eş-başkanlar, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Jeyhun Bayramov ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Zohrab Mnatsakanyan ile ayrı ayrı telefonda görüşerek, bakanları gelecek haftalarda görüşlerini daha da netleştirmeleri ve önkoşul olmaksızın önemli ve kalıcı görüşmelere devam etmeleri için çağırılmaktadırlar.”⁹

Bu açıklama, eş-başkanların gerçeklerden ne kadar kopuk olduklarını, toprakları işgal edilen tarafın şikâyetlerini nasıl görmezden gelmeye devam ettiklerini ve failin cezasız kaldığını ortaya koyan son açıklama olmuştur.

27 Eylül’de işgal altındaki topraklarda başlayan çatışmalar, 44 gün sürecek tam teşekküllü bir savaşa dönüşmüştür. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı aynı gün bir basın açıklaması yapmıştır:

“Bu sabah erken saatlerde Azerbaycan tarafı, başkent Stepanakert [Azerbaycan için Hankendi] dâhil barışçıl yerleşimleri de hedef alan tüm temas hattı boyunca füze saldırıları başlattı. Azerbaycan’ın askeri-politik liderliğinin Artsakh Cumhuriyeti’ne karşı saldırısını şiddetle kınıyoruz ve uygun askeri ve siyasi karşılığımız olacaktır. Saldırganlığın sonuçlarının tüm sorumluluğu Azerbaycan’ın askeri-siyasi liderliğine aittir.”¹⁰

9 “Armenia/Azerbaijan – Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group (Paris, 14 Eylül 2020),” *France Diplomacy*, 14 Eylül 2020, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country/-/files/armenia/news/article/armenia-azerbaijan-press-statement-by-the-co-chairs-of-the-osce-minsk-group>.

10 “Early this morning, the Azerbaijani side launched missile attacks along the entire line of contact targeting also the peaceful settlements”, *Government Representation of Armenia Before the European Court of Human Rights*, 27 Eylül 2020, <https://www.echr.am/en/events/azerbaijan-attack-on-peaceful-settlements.html>.

Savaşı kimin başlattığına dair suçlamalar anlaşılır bir şekilde karşılıklı olmuştur.

Ermenistan, başarıya ulaşmak için uluslararası destek ve yardım alacağından emin görünüyordu. Bu amaçla propaganda savaşına askeri çabalar kadar önem verilmiştir. Başbakan Paşinyan 27 Eylül'de şu konuşmayı yapmıştır:

“Değerli halkımız, Ermenistan Cumhuriyeti'nin gururlu vatandaşları, Artsakh Cumhuriyeti'nin gururlu vatandaşları, Diaspora'nın gururlu Ermenileri, düşman Artsakh yönünde bir saldırı başlattı. Savunma ordusu, saldırıya başarıyla karşı koyuyor. Durum hızla geliyor. Bilgiler ihtiyaca göre raporlanacaktır.”

Başbakan daha sonra sıkıyönetim ilanını ve genel askeri seferberliği açıklamıştır. Diasporanın desteği, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, şöhreti bilinen EDF-Taşnaksutyun'dan gelmekte gecikmemiştir. EDF, üyelerinin ABD'deki senatörler ve Temsilciler Meclisi üyeleriyle temasa geçmeleri için bir eylem çağırısı yapmıştır.

Dışişleri Bakanı aynı gün uluslararası bir televizyon kanalına verdiği röportajda yavuz hırsız üslubuyla şunları söylemiştir:

“Bu sabah yaşananlar, Azerbaycan'ın halkımızın güvenliğine karşı fanatik duruşunu saldırgan bir şekilde ilerletme niyetinin bir kanıtıdır. Sürekli olarak Dağlık Karabağ sorununun temelini halkımızın güvenliği olduğunu iddia etmekteyiz ve bugün güvenliklerini ve özgürlüklerini korumak için bu saldırıya karşı koyan kararlı olan yurttaşlarımızın, Dağlık Karabağ halkının güvenliğini sağlamamız gerektiği bir kez daha kanıtlanmıştır. Bu saldırganlık sadece Azerbaycan tarafından kasıtlı olmakla kalmamıştır, Azerbaycan'da askeri varlığı olan Türkiye'den de Ermenistan'a yönelik saldırgan tavır eşlik etmektedir. Bu son derece endişe verici, bu büyük çaplı bir tırmanıştır.”

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu iddialara karşı, televizyonda ulusa hitaben şunları söylemiştir: “Bugün Azerbaycan ordusu kendi topraklarında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumaktadır. Ermenistan işgalci bir devlettir. Bu işgale bir son vermeliyiz ve bunu sonlandırmalıyız.”

Rusya Dışişleri Bakanlığı da aynı gün bir açıklama yaparak tarafları derhal ateşkese çağırmıştır. ABD Dışişleri Bakanı 29 Eylül'de Ermenistan ve Azerbaycan'ı düşmanlıkları durdurmaya davet etmiştir. Roma Katolik Kilisesi'nin (Vatikan) ruhani önderi Papa Fransuva, halkı Kafkasya bölgesinde barış için dua etmeye çağırmıştır. İran Cumhurbaşkanı, düşmanlıklara son

verilmesi yönündeki uluslararası çağrılara katılmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, basına kapalı bir oturumunun ardından, düşmanlıkların derhal sona erdirilmesi çağrısında bulunmuştur. Fransız Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ise Ermenistan lehinde saldırgan ifadelerde bulunmuştur. Macron, Letonya’da bir basın toplantısında Ermeni halkına desteğini dile getirerek, “Ermenistan’a ve Ermenilere söylüyorum: Fransa rolünü oynayacak” demiştir.

Din dayanışması da Ermenistan’a destek için araçsallaştırılmıştır. Amerika Ermeni Kilisesi Doğu Piskoposluğu 1 Ekim’de “ülkedeki ve dünyadaki kardeş kiliselerin Ermenistan ve Artsakh’a destek sağlaması” çağrısında bulunmuştur. Kilisenin doğu ABD idaresi başrahibi Başpiskopos Anoushavan ise şu açıklamayı yapmıştır:

“Ulusal Kiliseler Konseyi’nin (National Council of Churches-NCC) Ermenistan/Azərbaycan Çatışmasının Derhal Sona Erdirilmesi Çağrısı

ABD’deki Mesih Kiliseleri Ulusal Konseyi (NCC), Ermenistan ile Azerbaycan arasında artan düşmanlıklardan ve Dağlık Karabağ bölgesinde can kayıplarından dolayı üzüntülerini ifade etmektedir. Çatışmalar artarken NCC, Ermenistan’ı savaş durumuna getiren Azerbaycan’ın bu sebepsiz, ani saldırısına karşı çıkmaktadır. NCC olarak bu çatışmaya karşı öfkemizi ve derin üzüntülerimizi ifade ederken Amerika Ermeni Kilisesi Piskoposluğu, Dünya Kiliseler Konseyi ve her yerdeki iyi niyetli insanlarla dayanışma içindedir.

Azerbaycan’ın ve Ermeni toplumuna karşı saldırılarına yardım etmek için Türkiye tarafından finanse edilen ve gönderilen Suriyeli isyancı savaşçıların askeri güç kullanmasından üzüntü duyuyoruz. Zırhlı birlikler, havacılık, ağır top ve insansız hava araçlarının kullanılması planlı bir operasyona işaret etmektedir. Savaşa katılımını ve savaşı teşvik etmesini durdurarak, Türkiye’nin bölgedeki angajmanını sona erdirme zamanı gelmiştir.

Suriye’den gelen savaşçıların evlerinden çıkarıldığını ve ailelerini doyurmak için çaresiz olduklarını ve bunun da onların bu yıkıcı çatışmaya dahil edilmelerine neden olabileceğini biliyoruz.

NCC, ABD’yi savaşı durdurmak için diplomatik önlemler almaya çağırılmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı’nın bu duruma kayıtsız kalmamasını umuyor ve dua ediyoruz. Üye kiliselerimizden bu mesajı seçtikleri yetkililere derhal iletmelerini rica ediyoruz.

Ermeni geleneğine göre dua ediyoruz: ‘Bu kırılğan dünyanın her köşesinden, şiddetli çatışmalarla parçalanmış insanlık ailemizden yükselen feryadı dinleyin. Ey sevgi dolu Rabbimiz - bugün, gelecek günlerde ve her zaman – ölmüşlerimizin huzuru için, bize eziyet eden manevi ve ahlaki ıstırapların iyileşmesi, sadece mahvolmaya ve yıkıma yol açabilecek şiddete bir son verilmesi için sana dua ediyoruz. [Amin.]’ (Amerika Ermeni Kilisesi).

30 Eylül 2020¹¹”

Kilikya (Antelias/Lübnan) Ermeni Katolikosu I. Aram, Ermenistan silahlı kuvvetlerine tam desteğini ifade etmek için Paşinyan’ı aramıştır. “Vatan tehlikeye girdiğinde tüm Ermeni milleti Ermeni ordusu olur” demiştir. 13 Ekim’de yayınlanan aşağıdaki ifadelerinin ne tür bir manevi içeriği olduğunu ise okuyucuların değerlendirmesine bırakıyoruz:

“Türkiye’nin tam desteğiyle, teröristlerin ve çetelerin katılımıyla Artsakh’a karşı Azerbaycan’ın başlattığı savaş; askeri, siyasi, hukuki ve jeopolitik yönleri ve sonuçlarıyla bizi yeni bir gerçekliğin önüne koymuştur. Bu nedenle, mevcut gerçeklik Artsakh’ı, Ermenistan’ı ve uluslararası toplumu tek bir yönde düşünmeye ve çalışmaya itmeli: Artsakh Cumhuriyeti’nin tanınması. Başka bir alternatif yoktur.

Azerbaycan-Artsakh savaşının son gelişmelerini yakından takip eden herkes görecektir:

1. Azerbaycan, Türkiye’nin kayıtsız, tam bir siyasi ve askeri ittifakına ve İsrail’in özel desteğine sahiptir.
2. Mevcut savaş tamamen yerel değildir; önemli bölgesel ve uluslararası sonuçlara sahip olma potansiyeline sahiptir.
3. Pan-Turancı ve yayılcı politikasına yeni bir görünüm ve vurgu yapan Türkiye, nüfuzunu Ortadoğu ve İslam dünyasından Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkelerine genişletme çabasının yanı sıra Azerbaycan’ı kullanarak Kafkasya’da da aynısını yapmaya çalışmaktadır.

Rusya, Türkiye ve İran’ın Suriye konusunda var olan uzlaşması, açıkça Rusya ve İran’ı Türkiye’nin kışkırttığı ve Azerbaycan tarafından

11 “Eastern Diocese Appeals to Sister Churches to Condemn Attack on Artsakh,” *Armenian Life*, 5 Ekim 2020, <http://www.armenianlife.com/2020/10/05/eastern-diocese-appeals-to-sister-churches-to-condemn-attack-on-artsakh/>.

yürütülen savaşa karşı ölçülü ve ihtiyatlı bir tavır almaya itmektedir. Ancak ihtiyatlı yaklaşımları ciddi tehlikeler ve ağır sonuçlarla dolu bu acil durum karşısında, özellikle Rusya'nın bölgedeki jeopolitik çıkarları tehlikeye atılmaya başladığında uzun süre dayanamaz.

Azerbaycan, Artsakh anlaşmazlığı adına siyasi ve müzakere edilmiş bir çözüm için uluslararası kararlara karşı çıkarak, her zaman Artsakh'ı askeri olarak yeniden işgal etmeye çalışmıştır. Azerbaycan'ın pan-Turancı çabalarıyla güçlenen bu yeni girişimi, bu yeni hedeflerin peşindedir.

Ermeni ordusu Artsakh'ı, hakkımızı ve haysiyetimizi kahramanca savunmaya devam ediyor. Kan döktük, korkunç yıkımlara ve hasarlara maruz kaldık, çok büyük sorunlarla karşılaştık ama direnmeye devam ediyoruz. Nitekim Türkiye'nin desteği ve İsrail silahlarıyla desteklenen Azerbaycan saldırılarıyla yüzleşmek başlı başına bir zaferdir. Ordunun, Ermenistan ve Artsakh'ın diplomatik mücadelesinin yanı sıra, yaygın destek çabaları, organize gösteriler ve diaspora genelinde Ermenistan'ı destekleyen gösteriler tüm halkımızı harekete geçirmiştir.

Durum son derece karmaşık ve kırılgan olmaya devam etmektedir.

Otuz yıldır dünyaya Artsakh'ın bizim olduğunu anlattık, kanımız pahasına kendi kaderimizi tayin hakkımızı savunduk, açıklamalarımızı, düşüncelerimizi ve çalışmalarımızı Artsakh Cumhuriyeti'nin uluslararası tanınırlığı için ortaya koyduk.

O yıllarda, ayrıca siyasi müzakerelere izin vererek akıllıca tedbirli davrandık. Ancak bugünkü savaş, Azerbaycan'ın müzakerelere inanmadığını ve Türkiye'nin tam desteğini alarak, bizi huzur içinde bırakmayacağını, yıpratma savaşından yararlanacağını ve dahası Türkiye'nin daha büyük, gelecekteki hedeflerine ulaşmak için faydalanacağını bir kez daha göstermiştir.

Halkımızı her birkaç yılda bir feda edemeyeceğimiz gibi, korkunç maddi ve ekonomik zararlara da katlanamayız. Stratejik ve savunma politikalarımızı hem kısa hem de uzun vadede her zaman gerçekçi bir ruhla ve mevcut jeopolitik gerçeklere ve koşullara uygun olarak tanımlamak bizim için hayati önem taşımaktadır.

İlk olarak, ne pahasına olursa olsun ve derhal ateşkes sağlanması ve siyasi müzakerelere devam edilmesi esastır.

İkincisi, Artsakh'ın uluslararası tanınırlığı için yöntemsel çalışma yapılmalıdır. Artık daha fazla bekleyemeyiz. Bu her anlamda bizim aleyhimize. Böyle bir tedbirin beraberinde yeni zorluklar getireceğini ve uluslararası toplumun bu noktada buna hazır olmayabileceğini biliyoruz. Yine de başka bir alternatif yoktur. Azerbaycan'ın savaşlar ve ateşkesler için geçerli olan uluslararası hukuk ilkelerini bile göz ardı ettiği durumda, mevcut savaştan daha kötüsü ne olabilir?

Üçüncüsü, Rusya'nın rolü, Artsakh ile ilgili herhangi bir sorunun çözümü için anahtardır. Rusya'nın yavaş ve temkinli tepkisi farklı yorumlara davetiye çıkarabilir. Yine de Rusya'nın şu anda stratejik yaklaşımları ve hesapları ne olursa olsun, Kafkasya'da Rusya'nın yanında başka bir gücün varlığına asla izin vermeyecektir. Bu kanı göz önünde bulundurularak, Rusya ile iş birliğimiz karşılıklı güvene ve ortak çıkarlara dayanmalıdır.

Dördüncüsü, Artsakh'ı korumaya yönelik siyasi ve hukuki açıdan hayati önemi haiz girişim, hemen başlamamız gereken pek çok hazırlık, çok sayıda sosyal yardım, diplomatik faaliyet ve tutarlı bir çalışma gerektirmektedir. Uluslararası hukuk; tanıma için farklı yolları, koşulları ve gereklilikleri göz önünde bulundurur. Tanıma için tüm meseleleri ve somut koşulları kapsamlı ve ayrıntılı olarak incelemeliyiz.

Kendimizi tarihimizde varoluşsal bir dönüm noktasının önünde bulmaktayız. Askeri başarı anahtardır ve uluslararası toplumun Ermeni yanlısı duyarlılığı başarımızın itici gücüdür. Akıllı, temkinli ve her zaman birlik olmalıyız.

Bu nedenle, Ermenistan'ın şerefli Başbakanı Nikol Paşinyan'ı ateşkesin desteklenmesinin hemen ardından Ermenistan'daki siyasi parti başkanlarını, Artsakh ve diasporanın ruhani liderlerini ve Ermenistan'ın en üst düzey yetkililerini davet etmeye çağırıyoruz. Böylesi bir görüşme bir yandan yabancılara birlik içinde ve sağlam duruşumuzu gösterecek, diğer yandan da bakış açılarının ve yaklaşımların paylaşılması için fırsat sunacaktır. Ayrıca böyle bir toplantının ardından; tanınma çalışmalarını yasal, diplomatik, siyasi ve iletişimsel boyutlarıyla yönlendirmek üzere Başbakan liderliğinde bir uzmanlar komitesi oluşturulmasını öneriyoruz.

Katolikos I. Aram¹².

12 "Catholicos Aram I: Artsakh Must Be Recognized," *Eastern Prelacy of the Armenian Apostolic Church*, 13 Ekim 2020.

Kilikya Ermeni Katolikosu 25 Ekim’de bir açıklama daha yaparak dünyanın her yerindeki Ermenileri harekete geçmeye ve silah başına çağırmıştır. Çağrısıyla ilgili makalenin tam metni aşağıdadır:

“25 Ekim Pazar günü Katolikos I. Aram Hazretleri, dünyanın her yerindeki Ermenileri silah başına çağırmıştır. Hazretleri mesajında, Türk-Azerbaycan saldırganlığına karşı savaşıyan Artsakh ve Ermenistan ordularının fedakârlıklarından bahsetmiştir.

1. “Ermeni ordusu, özgür ve bağımsız Artsakh Cumhuriyeti’ni kahramanca savunmaya devam ediyor ve Artsakh aracılığıyla Ermenistan’ın güvenliğini ve Ermenistan aracılığıyla tüm Ermeni ulusunun sağlam varlığını sürdürüyor. Artsakh savaşı böyle görülmeli. Dolayısıyla bu konvansiyonel bir savaş değildir: Ermeni milletinin ve vatanının kaderini belirleyecek bir savaştır.” Vatan için savaşmanın sadece bir görev değil, aynı zamanda bir onur ve gurur meselesi olduğunu da sözlerine eklemiştir.

2. Katolikos, Türkiye’nin bu savaşta Azerbaycan’ın yanında olduğunu söylemiştir. Türkiye’nin yeniden formüle edilmiş yeni bir Pan-Türkî proje yoluyla varlığını Akdeniz’den Doğu Avrupa’ya genişletmeye çalıştığını söylemiştir. “Bu nedenle Artsakh savaşı, Türkiye’yi yönlendiren uzun vadeli hedefler çerçevesinde, Artsakh’ın ötesinde daha geniş bir bakış açısıyla düşünülmelidir.” Katolikos şunu eklemiştir: “Ne yazık ki, Ermeni halkı tüm bunların bedelini ödüyor”.

3. Türkiye’nin ırkçı, soykırımcı, emperyalist ve pan-Türkî politikası göz önünde bulundurulduğunda, dünya ve özellikle Batı nerede?” diye Hazretleri merakını ifade etmiştir. “Nitekim 1915 soykırımından bahsettiğimizde, bir millet Osmanlı Türkiye’sinin imha planına maruz kaldığında, Batı’nın nerede olduğunu sık sık merak ederiz. Yüz beş yıl sonra yine merak ediyoruz. O soykırımın faili yeni bir soykırım peşinde koşarken, yakın sınırlarından uzakta özgürce dolaşırken uluslararası toplum nerededir?”

Katolikos I. Aram, “küçük ulusumuza karşı başlatılan savaşa muazzam devletlerin pratikte farklı şekillerde katıldığı açık” demiştir. Ermeni tarihinin atası Horenli Musa’dan alıntı yaparak, Dağlık Karabağ’daki Ermeni askerlerinin “kahramanlıklarını” anımsatarak, “Ermeni anavatanını” korumak için bilinçli olarak canlarını feda ettiklerini sözlerine eklemiştir:

“Artsakh halkı kendi kaderini tayin hakkını bağımsız devlet ile savundu” demiştir. ‘Bir halkın kendi kaderini tayin etmesi, uluslararası hukukun

temel ilkelerinden biridir.’ Hazretleri, bundan geri adım atılamayacağını söylemiştir.

‘Bu nedenle, Kilikya Meryem Ana Manastırı’ndan her Ermeni’nin katılması gereken bir silah başına çağrısı yapıyoruz, Artsakh’ın bağımsızlığı ve güvenliği için bu yüce savaşa herkesin farklı şekillerde katkılarını ortaya koymalarına davet ediyoruz.’ demiştir.

Bu bağlamda, bu savaşın Artsakh ve Ermenistan için yarattığı varoluşsal tehlikenin üstesinden gelmek için, Ermenistan’a çağrıda bulunmuş, ülkedeki ve diasporadaki tüm örgütleri Ermenistan etrafında birleştirmeye davet etmiştir.

Hazretleri, diasporanın ağ kurma, sosyal yardım, asker toplama ve malzeme desteği açısından potansiyeline katkıda bulunduğunu ve bu yüzden silah başına çağrısında önemli bir role sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Artsakh Cumhuriyeti’nin uluslararası toplum tarafından tanınmasına da yardımcı olmalıdır.

Mesajını Ermenileri ‘Artsakh’ın bağımsızlığını savunmak için, müreffeh bir Ermenistan ve milletimizin sonsuzluğu için düşünmeye, plan yapmaya ve harekete geçmeye’ çağırarak tamamlamıştır.”

Eçmiyazın Ermeni Katolikosu II. Karekin de 14 Ekim’de ulusa seslenmiştir:

“Anavatanımız için [geleceğini belirleyecek] günler yaşıyoruz. Artsakh’taki halkımızın özgür ve bağımsız bir yaşam hakkı için ölümüne savaşıyoruz. Azerbaycan, ateşkes anlaşmasını göz ardı ederek Artsakh’a yönelik askeri operasyonlara devam ediyor, sivil yerleşimleri ve sivil nüfusu, anıtlarımızı ve kutsallarımızı, Suşi Katedrali’ni de bombaladı. Ermenistan Cumhuriyeti’nin sınır toplulukları da hedef alındı.”

ABD Ulusal Kiliseler Konseyi (National Council of Churches-NCC) ve Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches-WCC) şiddetin tırmanmasını kınamış ve uluslararası toplumu diplomatik bir harekete geçmeye çağırmıştır. İsviçre merkezli bir STK olan Uluslararası Hristiyan Dayanışması (Christian Solidarity International-CSI) 2 Ekim’de “Dağlık Karabağ’a yönelik Türk-Azerbaycan ortak saldırısını” “dünyanın en eski Hristiyan topluluklarından birini yok etmeye yönelik yenilenen bir girişim” olduğunu iddia ederek kınamıştır.

Papa Fransuva, 11 Ekim’de Arjantin’deki Ermeni Kilisesi Başpiskoposuna el yazısıyla yazılmış, 14 Ekim’de kamuoyuna açıklanan bir mektup göndermiştir:

“Artsakh çatışması beni endişelendiriyor ve üzüyor. Çatışmanın başladığı aynı Pazar günü, bu evde kalan kardeşimiz II. Karekin ile birlikteydim. Bunun hakkında konuştuk, birlikte dua ettik; o sonra Erivan’a gitti ve ben Angelus’un balkonundan Kafkasya bölgesinde barış için çağrıda bulundum. Daha sonra Dışişleri Bakanı ve iş arkadaşları aracılığıyla diplomatik kanallar ile çalışmalar başladı. Sevgili kardeşim, Ermeni halkının acısını biliyorum ve sizin yanınızdayım; sizin için dua ediyorum ve bir felaketin önlenmesi için elimden geleni yapıyorum.”

Katolikos II. Karekin’in Vatikan’ı ziyareti vesilesiyle, 19 Ekim’de İtalyan gazetesi *La Repubblica*’da bir röportaj yayınlanmıştır. II. Karekin, Dağlık Karabağ bölgesinde artan şiddetin Ermeni halkının bir başka soykırımı olma potansiyeline sahip olduğunu söylemiş ve şunu eklemiştir:

“Sivilleri, kiliseleri, bir halkın tarihi anıtlarını tüm uluslararası yasalara rağmen ayırım gözetmeksizin bombalamak soykırım değilse başka ne olabilir... Ancak tartışmalı bölgenin kendi ilan ettiği bağımsızlığının tanınması ile olası yeni bir soykırımdan kaçınılabilir.”

Ermenistan’ın yenilgisinin ardından Kudüs Ermeni Patriği, 20 Kasım’da Rusya Cumhurbaşkanı’na hitaben bir mektup göndermiştir. “Artsakh” adını verdiği yerdeki kutsal mabetleri korumanın önemini vurgulayarak, “Rus Ortodoks ve Ermeni Apostolik Kiliseleri’nin kardeşlik ilişkileri nedeniyle dikkate alınmasını” rica etmiştir.

WCC 13 Kasım’da şu açıklamayla öfkesini dile getirmiştir:

“9-13 Kasım 2020 tarihlerinde video konferans ile toplanan Dünya Kiliseler Konseyi’nin (WCC) yürütme kurulu, Dağlık Karabağ/Artsakh toprağının halkı ve tüm Ermeniler için, önemli ve şiddetli derecede acı verici bir dönemde, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya liderleri arasında altı haftalık yoğun silahlı çatışmaya son vermek için bir anlaşmanın açıklanmasının ardından bir araya geldi. Bu çatışmanın sebep olduğu kan dökülmesine ve yıkıma bir son verilmesi çağrısında bulunuyoruz.

Hikmet, birlik ve sükûnet için dua ederek Tüm Ermenilerin Başpiskoposu ve Katolikosu II. Karekin Hazretleri’ne iştirak ediyoruz. Sadece 27 Eylül’den bu yana yenilenen savaşta değil, aynı zamanda kaybedilen her kıymetli canla düşmanlığın daha da derinleştiği, bölgedeki kendi kaderini

tain etme mücadelesinin uzun tarihi boyunca korkunç kayıplara uğrayanların hepsi ile yas tutuyoruz.

Özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 'Kafkasya bölgesinde dedelerimizin yüzyıllardır yürüttüğü bu görevi yerine getireceğine' ant ettiği korkunç yorumları ve Türkiye'nin mevcut çatışmadaki rolü ışığında, halkına yönelik soykırımın yenilenmesinin tehdidi altındaki Ermeni topluluklarıyla dayanışma içindeyiz. WCC açık veya örtük bu tür tehditleri, çatışmada kendilerinin var olduğunu ima edenlerin eylemlerini, uluslararası olarak yasaklanan silahları sağlayarak, Suriye'den ve başka yerlerden paralı askerler ve cihatçılar göndererek ve bunu dini bir çatışmaya dönüştürmeye çalışmaları dahil olmak üzere şiddeti körükleyenleri kınamaktadır. WCC, kimyasal silahların ve msket bombalarının kullanımını, sivillerin, hastanelerin ve kamu altyapısının hedef alınmasını ve geçtiğimiz haftalarda tanık olunan diğer tüm savaş suçlarını, kafa kesme, işkence ve diğer zulümleri kınamaktadır.

Ayrıca, Dağlık Karabağ/Artsakh'ın kutsal yerlerine ve kültürel mirasına saygı duyulmasına çağırıyoruz, ancak 8 Ekim'de Şuşi'deki Ghazanchetsots Katedrali'nin defalarca bombalanması ve daha yakın tarihli diğer saygısızlıklarla ilgili edinilen çok sayıda rapor farklı bir gerçeği göstermektedir. UNESCO'yu bu yerleri korumak için mümkün olan tüm ve uygun önlemleri almaya çağırıyoruz.

Uluslararası toplumun tüm üyelerini, bu tür kutsal yerlerin korunması, tüm mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin güvenlik ve haysiyetine geri dönmeleri, Ermeni halkının soykırım tehdidinden korunması, Dağlık Karabağ/Artsakh ve daha geniş bölge halkı için adalet ve insan hakları üzerine kurulu kalıcı bir barış için, düşmanlığı, çatışmayı ve adaletsizliği kışkırtmaktan veya teşvik etmekten kaçınmak için destek çabalarına katılmaya çağırıyoruz.

Devam eden vaizlik ve bölgedeki kiliselerin şahitliği karşısında ayağa kalkıyor, onlara eşlik ediyoruz. Kilise liderlerine bu krizde halklarına rehberlik etmeleri adına güç ve bilgelik verilebilmesi için dua ediyoruz.”

Antelias Katolikosu I. Aram, Ermenilere birlik çağrısında daha saldırgan olmuş ve şunları söylemiştir:

“Bugün anavatanımızın ve insanlarımızın çağdaş tarihinde çok önemli bir an. Cesur ordumuz Türk-Azerbaycan-terör ordusuna kahramanca direndi. Hayatlarını kaybeden tüm kahramanlarımıza saygı ve şeref

atfediyoruz. Savaş bitmedi, tetikte ve gerçekçi olmalıyız. Ermenistan ve Artsakh, halkları ve devletleri ile bugün ve özellikle gelecekte tehlike altındadır.”

4 Ekim’de Ermenistan Cumhurbaşkanı Diaspora’ya hitaben yaptığı konuşmada, güçlü ve istikrarlı bir diasporanın vatani ve Ermeni ordusunu destekleyen gerçek bir ordu olduğunu söylemiştir. Cumhurbaşkanı şu nefret dolu kışkırtıcı sözleri söylemekten çekinmemiştir:

“Lütfen aynı ruhu ve özveriyi canlı tutun çünkü bu sefer bize, özgürlüğüne düşkün Artsakh halkına karşı sadece Azerbaycan değil, silahları, silahlı kuvvetler personeli ve paralı askerleri/teröristleriyle soykırımcı Türkiye de bulunmaktadır.”

5 Ekim’de yapılan ortak açıklamada, üç AGİT Minsk Grubu eş-başkan ülkenin Dışişleri Bakanları, Dağlık Karabağ çatışma bölgesi dışındaki şiddetin eşi benzeri görülmemiş biçimde tehlikeli bir boyuta tırmanmasını şiddetle kınamıştır. Bakanlar, AGİT Minsk Grubu eş-başkanlarının 1 Ekim tarihli açıklamasına atıfta bulunarak, ihtilafın taraflarına derhal ve koşulsuz olarak ateşkes sağlanması çağrısını yinelemiştir.

Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi 7 Ekim’de Avrupa Parlamentosu’na hitaben bazı açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamasından bazı alıntılar şu şekildedir:

“Çatışmanın başladığı gün, Yüksek Temsilci olarak, düşmanlıklara derhal son verilmesi, gerginliğin azaltılması ve ateşkesin sıkı sıkıya uyulması çağrısında bulunan bir açıklama yayınladım. Bu aşamada, çatışmanın daha da tırmanması ve bölgesel aktörlerin devreye girmesi, ne yazık ki göz ardı edilemez. Çatışmalar durmalıdır. AGİT Minsk Grubu Eş-başkanları, bu hafta iki ülkenin Dışişleri Bakanları ile görüşecek ve bu durumdan kurtulmanın tek yolu, Minsk Grubu Eş-başkanlarının bir an önce acil müzakereler için bastırmasıdır. Hepiniz harekete geçilmesini istediniz. ‘Harekete geçmek’ derken neyi kastediyorsunuz? AGİT Minsk Grubu Eş-başkanlarını desteklemek için elimizden gelen her şeyi yapacağız. ‘Harekete geçmekten’ kastınız askeri bir adım atmaksa bu kesinlikle söz konusu bile olamaz. Avrupa Birliği olarak diplomatik alanda elimizdeki kaynakları kullanarak yapabileceklerimizi yapacağız. Avrupa Konseyi Türkiye ile ilişkilerimizi gözden geçirmek için Aralık ayına kadar gelişmeleri takip etme kararı aldı.”

Azerbaycan ve Ermenistan, savaş esirlerinin ve cenazelerin değişimi için 9 Ekim’de ateşkes ilan etmiştir. Moskova’da Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya

Dışişleri Bakanları arasında on saat süren görüşmelerin ardından anlaşmaya varılmıştır. Bu, 27 Eylül'de çatışmanın patlak vermesinden bu yana iki taraf arasında yapılan ilk diplomatik görüşme olmuştur. İmzalanan protokol aşağıdadır:

“Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin’in çağrısına cevaben ve anlaşmalara bağlı olarak; taraflar adına Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı I. Aliyev ve Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı N. Paşinyan aşağıdaki adımlar üzerinde anlaşılır:

1. Uluslararası Kızılhaç Komitesi kıstaslarına uygun olarak, savaş esirlerinin, diğer tutukluların ve ölülerin bedenlerinin değişimi için insani amaçlarla 10 Ekim 2020 günü saat 12:00'den itibaren ateşkes ilan edilir.
2. Ateşkes rejiminin belirli parametreleri üzerinde ayrıca kararlaştırılacaktır.
3. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti, AGİT Minsk Grubu Eş-başkanlarının arabuluculuğuyla, çözümün temel ilkeleri temelinde, mümkün olan en kısa sürede barışçıl bir çözüme ulaşmak amacıyla esaslı müzakerelere başlar.
4. Taraflar, müzakere sürecinin formatının değişmezliğini teyit eder.¹³”

AGİT Minsk Grubu eş-başkanları 14 Ekim'de yaptıkları açıklamada, Azerbaycan ve Ermenistan'ı 10 Ekim'de Moskova'da bölgedeki feci sonuçları önlemek için verdikleri taahhütleri tam anlamıyla yerine getirmek için acil adımlar atmaya çağırmıştır. Rusya Dışişleri Bakanı 13 Ekim'de teyit mekanizmasının bir parçası olarak ateşkesin takibi için askeri gözlemciler görevlendirmeyi teklif etmiştir.

Moskova'da kararlaştırılan ateşkesi takiben Başbakan Paşinyan, Minsk Grubu eş-başkanı ülkelerin işgal ile oluşan statükoyu sürdürmek için yardımına geleceği hülyası içinde, 14 Ekim'de halka şöyle seslenmiştir:

“Değerli halkım

Ermenistan Cumhuriyeti'nin gururlu vatandaşları, Artsakh Cumhuriyeti'nin gururlu vatandaşları, Diaspora'nın gururlu vatandaşları.

13 “Azerbaijan, Armenia agree on ceasefire for humanitarian purposes,” *Trend News Agency*, 10 Ekim 2020, <https://en.trend.az/azerbaijan/politics/3314122.html>.

Türkiye ve Azerbaycan tarafından Artsakh'a karşı başlatılan terörist savaşı 18 gündür devam etmektedir. Savaş meydanındaki durum hakkında konuşmadan önce, bugün askeri-siyasi vaziyeti anlamamız bizler için çok önemli olduğunu vurgulamayı gerekli görmekteyim, ancak bunun için önce bu savaşın sebeplerini ve koşullarını anlamamız gerekmektedir.

Karabağ meselesindeki müzakere sürecinde Azerbaycan adeta Ermeni halkından ve Karabağ halkından haklarından feragat etmelerini talep ettiği bir noktaya adım adım yaklaşmıştır.

Bu talebin özü şuydu: Derhal 7 bölge üzerinden 5'ini Azerbaycan'a teslim edin, geriye kalan 2 bölgenin teslimi için somut bir zaman çizelgesi sunun ve Dağlık Karabağ'ın -statüsü ne olursa olsun- Azerbaycan'ın bir parçası olması gerektiğini belirtin. Dahası, Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirtilmesinin bölgeleri teslim etme süreci ile herhangi bir bağı olmamalıdır. Başka bir ifadeyle, bölgeler statü için değil, barış için teslim edilmeli, aksi takdirde Azerbaycan meseleyi savaş vasıtasıyla çözüme tehdidinde bulunmuştur.

Bu müzakere esasını, daha doğrusu müzakere sahasını, devralan hükümetimiz meseleyi o şekilde tartışmayı aslında reddetmiştir, çünkü bu kabul edilemezdi.

Bu koşullarda, Artsakh'ın statüsünü tanımlamadan meselenin çözümünün imkânsız olduğunu açıkça belirtmeye çalıştığımız zaman Azerbaycan statü konusunda herhangi ciddi bir tartışmayı reddetmiş, hatta Artsakh'ın sahip olabileceği tek statünün Azerbaycan ile özerk bir şey olabileceğini belirtmiştir ve hatta Ermenilerin bütünüyle Karabağ'dan boşaltılarak kurulacak olan yapıların temelini atmıştır.

Bu sırada Azerbaycan askeri retorik ve Ermeni karşıtı propaganda geliştirmekte idi.

Son iki buçuk yıl boyunca, ordumuzda reformlarda ve yeniden silahlandırmada bulduk ve 'Karabağ meselesi için askeri çözüm yolu yoktur' kaziyesi için gerçek koşullar yaratmaya çalıştık.

Temmuz 2020 tarihinde Tovuz'daki muzaffer çatışmalar birçok kişi için beklenmeyi kanıtlamıştır. Azerbaycan ordusu Karabağ meselesini askeri vesilelerle çözememektedir. Bu protokol yalnızca Azerbaycan için değil, diğer birçok ülke için şaşırtıcı olmuştur, özellikle Türkiye için.

Temmuz savaşlarından hemen sonra görülmemiş bir Türk-Azerbaycanlı askeri tatbikat başladı, Azerbaycan'a yüksek sayıda Türk birlikleri ve askeri teçhizat gönderildi. Tatbikat sırasında Azerbaycan ordusunun yakın gelecekteki belirli sorunları çözmekte elverişsiz olduğunu tekrar doğrulamışlardır ve Türkiye Karabağ meselesi ile artık ilgilenmemesi gerektiğine karar vermiştir.

Daha önce görülmemiş bir gelişme yaşanmış, Türkiye alenen Ermenistan'ı tehdit etmeye ve, Azerbaycan ordusunun kuvvetlerinin tek başına sorunu çözmeye yeterli olmayacağını fark edip, yüksek sayıda teröristleri ve paralı askerleri Suriye'den Karabağ çatışma alanına eşzamanlı bir şekilde göndermeye başlamıştır.

Bu durumda, eğer Türkiye Güney Kafkasya'daki amaçlarına ulaşırsa, bunun kaçınılmaz bir şekilde zincirleme tepkime halinde gelişmelere sebep olacağı ve dolayısıyla bu istikrarsızlığa kaçınılmaz bir biçimde maruz kalacak bölgesel ile bölgesel ötesi ülkelerin stratejik yıldırıcı faaliyetlere başvuracakları basit hesaplaması ile stratejik önleme mekanizmaları kullanmaya çalıştık.

Ancak bu aşamada tuhaf bir durum tespit edilmiştir. Stratejik önleme potansiyeline sahip bazı ülkeler tehdidi doğru şekilde hesaplamamışlardır, meseleyi Karabağ ihtilafı bağlamında incelemeye devam etmişlerdir ve, esas itibariyle, bölgelerin durumu kurtarabilecek barış formülü olduklarına inanmışlardır.

Bu elbette bizim için kabul edilemezdir ve bazı Avrupalı güçlerin iddialara göre barış adına Çekoslovakya'yı Almanya'ya teslim ettiği 1938 Münih Antlaşması'na fazlasıyla benzerdir. Ve hepimiz sonradan ne olduğunu biliyorsunuz. Ve şimdiki soru dünyanın, bu sefer Küçük Asya'da, yeni bir Hitler'in oluşumuna izin verip vermeyeceğidir.

Artsakh'a açılan savaş bizler için beklenmedik şekilde başlamıştır. Beklediğimizden farklıydık, mesele düşmanın ne zaman ve nereden saldıracağıydı.

Artsakh Savunma Ordusu hakikaten ilk saniyelerden itibaren kahramanca bir savaş vermektedir. Türk-Azerbaycanlı paralı askerlerin ittifakı Artsakh'a karşı en kuvvetli saldırıyı başlatmıştır: tanklar, zırhlı araçlar, füzeler, ağır silahlar, askeri uçaklar, helikopterler, çeşitli insansız hava araçları, Türkiye'den ve ayrıca, bazı bilgilere göre, Suriye'den paralı askerler ve teröristler dahil olmak üzere yüksek sayıda insan.

Düşman ilk hafta içinde herhangi bir stratejik veya bölgesel başarı elde etmemiştir ve bu durum onların malzeme ve insan gücünde kısıtlamalarının olmadığı koşullarda, Artsakh ile Ermenistan'ın abluka koşullarında faaliyette bulunduğu mevcuttu. Bu zaman zarfında, düşman yüksek bir miktarda askeri teçhizat kaybetmiştir, yüksek sayıda kayıp vermiştir, fakat bu kayıpların bir kısmı paralı teröristlerdi, ki bu Azerbaycan için hiç de zor değildi.

[Bunun aksine] kanımızın her damlası [hepimize acı vermektedir], bunun yanında halihazırdaki çok yüksek sayıdaki mağdurlarımız vardır. Geçtiğimiz Cuma Moskova'da verilen beyanat daha fazla kaybın yaşanmasını önlemek içindi - bizim sürece katılımımız (ki bu insani bir ateşkes sağlamıştır); cenazelerin, esirlerin ve tutukluların tam takası ve AGİT Minsk Grubu eş-başkanlık formatına meseleyi en kısa sürede çözüme mantığı ile dönmeyi amaçlamıştır.

Ancak, Azerbaycan aslında ateşkes anlaşmasına bir saniyeliğine bile olsa uymamıştır ve halen saldırmaya devam etmektedir, bununla beraber bir ateşkes denetleme mekanizmasının kurulmasını engellemektedir.

Bu Azerbaycan'ın başlangıçtan beri siyasi çizgisine bağlı kalmaya devam ettiği ve kendisine Dağlık Karabağ'ın tam işgali görevini verdiği anlamına gelmektedir.

Fakat bu noktada bir unsuru kayda geçirebiliriz. Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelere Türk-Azerbaycanlıların ilk ani saldırı ile işgal etme terörist planı, yerel özyönetim ve devlet organlarının ortak çabaları ile çabalarından dolayı başarısızlığa uğramıştır.

Ancak, bu süre zarfında birçok zayıt verdik. Şu an mağdurlarımızın sayısı çok yüksektir ve anavatanını, kendi insanların yaşama hakkını, kimliğimizi, onurumuzu ve geleceğimizi kendi canları ile savunan cesur şehitlerimizin yasını tutmaktayım. Bütün mağdurlarımız, şehitlerimiz, ailelerin, ebeveynleri ve özellikle anneleri önünde eğiliyorum ve onların kayıplarını kendi şahsi kaybım, ailemin kaybı olarak kabul ediyorum.

Değerli halkım, Ermenistan Cumhuriyeti'nin gururlu vatandaşları, Artsakh Cumhuriyeti'nin gururlu vatandaşları, Diaspora'nın gururlu vatandaşları.

Savaşın 18 günü sırasında kahraman birliklerimiz kuzeye ve güneye geri çekilmiştir. Son günlerde, düşman taktiklerini değiştirmiştir, yıkıcı gruplar ile arkada karışıklık yaratmaya çabalamaktadır. Buna karşın, Artsakh Savunma Ordusu yoğun çatışma, teçhizat ve insan gücü kaybı

ile genel vaziyeti denetim altında tutmaktadır ve düşmanın yüksek miktarda insan gücü ve teçhizat kaybına uğramasına sebep olmaktadır.

Fakat hepimizin çok zor bir durumun meydana geldiğini bilmesi gerekmektedir. Bu beyanatı çaresizlikten yapmıyorum. Bu bilgiyi; binlerce mağdurunu ve kendi hesaplamalarımıza göre, 1 milyar dolardan daha fazla askeri teçhizat kaybını kendi halkından saklayan Azerbaycan'ın aksine, halkımıza gerçeğin dilini konuşma yükümlülüğüm olduğu için paylaşmaktayım.

Ancak bugünkü mesajımın esas sebebi ne yapmamız gerektiğini ve stratejimizi konuşmak ve bunun etrafında milli birliğimizi teşvik etmektir.

Dolayısıyla, Türk-Azerbaycanlı terörist ittifakının Artsakh ile Ermenistan'a olan saldırısını durdurmayacağını belirtmek gereklidir.

Bu günlerde AGİT Minsk Grubu eş-başkan ülkeleri -Rusya, Fransa, ABD- bir ateşkes düzenlemişlerdir ve bir ateşkes için çalışmaya devam etmektedirler. Üç ülkenin başkanlarının ve dışişleri bakanlarının açıklaması ve Moskova'nın 10 Ekim tarihindeki açıklaması kabul edilmiştir. AGİT Minsk Grubu Eş-Başkanlarına çabaları için teşekkür etmek isterim.

ABD Yönetimi'ne şimdiye kadarki bütün çabaları için teşekkür ederim.

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'a savaşın ilk günlerden unsurları adlandırma kararlılığı ve yeni çaba göstermedeki istekliliği için teşekkür ederim.

Bu dönemde yoğun bir ilişki sürdürdüğüm Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin'e teşekkürlerimi iletiyorum. Bu günlerde Rusya, AGİT Minsk Grubu Eş-Başkanı ve Ermenistan'ın yüksek seviyede stratejik müttefiki rolünü yerine getirebilmiştir ve bu rolün Ermeni ile Rus halkları arasındaki en iyi dostluk geleneklerine göre kesin surette yerine getirileceğine inanıyorum.

Ve bizler, Dağlık Karabağ ihtilafının barışçıl çözümü mantığına bağlı kalarak, diplomatik çabaların etkili hale getirilmesinde ziyadesiyle yapıcı olacağımızı vurgulamak isteriz.

Ancak, bu çabalar şimdiye kadar Türk-Azerbaycanlı terörist grubunu dizginlemek için yeterli olmamıştır, çünkü o grubun kendisi için verdiği görev yalnızca Karabağ meselesini çözmek değil, ayrıca halkımıza karşı geleneksel Türk soykırimsal politikasını sürdürmektir.

Fakat bizler bu kritik noktada vazgeçmeyeceğiz, çünkü bu halkımız için önemli bir savaştır.

Bu durumda Ermeni halkının yapacağı sadece tek şey vardır: birleşmek, bütün potansiyelini odaklamak, düşmanı belirleyici bir darbe ile durdurmak ve geri dönüşü olmayan bir zafer elde etmek, yani, Dağlık Karabağ ihtilafının nihai çözümü ve Dağlık Karabağ halkının özerklik hakkının tanınması.

Ulu şehitler ve kahramanlar Artashes Arka, Ulu Tigran, Ashot Yerkat, Aram Manukyan, Hovhannes Baghramyan, Monte Melkonyan, Vazgen Sargsyan'ın ruhları, maneviyatı ve kuvveti bugün bizimle beraberdir.

Bugün, Ermeniler hiç olmadıkları kadar birleşmişlerdir. Yüz binlerce Ermeni bugünlerde Ermenistan'a ve Artsakh'a mali, ekonomik, medyatik ve siyasi destek sağlamaktadır.

Bugünlerdeki yüzlerce Diaspora topluluklarında yurttaşlarımız binlerce barışçıl dayanışma, protesto ve destek gösterileri düzenlemektedirler. Gündemde iki belirli mesele vardır: Artsakh'ın bağımsızlığının uluslararası olarak tanınması, Türk-Azerbaycanlı terörist saldırganlığının kınanması.

Bu ulusal birliğimizin sonucudur ve bu sonuç belirli ulusal amaçlarımızın gerçekleşmesi ile taçlandırılmalıdır.

Ermeni halkını yıkmak imkânsızdır, Ermeni halkını korkutmak imkânsızdır, Ermeni halkını yenmek imkânsızdır. Sonuna kadar direneceğiz, sonuna kadar savaşaacağız ve bu sonun ismi Özgür ve Mutlu Artsakh, Özgür ve Mutlu Ermenistan olacak.

Bugün, bu kritik anda, her birimiz bu amacın gerçekleştirilmesi üzerine odaklanmalıdır. Artsakh, ordu, asker, ön cephe. Diasporada veya Ermenistan'daki çabalarımızın odak noktası bu olmalıdır. Yasımızı öfkeye çevirmeliyiz, korkularımızı kararlılığa ve şüphelerimizi eyleme dönüştürmeliyiz.

Kazanmalıyız, yaşamalıyız, tarihimizi inşa etmeliyiz ve tarihimizi, yeni destanımızı, yeni kahramanca savaşımızı, yeni Sardarapat'ımızı inşa etmekteyiz.”¹⁴

14 “Armenia PM on Karabakh conflict: Our government refused to discuss the issue in this way,” *News.am*, 14 Ekim 2020, <https://news.am/eng/news/607851.html>.

10 Ekim ateşkesi fazla uzun sürmemiştir. 14 Ekim’de Paşinyan, yalnızca Türkiye’nin Dağlık Karabağ’a karşı tutumundaki bir değişikliğin Azerbaycan’ı bölgedeki askerî harekâtı durdurmaya sevk edebileceğini söylemiştir.

18 Ekim’de ikinci bir insani ateşkes ilan edilmiştir. Paşinyan durumu 19 Ekim’de şöyle değerlendirmiştir:

“- Bu savaş ne içindir? Karabağ’ın statüsü için.

- Savaşı önleyebilir miydik? Evet, eğer toprakları devreder ve daha fazla statü ayarlaması için bir mekanizmanın yokluğunda Karabağ’ın belirsiz statüsünü, süresiz olarak kabul edersek.

- Müzakerelerle Karabağ’ın kabul edilebilir veya herhangi bir statüsüne ulaşabilir miydik? Hayır, çünkü bunu yapmak için son fırsat 2011’de Kazan’daydı.

- Bu savaşı durdurabilir miyiz? Teorik olarak evet, ikinci maddede bahsedilenden biraz daha kötü bir formülle.

- Savaş, Karabağ’ın statüsünü çözebilir mi? Evet, savaşta başarılı olursak.

- Savaşta başarılı olabilir miyiz? Evet, ulusal potansiyeli bu hedef etrafında yoğunlaştırır, içtenlikle ve özverili bir şekilde bu hedefe bağlı kalırsak.¹⁵”

19 Ekim’de bir Rus haber ajansına verdiği röportajda Paşinyan, Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ sorununa herhangi bir uzlaşmacı çözümü reddettiğini ve çatışma bölgesinde savaşı sürdürdüğünü iddia ederek daha fazla Ermeni’yi silahlı kuvvetlere katılmaya çağırmıştır.

ABD yönetimi Karabağ ve çevresindeki savaşı durdurma çabaları kapsamında Azerbaycan ve Ermenistan Bakanlarını Washington’a davet etmiştir. İki bakan, 23 Ekim’de ABD Dışişleri Bakanı ile ayrı ayrı görüşmüştür. Bu görüşmelerin ardından yeni bir anlaşma açıklanmamıştır. Rusya Devlet Başkanı bu vesileyle, ABD’nin, çatışan tarafların 10 Ekim’de Moskova’nın aracılık ettiği ateşkese saygı göstermesini sağlama çabalarında Rusya’ya yardımcı olacağına ilişkin umudunu dile getirmiştir. Demokrat Parti’nin ABD Başkan adayı ve eski Başkan Yardımcısı Joe Biden, 27 Ekim’de savaşla ilgili olarak yaptığı dördüncü açıklamasında, çatışmayı sona erdirmek için ABD Devlet Başkanı Donald Trump’a görüşmelere “bizzat katılması” yönünde bir çağrıda bulunmuştur.

15 “Pashinyan: We could have avoided the war only by ceding,” *PanArmenian*, 19 Ekim 2020, https://www.panarmenian.net/eng/news/286732/Pashinyan_We_could_have_avoided_the_war_only_by_ceding_territories.

Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları AGİT Minsk Grubu eş-başkanlarıyla 24 Ekim’de Washington’da, ABD Dışişleri Bakanı ile bir araya geldikten sonra, görüşmelerde bulunmuştur. Yapılan açıklamada benzer söylemler tekrarlanmıştır. Eş-başkanlar ve bakanların, barışçıl bir çözüm için gerekli tüm adımlar üzerinde uzlaşacak bir zaman çizelgesine uygun olarak tartışmak, anlaşmaya varmak ve uygulamaya başlamak üzere 29 Ekim’de Cenevre’de tekrar bir araya gelmeyi kabul ettikleri açıklanmıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı 25 Ekim’de, Ermenistan’ın ABD, Rusya ve Fransa tarafından hazırlanan ortak ilkeleri kabul etmesi halinde Bakü’nün Dağlık Karabağ ve çevresi konusunda uzlaşmaya hazır olduğunu söylemiştir. Başbakan Paşinyan’ın sözcüsü Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın açıklamalarını reddetmiştir. Bakü’nün “maksimalist” duruşunun aksine, mevcut Ermeni hükümetinin her zaman uzlaşmaya dayalı bir çözüm aramaya hazır olduğunu ifade etmiştir.

30 Ekim’de Paşinyan bir İngiliz gazetesine verdiği demeçte, Ermenistan’ın devam eden külfetli savaşı sona erdirmesi halinde Karabağ çatışma bölgesinde Rus barış güçlerinin konuşlandırılmasını desteklediğini söylemiştir. Ayrıca 3 Ekim’de uluslararası bir televizyon .kanalına verdiği röportajda da aynı konu hakkında yorum yapmıştır. Ancak daha sonra herhangi bir spekülasyondan kaçınmak için kendini açıklama ihtiyacı hissetmiştir. *ArmenPress*, doğru konuşma metnini sunmakla yetkilendirilmiştir: Soru- “Örneğin, Dağlık Karabağ’da Rus barış güçlerini görmek ister misiniz?” Cevap- “Bu konular AGİT Minsk Grubu Eş-başkanlığı çerçevesinde daha geniş bir karar bağlamında tartışılabilir”.

Rusya ile Ağustos 1997 tarihli “Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşmasına” başvuran Paşinyan, Azerbaycan ile geçen ay Dağlık Karabağ’da başlayan çatışmanın ülke sınırlarına yaklaştığını belirterek 31 Ekim’de Rusya Devlet Başkanı’ndan Moskova’nın Ermenistan’a sağlayabileceği “yardım türlerini ve miktarını belirlemesini” istemiştir. Daha sonra Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bir açıklamada, “doğrudan Ermenistan topraklarına askeri operasyonlar düzenlenirse, anlaşma uyarınca, Rusya, Erivan’a gerekli tüm yardımı yapacaktır” denilmiştir.

AGİT Minsk Grubu eş-başkanları 30 Ekim’de şu açıklamayı yapmıştır:

“AGİT Minsk Grubu Eş-başkanları (Rusya Federasyonu’ndan Igor Popov, Fransa’dan Stephane Vicconti ve Amerika Birleşik Devletleri’nden Andrew Schofer) bugün şu açıklamayı yaptı:

Eş-başkanlar, 30 Ekim’de Cenevre’de Ermenistan Dışişleri Bakanı Zohrab Mnatsakanyan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile ayrı ayrı ve ortaklaşa bir araya geldi. Görüşmelere, AGİT Dönem Başkanı Kişisel Temsilcisi (PRCiO) Andrzej Kasprzyk de katıldı. Ayrıca BM Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi ve [Uluslararası Kızılhaç Komitesi-ICRC] Başkanı Peter Maurer ile istişarelerde bulundular.

Eş-başkanlar, tarafların 17 Ekim’de Paris’le ve 25 Ekim’de Washington’da yeniden teyit ettikleri 10 Ekim Moskova Ortak Bildirisi’ne uygun olarak, derhal insani ateşkesin kurulması da dâhil olmak üzere taahhütlerini tam olarak uygulamaya çağırıldılar.

Ateşkesin veya diğer taahhütlerin uygulanmasına hâlel getirmeksizin, taraflar acil olarak bir dizi adım atmayı kabul etti:

Taraflar, uluslararası insancıl hukuka uygun olarak sivil nüfusu veya askeri olmayan unsurları kasıtlı olarak hedef almayacaktır;

Taraflar, ICRC ve PRCiO’ya kolaylaştırma için gerekli güvenlik garantilerini sağlayarak savaş alanındaki kalıntıların geri kazanılması ve değişimin uygulanmasına aktif olarak katılacaklar;

Taraflar, bir hafta içinde ICRC ve PRCiO’ya erişim sağlamak ve nihayetinde bilgi alışverişi sağlamak amacıyla şu anda tutuklu bulunan savaş esirlerinin bir listesini verecek;

Taraflar, 10 Ekim ortak bildirisinin 2. maddesi uyarınca olası ateşkes doğrulama mekanizmalarıyla ilgili yorum ve soruları sunacaklar.

Taraflar, 10 Ekim ortak bildirisinin 3’üncü maddesi uyarınca kapsamlı bir çözümün temel unsurları hakkındaki müzakere tutumlarını netleştirmeyi amaçlayan açık ve esaslı bir görüş alışverişinde bulundular.¹⁶

Eş-başkanlar, çatışmaya barışçıl bir çözüm bulmak için taraflarla yoğun bir şekilde çalışmaya devam etmiştir. Ancak barış nihayet Minsk Grubu eş-başkanlarının boş ve erteleyici sözleriyle değil, Rusya’nın kararlı müdahalesiyle gelmiştir. Ateşkes anlaşmasını 10 Kasım’da ilk duyuran Başbakan Paşinyan olmuştur.

Paşinyan, Karabağ’daki savaşı bitirmek için Putin ve Aliyev ile bir bildiri imzaladığını şu sözlerle dile getirmiştir:

16 “Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group,” *OSCE*, 30 Ekim 2020, <https://www.osce.org/minsk-group/468984>.

“Rusya ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları ile Karabağ savaşının 01:00’dan (Moskova saatiyle 00:00) itibaren sona erdirilmesine ilişkin bir bildiri imzaladım. Bildiri metni kişisel olarak benim için ve halkımız için anlatılamayacak kadar hassastır. Bu kararı askeri durumun derinlemesine bir analizinden ve durumu herkesten daha iyi bilen kişilerin değerlendirmesinden sonra verdim.”

Paşinyan, “çok ama çok zor bir karar” verdiğine dikkat çekmiş ve şunları belirtmiştir:

“bu adım, mevcut durumda mümkün olan en iyi çözüm olduğu inancına dayanıyor... Önümüzdeki günlerde tüm bunlar hakkında ayrıntılı olarak konuşacağım. Bu bir zafer değil, ama kendinizi bir kaybeden olarak görmeyince bir yenilgi de olmayacak. Kendimizi asla kaybedenler olarak görmeyeceğiz ve bu, ulusal birleşme ve yeniden doğuş çağımızın başlangıcı olmalı.¹⁷”

Anlaşma metni aşağıdadır:

“Biz, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı H.I. Aliyev, Ermenistan Başbakanı Nikolai Paşinyan, ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, takip eden metni ilan ediyoruz:

1. 10 Kasım 2020 Moskova saatiyle 00:00 itibariyle Dağlık Karabağ çatışma bölgesinde tam bir silah bırakma ve ateşkes ilan edilmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri, bu noktadan sonra taraflar olarak adlandırılacaktır, mevcut pozisyonlarında duracaklardır.
2. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kazah bölgesinde Ermenistan tarafının elinde tuttuğu Ağdam bölgesi toprakları 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan tarafına iade edilecektir.
3. Dağlık Karabağ ve Laçın koridorundaki temas hattı boyunca, 1.960 asker, 90 zırhlı personel taşıyıcı, 380 araç ve özel teçhizattan oluşan Rusya Federasyonu’na bağlı bir barış gücü konuşlandırılacak.
4. Rusya Federasyonu barış gücü, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çekilmesine paralel olarak konuşlandırılacaktır. Rusya Federasyonu barış gücü kalış süresi 5 yıldır, taraflardan herhangi biri bu hükmü bu sürenin bitiminden 6 ay önce feshetme niyetinde olmadıkça, sonraki 5 yıl için otomatik uzatma ile devam edilecektir.

17 “Pashinyan says signed statement with Putin and Aliyev on ending war in Karabakh,” TASS, 10 Kasım 2020, <https://tass.com/world/1221707>.

5. Çatışmanın tarafları anlaşmaların uygulanışının izlenmesinin etkinliğini artırmak amacıyla ateşkesi korumak için bir barışı koruma merkezi kuracaktır.

6. Ermenistan Cumhuriyeti, Kelbecer bölgesini Azerbaycan'a 15 Kasım 2020'ye kadar iade edecektir ve Laçın koridorunu (5 km genişliğinde), Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la bağlantısını garanti edecek ve aynı zamanda Şuşa şehrini etkilemeyecek bir şekilde, 1 Aralık 2020'ye kadar Azerbaycan'a iade edecektir. Tarafların mutabakatı ile, önümüzdeki üç yıl içinde, Laçın koridoru boyunca Hankendi ve Ermenistan arasında iletişimi sağlayacak yeni bir güzergahın inşası ve daha sonra bu rotayı korumak için Rus barışı koruma birliğinin yeniden konuşlandırılması için bir plan belirlenecektir. Azerbaycan Cumhuriyeti; vatandaşların, araçların ve malların Laçın koridoru boyunca her iki yönde de trafik güvenliğini garanti eder.

7. Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve mülteciler, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altında Dağlık Karabağ topraklarına ve çevre bölgelere geri dönecektir.

8. Savaş esirlerinin ve diğer tutuklular ve ölümlerin cesetleri değiş tokuş edilecektir.

9. Bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım bağlantıları açılacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti; vatandaşların, taşıtların ve malların her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım bağlantılarını sağlayacaktır. Ulaşım iletişiminin kontrolü, Rusya FGS'sinin Sınır Muhafız Servisi organları tarafından yürütülecektir. Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım koridoru inşası sağlanacaktır."¹⁸

Kremlin sözcüsü, ateşkes anlaşmasını "iki ülke halklarının zaferi" olarak nitelendirerek, Azerbaycan tarafında Türk askerlerinin katılımıyla bir izleme merkezi kurulacağını söylemiştir.¹⁹ Türkiye Millet Meclisi bu mutabakatı uygulamak üzere, 17 Kasım'da gerekli kararı kabul etmiştir. Karar metni aşağıdadır:

18 "No:406/20, Statement By The President Of The Republic Of Azerbaijan," *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan*, 11 Kasım 2020, <https://mfa.gov.az/en/news/7026/view>.

19 "Peskov called the end of the war in Karabakh a victory of the two countries," *Teller Report*, 10 Kasım 2020, <https://www.tellerreport.com/news/2020-11-10-peskov-called-the-end-of-the-war-in-karabakh-a-victory-of-the-two-countries.SJ-35TRwYP.html>.

“Dost ve kardeş ülke Azerbaycan’ın işgal altındaki toprakların kurtarma mücadelesi yıllardır devam etmektedir.

Ermenistan’ın 27 Eylül 2020 tarihinde Yukarı Karabağ cephe hattı boyunca askeri ve sivil hedeflere yönelik saldırılarına cevaben Azerbaycan, meşru müdafaa hakkına dayanarak başlattığı karşı harekât sonucunda, işgal altındaki topraklarının kurtarılması yönünde önemli başarı elde etmiştir.

Türkiye, uluslararası hukuk ve meşru egemenlik hakları temelinde, Azerbaycan’a toprak bütünlüğü dâhil tüm haklarını savunabilmesi için sürecin başından itibaren destek vermiştir. Neticede Azerbaycan’ın karşı harekâtında sağladığı ilerleme sahada yeni bir durum ortaya çıkarmıştır.

Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan’ın aralarında vardıkları mutabakat uyarınca, 10 Kasım 2020 tarihinde saat 00.00 itibarıyla bölgede ateşkes tesis edilmiş ve işgal altındaki bazı bölgelerin belirlenen takvime göre Azerbaycan’a iadesini içeren bir plan ilan edilmiştir.

Varılan mutabakata göre, ateşkese uyulup uyulmadığının denetlenmesi amacıyla işgalden kurtarılan Azerbaycan topraklarında bir Ortak Merkez oluşturulacaktır. Azerbaycan’ın talebi üzerine Merkezde Türkiye ve Rusya’nın müştereken yer almaları kararlaştırılmıştır.

Azerbaycan’ın belirleyeceği yerde Türkiye’nin Rusya ile birlikte kuracağı Ortak Merkezde ve bu Merkezin icra edeceği faaliyetlerde Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin ve lüzumuna göre ülkemizden sivil personelin görev yapmasının, 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” uyarınca ülkemizin taahhütlerine uygun, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü tescil eden uluslararası hukuk, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ilkeleriyle uyumlu olduğu; bölge halklarının da huzur ve refahı yararına olacağı, ayrıca milli çıkarlarımız bakımından gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu mülahazalarla, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” hükümlerinden kaynaklanan taahhütlerimizi yerine getirmek, ateşkesin tesisi, ihlallerin önlenmesi, bölgede barış ve istikrarın sağlanması amacıyla Türkiye’nin yüksek menfaatlerini etkili şekilde korumak ve kollamak üzere, hudut, şümül, miktar ve zamanı Cumhurbaşkanınca

takdir ve tayin olunacak şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ortak Merkezin görevlerinin ifası yönünde hareket etmeye üzere yabancı ülkelere gönderilmesi, bu kuvvetlerin Cumhurbaşkanının belirleyeceği esaslara göre kullanılması ile risk ve tehditlerin giderilmesi için her türlü tedbirin alınması ve bunlara imkân sağlayacak düzenlemelerin Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek esaslara göre yapılması için Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca bir yıl süreyle izin verilmesi, Genel Kurulun 17.11.2020 tarihli 16'ncı Birleşiminde kabul edilmiştir.²⁰

Gürcistan Cumhurbaşkanı anlaşmayı memnuniyetle karşılamış ve şunları belirtmiştir:

“Kafkasya’da yeni bir dönem başlıyor. Bu trajik savaşı sona ermesini sağlayan dostlarımızı, Ermenistan’ı ve Azerbaycan’ı kutluyorum. Barış ve istikrarın alternatifi yok. Birlikte yeni bir iş birliği aşamasına başlıyoruz.”²¹

İran Cumhurbaşkanı, çatışmaları sona erdirme kararının kabul edilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir:

“Her iki ülkenin komşusu olan ve bölge halklarıyla sayısız tarihi benzerlikleri göz önünde bulunduran İran, Rusya’nın arabuluculuğundaki iki ülkenin liderlerinin askeri operasyonları sona erdirme ve diplomatik çözüm sürecini başlatma kararından duyduğu memnuniyeti ifade ediyor.”²²

Fransa Cumhurbaşkanı, Minsk Grubu çerçevesinde “Ermenistan’ın çıkarlarını da koruyacak kalıcı bir siyasi çözüm” çağrısında bulunmuştur. Güçlü bir Ermeni topluma ev sahipliği yapan Fransa’nın “bu zor zamanda Ermenistan’ın yanında olduğunu” sözlerine eklemiştir. Ayrıca “bu bölgenin dini ve kültürel mirasını korumak için güçlü önlemler” alma çağrısında bulunmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı ise, Fransa’nın anlaşmayı dikkate aldığını ve şartlarını ve sonuçlarını incelediğini söylemiştir. “Etkilerinin değerlendirilmesi için açıklama bekleniyor” demiştir.

20 “1272 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması Hükümlerinden Kaynaklanan Taahhütlerimizi Yerine Getirmek, ...” *T.C. Resmi Gazete*, 18 Kasım 2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-11-18>.

21 “A new era starts in the Caucasus. I congratulate our friends Armenia and Azerbaijan for ending a tragic war and thank all the facilitators. My sympathy to the families of the victims. Peace and stability have no alternative! We launch together a #newchapter of cooperation,” *Twitter*, @Zourabichvili_S, 10 Kasım 2020, https://twitter.com/Zourabichvili_S/status/1326105187572985858.

22 “Iranian President expresses satisfaction over declaration of ending war in Nagorno Karabakh,” *ArmenPress*, 10 Kasım 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1034512.html>.

Bu resmi duruş göz önüne alındığında, Fransa parlamentosunun üst kanadı olan Senato'nun 25 Kasım'da 305 lehte, 1 aleyhte ve 30 çekimser oyla Dağlık Karabağ hükümetinin tanınması konusunda hükümete çağrıda bulunan bir kararı kabul etmesi şaşkıncı olmamakla birlikte şok edici olmuştur. Kararın saçmalığının farkında olan Fransız Dışişleri Bakanlığı, kısa süre sonra Fransa'nın bu Senato kararını tanımadığını açıklamıştır.

ABD Dışişleri Bakanlığı, anlaşma hakkında hala açıklığa kavuşturulması gereken yerler olduğunu söyleyerek Fransa'nın görüşünü yinelemiştir.

Rusya Devlet Başkanı 17 Kasım'da anlaşmayı savunmuş ve anlaşmanın Dağlık Karabağ bölgesi için “uzun vadeli normalleşmenin” temelini oluşturduğunu söylemiştir. Rusya Dışişleri Bakanı konunun bam teline dokunmuş, ABD ve Fransa'nın Moskova'nın arabuluculuk yaptığı anlaşmadan ötürü “gururlarının incindiğini” söylemiştir. 19 Kasım'da Rus televizyonuna verdiği bir röportajda şu şekilde konuşmuştur:

“Amerikalı ve Fransız meslektaşlarımla ve Cumhurbaşkanı Macron ile Devlet Başkanı Putin'in son birkaç gündür Dağlık Karabağ meselesiyle ilgili temaslarında açıkça ‘gücendikleri’ görülüyor. Bu üzücü bir durumdur.”²³

Rusya Dışişleri Bakanı, barış sürecinin geleceğini tartışmak için 18 Kasım'da Minsk Grubu'nun eş-başkanları ABD'li ve Fransız mevkidaşları ile bir araya gelmiştir. Daha sonra kendi öncülüğündeki Rus bakanlarından oluşan bir heyetle 21 Kasım'da Ermenistan'a gelmiştir. Erivan'da yaptığı bir açıklamada, üçlü ateşkes anlaşmasına ilişkin şüpheleri reddettiğini söylemiştir. Ermenistan liderliğiyle yapılan toplantıda Rus barışı koruma misyonu operasyonunun sağlanması ve insani eylemlerin gerçekleştirilmesi de dâhil olmak üzere ateşkes anlaşmasının uygulanmasına ilişkin konuların kapsamlı bir şekilde tartışıldığını söylemiştir. Heyette Rusya Savunma Bakanı da bulunmuştur. Ermenistan ve Rusya Savunma Bakanları, Dağlık Karabağ ihtilaf bölgesindeki Rus barışı koruma gücü eylemlerinin çerçevesini belirleyen belgelere imza atmıştır.²⁴

11 Kasım'da Yüksek Temsilci tarafından yapılan açıklamada AB'nin yapılan anlaşmayı memnuniyetle karşıladığı belirtilmiştir. Yüksek Temsilci, AGİT Minsk Grubu eş-başkanlarının himayesinde, önkoşul olmaksızın ve üzerinde

23 “Putin Defends Karabakh Deal After France Criticism,” *Yahoo News*, 17 Kasım 2020, <https://news.yahoo.com/putin-defends-karabakh-deal-france-183053056.html>.

24 “Russian Interdepartmental Delegation to Visit Armenia – MFA,” *Public Radio of Armenia*, 20 Kasım 2020, <https://en.armradio.am/2020/11/20/russian-interdepartmental-delegation-to-visit-armenia-mfa/>.

mutabık kalınan ilkeler temelinde, tarafları süratle esaslı müzakerelere başlamaya çağırmıştır.²⁵

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri eski Genelkurmay Başkanı görevinden istifa ettikten sonra 19 Kasım'da basına Azerbaycan'la yapılan olan son savaş sırasında Ermenistan'ın Rus yapımı İskender füzesi kullandığını açıklamıştır.

3. Ermenistan'ın Dış İlişkileri

İncelenen dönemde Ermenistan'ın dış ilişkileri ve temasları sınırlı olmuş ve COVID-19 koşulları ile Dağlık Karabağ ve çevresindeki çatışmalarla kısıtlı kalmıştır. Başbakan Paşinyan, Avrasya Hükümetlerarası Konseyi'ne katılmak için Minsk'e gittiğinde 17 Temmuz'da Rus mevkidaşı ile bir araya gelerek özel görüşmeler gerçekleştirmiştir. Paşinyan, görüşmenin Ermenistan-Azerbaycan sınırındaki son gerginliğe denk geldiğinin altını çizmiştir.²⁶ Rusya Başbakanı ise Ocak ayında Almatı'daki ilk görüşmelerine atıfta bulunarak ikili ticaretin pandemi nedeniyle azaldığından yakınmıştır.

Ermenistan Dışişleri Bakanı, Azerbaycan Dışişleri Bakanıyla beraber 22 Temmuz'da AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile 12-14 Temmuz'da ortak sınırlarında yaşanan çatışmanın ardından durumu değerlendirmek üzere üçlü telefon görüşmesi yapmış, ancak ortak bir uzlaşmaya varılamamıştır.

4 Ağustos'ta Beyrut'ta meydana gelen liman patlamasının ardından, Ermenistan'ın Diaspora İşlerinden Sorumlu Baş Komiseri Lübnan'a gitmiş ve Ermeni hükümetinin Lübnan'daki etnik Ermenilere Ermenistan'a göç etmelerine yardım etmek için bir yardım paketi hazırladığını duyurmuştur.²⁷

15 Ağustos'ta Ermenistan Dışişleri Bakanı, Yunan ve Rum (GKRY) meslektaşlarıyla telefon görüşmesi yapmıştır. Bu üçlü görüşmelerinde Ege-Doğu Akdeniz bölgesindeki son gelişmelere atıfta bulunulmuştur. Ermenistan Dışişleri Bakanı, ülkesinin Yunanistan ve GKRY'ye kayıtsız şartsız desteğini yinelemiştir.²⁸

25 "EU Welcomes Cessation Of Hostilities In Nagorno-Karabakh," *EU Neighbors*, 11 Kasım 2020, <https://euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/eu-welcomes-cessation-hostilities-nagorno-karabakh>.

26 "Eurasian Intergovernmental Council session kicks off in Minsk, Belarus," *Public Radio of Armenia*, 17 Temmuz 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1022117.html>.

27 "Armenia encouraging migrants following Beirut blast."

28 "Armenian FM discusses Turkish provocations with Greek, Cypriot counterparts," *Public Radio of Armenia*, 15 Ağustos 2020, <https://en.armradio.am/2020/08/15/armenian-fm-discusses-turkish-provocations-with-greek-cypriot-counterparts/>.

Ermenistan'ın Belarus'taki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oluşan muhalefet hareketine yaklaşımı ve tutumu gözlenir bir gerginliğe neden olmuştur. Ermenistan'ın seçim sonuçlarını meşru kabul edip etmediği sorulan Dışişleri Bakanı, Paşinyan'ın Belarus Devlet Başkanı'nı tebrik ettiğini hatırlatmıştır. Dışişleri Bakanı, Belarus protestoları ile Ermeni "Kadife Devrim" arasında paralellikler kurmayı reddetmiştir. Öte yandan Ermenistan, BM İnsan Hakları Konseyi'nin 45'inci oturumunda Angola, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Nijerya ile birlikte Belarus'taki insan hakları ihlallerinin soruşturulması konusunda çekimser kalmıştır.²⁹

Yurt dışında tatil yapan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, daha önce ülkesinin büyükelçisi olarak görev yaptığı Londra'da İngiltere'nin Avrupa Komşuluk ve Kıta Amerikası Bakanı ile bir araya gelmiştir.

11 Eylül'de Dışişleri Bakanı İranlı mevkidaşı ile bir telefon görüşmesi yapmıştır. Bakanlıktan yapılan açıklamada şunlar belirtilmiştir: "İkili gündeme ilişkin bir dizi konu görüşüldü. Karşılıklı güvene dayalı geleneksel dostluk diyalogunu geliştirmek ve iş birliğini genişletecek adımlar atmak mümkün oldu".³⁰

Dışişleri Bakanı, Eylül ayı başlarında Mısır'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Mısırlı mevkidaşı ile görüşmesinin ardından 14 Eylül'de Kahire'de bir basın toplantısı düzenlemiştir. Doğu Akdeniz'deki deniz sınırları ve Libya'daki ihtilaf konusunda Türkiye ile anlaşmazlığında Mısır'ın pozisyonuna güçlü bir şekilde destek vermiştir. Güney Kafkasya, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da var olan "aynı istikrarsızlık kaynağından" bahsetmiştir. "Uluslararası hukuka uygun olarak belirlenen münhasır ekonomik bölgedeki ekonomik faaliyetlere ilişkin devredilemez hakları konusunda Yunanistan ve Kıbrıs ile dayanışma içindeyiz"³¹ demiş ve aynı şekilde ülkesinin Mısır'a olan desteğini vurgulamıştır. Dışişleri Bakanı daha sonra Mısır Devlet Başkanı tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Arap Birliği Genel Sekreteri ile görüşmüştür. 15 Eylül'de, Tiflis'e doğru giderken Mısır'ın Turizm ve Eski Eserler Bakanı ile görüşmeler yapmak için kısa bir süre Erivan'da mola vermiştir.

Rus ve Ermeni birlikler kuzeybatı Ermenistan'da, Ermenistan-Türkiye sınırı yakınında ortak bir askeri tatbikat başlatırken, iki ülkenin üst düzey generalleri 5 Eylül'de Moskova'da bir araya gelmiştir. Gümrü'deki Rus askeri üssünde yaklaşık iki bin Rus askeri, 200 tank, topçu sistemleri ve iki düzine Rus ve

29 "Armenian PM comments on voting at UNHCR over Belarus," *Public Radio of Armenia*, 16 Eylül 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1027895.html>.

30 "We stand in solidarity with Greece and Cyprus on their inalienable rights to economic activities in the exclusive economic zone in line with international law," *ArmInfo*, 10 Ekim 2020.

31 "Armenia reiterates solidarity with Greece and Cyprus," *Public Radio of Armenia*, 14 Eylül 2020, <https://en.armradio.am/2020/09/14/armenia-reiterates-solidarity-with-greece-and-cyprus/>.

Ermeni savaş uçağı bulunmaktadır. Ermenistan'daki toplam Rus askeri sayısı 4000-5000 düzeyindedir. 2010 yılında, Ermenistan'daki Rus askeri üssüne ilişkin devletler arası anlaşma 2044 yılına kadar uzatılmıştır. Ayrıca, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin Sınır Muhafızları Dairesi askerleri Türkiye ile İran arasındaki sınırı korumak için konuşlandırılmıştır. Ermenistan, 21-25 Eylül tarihlerinde Rusya, Çin, Belarus, İran, Myanmar, Pakistan ve diğerlerinin katılımıyla gerçekleştirilen “Kafkasya 2020 Ortak Askeri Tatbikatlarına” da katılmıştır.³²

ABD ile Ermenistan arasındaki stratejik diyalogun ikinci oturumu 14 Eylül'de çevrimiçi yapılmıştır (ilki Mayıs 2019'da Erivan'da yapılmıştı). Tartışmalar; yolsuzlukla mücadele, adli ve yasal reformlar da dahil olmak üzere, Ermenistan'da demokratik reformları ilerletmek için ortak başarılarla ve gelecekteki iş birliğine odaklanmıştır. 16 Eylül'de “Ermenistan-ABD Ortak Ticaret ve Yatırım Konseyi” 2020 oturumu yapılmıştır. Konsey, taraflar arasındaki mal ve hizmet ticaretinin güçlendirilmesi, daha da derinleştirilmesi, genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi için 7 Mayıs 2006 tarihinde imzalanan “Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşmasının” ardından 2015 yılında kurulmuştur. Ermenistan'ın 2019 yılında ABD ile ticaret cirosu bir önceki yıla göre %47,8 artışla 334,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında Ermenistan'dan ihraç edilen başlıca ürünler alüminyum folyo, elmas, bakır parça, hurda, alkollü içecekler, mücevherler, konserve meyveler, kuruyemişler ve dutlar olmuştur.³³

Ermenistan, 23 Eylül'de ABD ile ‘stratejik’ görüşmelere katkı sağlayabilmek için ABD eski Senatörü Bob Dole başkanlığındaki Amerikan lobi firması ile bir sözleşme imzalamıştır. Lobi firması, Washington'da yapılacak olan ABD-Ermenistan Stratejik Diyalogunun son turuna hazırlanacaktır (“stratejik diyalogun” ilk oturumu Mayıs 2019'da Erivan'da yapıldı). ABD'li yetkililer, Mayıs 2019 görüşmelerinde Ermenistan'a daha fazla mali yardım sözü vermişlerdir. Nitekim ABD yardımı %40 artırarak 60 milyon doları aşmıştır.

Ermenistan Savunma Bakanlığı'nın Ulusal Savunma Araştırma Üniversitesi, 23 Eylül'de ABD Kansas Ulusal Muhafız Devleti Ortaklık programı ile ortaklık değişiminde askeri modeller üzerine görüşmeler yapmak üzere sanal bir toplantı düzenlemiştir.

ABD Kongresindeki Türk karşıtı söylem ve tahrikler devam etmiş, bazı Kongre üyeleri, Kongre Kütüphanesi'nin “Ermeni katliamları” başlıklı bölümünün

32 “Russia, China launch massive ‘Caucasus 2020’ military exercises,” *RFI.fr*, 21 Eylül 2020, <https://www.rfi.fr/en/international/20200921-russia-china-launch-massive-caucasus-2020-military-exercises-belarus-iran-pakistan-ukraine-us-nato>.

33 “Growth In Trade Turnover Between Armenia And Russia Slows Down,” *FinPort*, 10 Eylül 2020, https://finport.am/full_news.php?id=42242&lang=3.

ismini “Ermeni Soykırımı” olarak değiştirme girişimi başlatmıştır. Ermeni Kongre Kurultayı, 1 Ekim’de Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’daki askeri operasyonunu ve Türkiye’nin çatışmalara müdahalesini kınayan bir karar yayınlamıştır.³⁴ Devam eden Ermeni yanlısı ve Türk karşıtı açıklamalara tepki gösteren Türkiye’nin ABD Büyükelçisi, Amerikalıların siyasi nedenli çarpıtmaları değil gerçeği bilmeyi hak ettiklerini söyleyerek bir kongre üyesini alenen doğruları ve sahadaki gerçekleri çarpıtmakla eleştirmiştir. Ermenistan’ın yenilgisinin ve üçlü 10 Kasım anlaşmasının imzalanmasının ardından, Ermeni Kongre Kurultayı, seçilmiş ABD Başkanı Biden’a, yalnızca Ermenistan’a yardım konusunda değil, aynı zamanda Azerbaycan’ın cezalandırılması ve Türkiye’ye yönelik politikanın kapsamlı bir incelemesinin yapılması çağrısı yapan bir mektup göndererek yine saldırgan ve cüretkâr davranmıştır.

17 Eylül’de San Francisco’da bir Ermeni kilisesinin yanındaki binanın yanmasının ardından kundakçılıktan şüphelenilmiştir. 22 Eylül’de yine San Francisco’da bir Ermeni okulu, polisler hafta sonu okul binasına ateş açıldığını bildirmesiyle bir tür nefret suçunun hedefi olmuştur.³⁵ Aynı okul Temmuz ayında spreylere boyalarla tahrip edilmiştir. Tarihi deneyimlerimizden hareketle, Ermeni toplumunun önde gelen yandaşı ABD Kongre Üyesi Adam Schiff ile, bu provokasyonlarla ilgili olarak, “bu nefret eyleminin sorumlularının bir an önce adalete teslim edilmesi gerektiğini” söylemesi sebebiyle ilk defa hemfikiriz. Bu sözlerin yerine getirilmesini umuyor ve bekliyoruz.

Ermenistan, İsrail ile ilişkilerinin seviyesini yükselttikten bir yıl sonra 18 Eylül’de Tel Aviv’de Büyükelçiliğini açmıştır. Ermenistan ve İsrail 1992’de diplomatik ilişkiler kurmuştu, ancak bu zamana kadar birbirlerinin başkentlerinde büyükelçilikleri yoktu.

Paşinyan, 75’inci yıldönümünde BM Genel Kurulu’na pandemi nedeniyle çevrimiçi seslenmiştir. Konuşmasının hedefi Türkiye olan Paşinyan aşağıda yer alan beyanlarda bulunmuştur:

“Temmuz ayındaki gerginlik sırasında uluslararası toplum tarafından yapılan çağrılar, esas olarak tarafların ateşkesinin ve diyalogunun sürdürülmesi hakkındaydı. Ancak Türkiye, istikrarı bozan bölgede etkisini genişletme politikası doğrultusunda Akdeniz, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Güney Kafkasya gibi komşu bölgelerde gerginliği tırmandırmak için hiçbir çabadan kaçınmadı.”

34 “Library of Congress Corrects ‘Armenian Massacres’ Heading to ‘Armenian Genocide,’” *Asbarez*, 21 Ekim 2020, <https://asbarez.com/197778/library-of-congress-corrects-armenian-massacres-heading-to-armenian-genocide/>.

35 “Shots fired at Armenian school in San Francisco,” *Public Radio of Armenia*, 22 Eylül 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1028360/>.

“Türkiye, Azerbaycan’ı tek taraflı olarak destekleyerek ve buradaki askeri varlığını genişleterek, AGİT Minsk Grubu eş-başkanlarının girişimleri gibi, bölgede barış ve istikrarın tesis edilmesi [çabalarına zarar veriyor].”

“Türkiye, Ermenistan ve Dağlık Karabağ’ın yakın çevresinde Azerbaycan’la provokatif ortak askeri tatbikatlar düzenleyerek, bariz bir şekilde kavgacı duruşuyla Ermenistan’ı doğrudan tehdit ediyor.”

“Türkiye bölgemizdeki politikasını aşiret gelenekleri, çatışmaların manipülasyonu, Ermeni soykırımının mazeretler ve bu suçun cezasından muaf olma üzerine kuruyor. Türkiye, Ermenistan ve bölge için bir güvenlik tehdididir.”³⁶

Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi, Paşinyan’ın sözlerine cevaben 16 Eylül’de BM Genel Sekreteri’ne aşağıda yer alan mektubu göndermiştir:

“Türkiye Daimi Temsilcisi’nin Birleşmiş Milletler’e gönderdiği 16 Ekim 2020 tarihli Genel Sekreter’e hitaben yazılan mektup,

Genel Kurul’un yetmiş beşinci oturumunda gerçekleştirilen genel tartışmalar sırasında Ermenistan Başbakanı’nın yaptığı açıklaması ve söz konusu ülkenin Daimi Temsilciliğinin son sözlü notları ve mektuplarıyla (bunların listesi mektuba eklenmiştir) ilgili olarak size yazıyorum.

Her şeyden önce, uluslararası hukuka göre ‘soykırımın’ özel ispat koşulları ile kesin olarak tanımlanmış bir suç olduğu gerçeğini tekrarlamak isterim. Yasal olarak ilk kez 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme’de resmileşen tanıma göre, bu suçun güvenilir şekilde tespiti, uygun soruşturma ve yargılamadan sonra yalnızca yetkili bir mahkeme tarafından yapılabilir. Sözleşmeden on yıllar önce gerçekleşen 1915 olayları adına böyle bir hüküm yoktur. Aksine, son mahkeme kararları, ilgili olayların tarihsel ve haklı olmayan doğasına açıkça işaret etmekte ve bu olayların gerçekten de ifade özgürlüğü kapsamında korunan meşru bir tartışmanın konusu olduğunu teyit etmektedir.

Ermenistan’ın Türkiye ile ilgili sayısız anlamsız ve dayanaksız iddiasına gelince, iddiaların 1970’ler ve 1980’lerde Türk vatandaşlarına ve diplomatlarına yönelik acımasız terörist saldırıların faillerini alenen

36 “Pashinyan Addresses UN on 75th Anniversary,” *Mirror Spectator*, 1 Ekim 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/10/01/pashinyan-addresses-un-on-75th-anniversary/>.

yücelten bir ülkeden gelmesi ve çeyrek asırdan fazla süredir işgal ettiği Azerbaycan topraklarında düşmanlıkları kışkırtmaya ve uluslararası hukuk ihlallerine devam etmesi ironiktir.

Uluslararası toplum, mevcut düşmanlık patlamasının, Ermenistan'ın sahadaki sürekli provokasyonlarının doğrudan sonucu olduğu konusunda hiçbir hata yapmamalıdır. Ermenistan'ın uluslararası hukuku tamamen hiçe sayması ve özellikle A/75/525 S/2020/1024 2/3 20-13763 Güvenlik Konseyi kararlarını açıkça ihlal etmesi bölgeyi bugünkü konumuna getirdi. Ermenistan'ın bu amaca yönelik girişimlerine rağmen, çatışmalar kendi egemenlik topraklarında gerçekleştiği için, Azerbaycan'ın öz savunma hakkını kullandığı da unutulmamalıdır.

Dahası, Ermeni silahlı kuvvetleri sivil nüfusu hedef almaya devam ederek temas hattı boyunca 1949 Cenevre Sözleşmeleri de dahil olmak üzere uluslararası insan hukukunu açıkça ihlal etti. Ermeni silahlı kuvvetlerinin gelişigüzel bombardımanı, hastaneler, tıp merkezleri, okul binaları ve anaokulları dahil olmak üzere tüm sivil altyapıyı tahrip etti. 4 Ekim 2020'den bu yana, Ermenistan silahlı kuvvetleri, Gence ve Mingeçevir dahil olmak üzere savaş alanından uzakta, Azerbaycan'ın sivil nüfusuna ve altyapısına karşı saldırılarının alanını uzun menzilli topçu ve roket ateşiyle genişletti.

Ermenistan'ın bazı ülkelerden yabancı terörist savaşçıları ve paralı askerleri kullandığı da belgelendi. Erivan, Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) gibi terörist gruplarla uzun süredir ilişkileri olan Halk Koruma Birlikleri/Kürdistan İşçi Partisi (YPG/PKK) başta olmak üzere bazı terörist gruplardan destek alıyor. 1973 yılından bu yana aralarında 31 diplomat ve aile fertlerinin de bulunduğu 58 Türk vatandaşı, Ermeni terör örgütleri ASALA, Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) ve Ermeni Devrimci Ordusu'nun (ARA) terör saldırıları sonucunda hayatlarını kaybetti. Bugün itibarıyla, hayır işleri adı altında faaliyet gösteren bazı Ermeni diaspora örgütleri de fonların seferber edilmesinde ve yabancı terörist savaşçıların çatışma bölgesine transferinin kolaylaştırılmasında etkili oldular.

Türkiye, başından beri Dağlık Karabağ sorununa ilişkin tutarlı ve ilkeli bir tutum benimsemiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde sorunun uluslararası hukuk temelinde çözümünü desteklemeye devam ediyoruz. Bu çerçevede, Dağlık Karabağ'daki işgalci güçlerin derhal, tam ve koşulsuz geri çekilmesini isteyen uluslararası toplumun iradesini ve anlayışını yansıtan Birleşmiş Milletler Şartı kapsamındaki Güvenlik

Konseyi kararlarının (822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) ve 883 (1993) kararları) gecikmeden yerine getirilmesi yükümlülüğünü Ermenistan'a bir kez daha hatırlatmak istiyoruz.

Bununla birlikte, Ermeni tarafı sorumluluk almak yerine, dikkatleri işlemeye devam ettiği büyük uluslararası hukuk ihlallerinden uzaklaştırmak için Türkiye aleyhine kara propaganda ve hakarete başvurmuştur. Türklerin [savaş sahasına] dahil olması ve dışarıdan gelen savaşçılar hakkındaki Ermeni iddiaları temelsiz ve mantıksızdır. Hem Azerbaycan hem de Türkiye'deki ilgili makamlar bu Ermeni uydurmalarını tamamen ve kesin olarak reddetmiştir. Bu yanlış haber kampanyası, Ermenistan'ı yasadışı işgali sürdürürken mağdur olarak göstermeyi amaçlamaktadır. Ermenistan'ın temelsiz ve düşmanca iddiaları, tarihsel olayları siyasallaştırma ve çarpıtma pratiğinden dolayı güvenilir değildir.

Bu mektubun, 8, 35, 40 ve 114. gündem maddeleri ve Güvenlik Konseyi bağlamında bir Genel Kurul belgesi olarak dağıtılmasını sağlarsanız minnettar olacağım.³⁷

Ermenistan Dışişleri Bakanı 28 Eylül'de BM Genel Sekreteri'ne "Türkiye'nin Azerbaycan'a kayıtsız şartsız desteği ve Ermenistan'a saldırganlığı" konusundaki endişelerini dile getiren bir mektup göndermiştir. Ayrıca, "saldırının önceden planlandığını ve Azerbaycan tarafının iddia edilen karşı saldırıya ilişkin açıklamalarının mutlak bir yalan olduğunu" iddia etmiştir.³⁸

Ancak BM Genel Sekreteri sözcüsü 28 Eylül'de verdiği brifingde, Birleşmiş Milletler'in Türkiye'nin Dağlık Karabağ bölgesindeki mevcut duruma müdahale ettiğine dair haberleri bağımsız olarak doğrulayamayacağını veya inkâr edemeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Ankara'nın olası müdahalesi hakkında şunları söylemiştir: "Bu iddianın ve yapılan diğer birçok iddianın doğruluğuna dair hiçbir bilgimiz yok".³⁹

13 Kasım'da Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, İnsan Hakları Konseyi'nin beyanına ilişkin bir soruya şu yanıtı vermiştir:

37 "Letter dated 16 October 2020 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General", *United Nations*, October 16, 2020, <https://www.undocs.org/en/A/75/525>

38 "Special meeting of the OSCE Permanent Council to discuss", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, 30 September 2020, https://www.mfa.am/en/embassy-news/2020/09/30/OSCE_SP/10477

39 "UN can't confirm Turkey interfered in Nagorno-Karabakh conflict – spokesperson," *TASS*, 28 Eylül 2020, <https://tass.com/world/1206127>.

“BM İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürler Mekanizması'nın açıklamasında yer alan mesnetsiz iddialar sahadaki gerçeklerden tamamen kopuktur. Bu yalan haberlerin dolaşıma sokulma sebebi, Ermenistan'ın hukuksuz işgalini dikkatlerden kaçırmak ve sözde “uluslararası terörizmle savaşılan mağdur ülke” algısı yaratma çabasıdır.

Ermenistan'ın, Suriye Milli Ordusu mensuplarının görüntülerini videoya alarak sözde kanıt gibi internet üzerinden servis ettiği kanıtlanmıştır. Bu sahte videoların veya para karşılığında konuşturulan şahısların sözlerinin inandırıcılığı ve geçerliliği yoktur.

Ülkemizin görüşleri beklenmeden, kara propaganda ürünü sahte görüntüler ve haberler temelinde yapılan basın açıklaması, BM Özel Prosedürler Mekanizmasının güvenilirliğini zedelemiştir. Bu mekanizmadan beklenen, yanlı ve kamuoyunu yanıltıcı açıklamalar yapmak yerine, çalışmalarını şeffaf ve ilgili tüm tarafların görüşlerini dikkate alarak yürütmesidir.

Öte yandan açıklamada, Ermenistan'ın çatışmalarda yabancı savaşçıları kullandığının teslim edilmesini olumlu, ancak yetersiz görüyoruz. Ermenistan'ın, Suriye'deki PKK/YPG teröristlerini Yukarı Karabağ'da konuşturduğu herkesçe bilinmektedir. Hatta isimleri tarafımızdan bilinen çok sayıda PKK'lı çatışmalarda Azerbaycan ordusu tarafından etkisiz hale getirilmiştir.

Ermenistan Başbakanı Paşinyan'ın da itiraf ettiği gibi, diasporadan üçüncü ülkeler vatandaşı çok sayıda etnik Ermeni Yukarı Karabağ'daki çatışmalara katılmıştır. Açık kaynaklarda görüntüleriyle yer alan bu bilgilerin Özel Raportörlerce daha ayrıntılı olarak araştırılmasını ve açıklamaya yansıtılmasını beklerdik.

Açıklamada sivillere yönelik kasıtlı saldırılardan bahsedilmekle birlikte, bunu yapan tarafın Ermenistan olduğunun belirtilmemesini ise kasıtlı bir ihmal olarak görüyoruz. Başbakan Paşinyan'ın askeri danışmanı tarafından açıklandığı gibi, Ermenistan, halk arasında kaos yaratmak amacıyla bilinçli olarak ve yasaklanmış msket bombalarıyla Azerbaycan'da sivil yerleşimlere defalarca saldırmış ve savaş suçu işlemiştir. Ermenistan'ın uluslararası hukuku ihlali“Human Rights Watch' ve 'Amnesty International' tarafından da kayıt altına alınmıştır.”⁴⁰

40 “SC-110, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un BM İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürler Mekanizması'nın Açıklamasında Yer Alan İddialar Hakkındaki Soruya Cevabı,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 13 Kasım 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-110_-bm-insan-haklari-konseyi-ozel-prosedurler-mekanizmasi-nin-aciklamasinda-ver-alan-iddialar-hk-sc.tr.mfa.

Çin, 23 Eylül'de Ermenistan'da yeni büyükelçilik kompleksini açmıştır. Bunun bölgedeki en büyük Çin elçilik kompleksi olduğu ve Sovyetler Birliği'ndeki en büyük ikinci büyükelçilik kompleksi olduğu belirtilmektedir. Cumhurbaşkanı A. Sarkisyan açılış törenine katılarak, bu yapının Pekin'in Çin-Ermeni ilişkilerini derinleştirme arzusunu vurguladığını söylemiştir.

Başbakan Paşinyan, Fransa Cumhurbaşkanı'nı 27 Eylül'de ortaya çıkan çatışmadan duyduğu derin endişesini ifade etmek ve daha da şiddetlenme olasılığını paylaşmak üzere aramıştır. Fransa Cumhurbaşkanı, gerginliğin daha da artmasının kabul edilemez olduğunu söylemiş, düşmanlıkları durdurmak ve gerginliği yatıştırmak için her türlü önlemi almanın gerekli olduğunu belirtmiştir. AGİT Minsk Grubu eş-başkanlarının bölgede barışı yeniden tesis etme çabalarını yoğunlaştırma gereğini vurgulamıştır. Paşinyan aynı zamanda Almanya Şansölyesi Angela Merkel'i aramış ve aynı konuyla ilgili yakarışlarda bulunmuştur. Merkel, AGİT Minsk Grubu'na eş-başkanlık yapan ülkelerin başkanlarının 1 Ekim tarihli açıklamasına uygun olarak ateşkes ve barış sürecinin yeniden tesis edilmesi konusunun altını çizmiştir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı 2 Ekim'de Yunan mevkidaşını arayarak gelişmelerden haberdar etmiş ve ilerleyen haftalarda kendisini ağırlayacak olmanın önemini vurgulamıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı, bu davete icabeti geçiktirmemiş, 16 Ekim'de Ermenistan'a ziyareti sırasında Ermeni mevkidaşıyla birlikte Türkiye aleyhine açıklamalarda bulunmuştur. Yapılan açıklamalara Türk Dışişleri Bakanlığı'nın cevabı ise şu şekilde olmuştur:

“Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias'ın Ermenistan ziyaretinde ülkemiz hakkında sarf ettiği sözler ve iddialar, Yunanistan'ın Türkiye'yle ilişkilerinde iyi komşuluk, diyalog ve iş birliği yerine gerginlik ve tirmandırma politikasını tercih ettiğinin yeni bir kanıtıdır.

Bu iddialar tarihi gerçeklerin üstünü kapatamayacaktır. Yunanistan'ın Anadolu'da yaptığı mezalimi ve bunun için tazminat ödemeye mahkûm olduğunu unutmaması, tarihi doğru okuması, 'megali idea'dan ve Türk düşmanlığından vazgeçmesi gerekir.

Bölgemizdeki tüm sorunların çözümünün ortak paydası Türkiye, sorunların yaratıcı veya yaratıcıların destekçisi Yunanistan'dır.

Suriye'de zalim Esad rejimini, Libya'da darbeci Hafter'i, Yukarı Karabağ'da işgalci Ermenistan'ı destekleyen, Türkiye'ye karşı faaliyet gösteren PKK, PYD, FETÖ dâhil tüm terör örgütlerine kapılarını açan, Ege'yi göçmenlerin mezarı haline getiren, Ege ve Akdeniz'de yayılmacı politikalar izleyen Yunanistan'dır.

Yunanistan Dışişleri Bakanının, Yukarı Karabağ ve çevreleyen yedi bölgede kimin işgalci, kimin mağdur olduğunu da ayırt etmesi ve uluslararası toplumu, Ermenistan'ın, işgal ettiği Azerbaycan topraklarından derhal, tamamen ve koşulsuz çekilmesine hükmeden BM Güvenlik Konseyi Kararlarına rağmen 28 yıldır süren yasadışı işgalini kınamaya da davet etmesi gerekir.

Yunanistan bu politikaları terk etmeli, Türkiye'yi, bölgenin ve dünyanın gerçeklerini iyi okumalıdır.⁴¹”

Ermenistan Cumhurbaşkanı 21 Ekim'de Brüksel'deki NATO karargahını ziyaret etmiş ve NATO Genel Sekreteri ile görüşmüştür. Bu ikili görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlenmiştir.⁴² Böylelikle, KGAÖ üyesi olan bir ülkenin başkanına, bir NATO üyesini Dağlık Karabağ içindeki ve çevresindeki düşmanlıkları durdurmaya yönelik uluslararası çabaları engellemekle suçlamak için fırsat tanınmış, bu nefret söylemine ve yanıltıcı sözlerine -haberlere yansıdığı kadarıyla- itiraz edilmemiştir. Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın beyanları genişletilmiş bir versiyonla 26 Ekim'de bir Amerikan gazetesinde yayımlanmıştır.

Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Ofisi tarafından sağlanan metin aşağıda yer almaktadır:

“30 Eylül'de, ağırlıklı olarak etnik Ermenilerin yaşadığı, Kafkasya'nın tartışmalı bir bölgesi olan Dağlık Karabağ'daki ve çevresindeki durumu anlatmak için birkaç dünya liderine özel bir mektup yazdım. Bölge, Türkiye'nin tam desteğiyle Azerbaycan tarafından agresif bir şekilde saldırıya uğradı. Türk ve Azeri güçlerinin saldırganlığının kapsamını ve davranışlarındaki insanlık eksikliğinin boyutunu tahmin bile edemedim. O zaman ve şimdi bile, Ermeni dostlarımla yaşadığı gerçeklik endişe verici olmaktan daha fazlasıdır ve bölgede ve hatta ötesinde daha fazla tirmanma ve güvensizliği ateşleme riski taşımaktadır.

Azerbaycan'ın 27 Eylül'deki askeri saldırganlığından aylar hatta yıllar önce, Azerbaycan liderliği çok sert, militarist bir retorik kullanıyor ve hükümetin en üst kademelerinde çatışmayı tam teşekküllü bir savaşla çözme niyetini açıkça dile getiriyordu. Dağlık Karabağ ve Ermenistan,

41 “SC-101, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Yunan Dışişleri Bakanı Dendias'ın Ermenistan'daki İfadeleri Hakkındaki Soruya Cevabı,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-101_-yunan-disisleri-bakani-dendias-in-ermenistan-daki-ifadeleri-hk-sc.tr.mfa

42 “President of Armenia visits the NATO Headquarters,” *NATO Official Website*, 21 Ekim 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_179008.htm.

1994 yılındaki ilk Karabağ savaşının ardından ateşkesin kurulmasından bu yana, 25 yıldan fazla süredir, benzer girişimlerle karşı karşıyadır. O zamandan beri, Azerbaycan'ın retorığı ve yıkıcı tavrı hiç azalmamıştır.

Dağlık Karabağ'da -veya Ermenistan'da bizim deyimimizle Artsakh- her zaman ezici bir çoğunlukta Ermeniler yaşadı. Hiçbir zaman bağımsız Azerbaycan'ın gönüllü bir parçası olmadı. 1921'de Dağlık Karabağ, Josef Stalin liderliğinde bağımsız bir devlet olmayan ve Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Sovyet Azerbaycan'a Rusya tarafından hediye edildi.

On yıllarca süren ayrımcılığın ardından 1987 ve 1988'de Dağlık Karabağ Ermenileri Ermenistan'a yeniden katılmak için seslerini yükseltmeye başladılar. Barışçıl gösteriler yaptılar ve dilekçeler imzaladılar. Aynı zamanda, Sovyet Azerbaycan'da Ermenilere yönelik etnik nedenli zulümler de arttı. Azerbaycan'ın bazı şehirlerinde katliamlar ve etnik temizlik kampanyaları yaşandı.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü sırasında Dağlık Karabağ Ermenileri bağımsızlıklarını Azerbaycan'dan daha önce ilan ettiler. Hatta Azerbaycan, Dağlık Karabağ olmadan Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ayrı bir süreçte ilan etti. Ermenistan'ın görüşüne göre Azerbaycan'ın iddialarını uluslararası hukuk bağlamında dayanaksız kılan bu ve diğer gerçeklere rağmen, Bakü hükümeti yaklaşık 30 yıldır Dağlık Karabağ Ermenilerinin (veya Artsakh Cumhuriyeti) anavatanlarında yaşama haklarına askeri yollarla baskı yapıyor. Azerbaycan, toprakları zorla ele geçirme, toprakları yerli halktan ve mirasından arındırma ve temel hakları göz ardı etme politikası izliyor.

30 yıldır barışçıl çözüm girişimlerini reddeden ve Türkiye tarafından askeri ve siyasi olarak desteklenen Azerbaycan, bir kez daha Ermenistan'ın kıymetli vatanına saldırıyor. Azerbaycan'ın eylemleri, bir bakıma, Osmanlı İmparatorluğu'nun neredeyse 105 yıl önce Ermenilere yönelik soykırımını gerçekleştirmeye çalıştığından beri Ermenilerin karşı karşıya kaldığı politikaların devamı niteliğindedir. O dönemde yaklaşık 1,5 milyon etnik Ermeni hayatını kaybetmiş veya sürgüne gönderilmiştir ve zulüm görmüştür.

Bugün Azerbaycan tarafında sadece Türk generaller, subaylar ve askeri uzmanlar değil, aynı zamanda Türk F-16 savaş uçakları ve kötü şöhretli 'Bayraktar' insansız hava araçları da yer alıyor. Her gün bu ölüm makineleri Dağlık Karabağ ve hatta Ermenistan'ın bombalanmasına dahil oluyor. Misket bombası gibi öldürücü ve hatta yasak silahlar, çok sayıda

Ermeni sivile ve sivil altyapıya karşı üç haftadan fazla bir süredir konuşlandırılmış halde duruyor. Bu konuşlandırılma hastaneleri, evleri ve hatta anaokullarını kapsıyor.

Buna şu anda Ermeni topraklarında olan Suriyeli paralı askerlerin, cihatçıların ve radikal fanatiklerin halkımızı öldürdüğünü de eklerseniz, resmin tamamı netleşiyor. Ortadoğu'da savaşılan uluslararası terör örgütlerinden paralı askerler -özellikle Jabhat Al Nusra, Firqat Hamza ve Sultan Murad Bölükleri- mücadeleye aktif olarak dahil oluyor. Ermenistan ve Dağlık Karabağ uluslararası terörizmle uğraşiyor.

Dolayısıyla biz Ermenistan'da, sahadaki gelişmeler için çok endişeli ve tetikte olmaya devam ediyoruz. Ayrıca, derhal tepki vermesi gereken uluslararası topluluğun tereddütlü duruşundan da endişe duyuyoruz. Uluslararası topluluğun; Türkiye'ye -silahları, paralı askerleri ve kinizmiyle birlikte- bölgemizden çekilmesi için baskı yapması gerekiyor. 10 ve 17 Ekim'de kararlaştırılan iki ateşkese saygı duyması için uluslararası toplumun Azerbaycan'a baskı uygulaması gerekiyor. Türkiye ve Azerbaycan'ın millette karşı yürüttüğü savaş, tüm bölgede ve ötesinde daha büyük bir yangını körükleme potansiyeline sahip olan Kafkasya'da bir Suriye yaratma riskini taşıyor.

Türkiye, İslamcı militanları ve diğer teröristleri Azerbaycan'a ihraç etmekte tereddüt etmiyor. Ancak, her zamanki gibi, bunu yapmak için bir bahaneye ihtiyacı var. Bunun bahanelerinden biri, Azerilerin etnik akrabaları olmasıdır. Gerçek şu ki, bu düşünce tarzı yeni dünyada işe yaramıyor, çünkü bu mantıkla Türkiye'nin etnik akrabaları Orta Asya, Moğolistan, Kuzey Çin ve başka yerlere kadar uzanıyor. Ankara, etnik kardeşlerinin orada karşılaşabileceği herhangi bir soruna müdahale etmeye hazır mı?

Belki de cevap evet - bu durumda modern Türkiye'nin neredeyse her yönden 360 derece sorunlu ilişkilere sahip olması şaşırtıcı değil. Mısır ile sorunları oldu. Şimdi Libya'da yer alıyor. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünden bahsediyor, ancak bu arada Irak ile sınırını aştı. Suriye'nin toprak bütünlüğünü ihlal ediyor. Türkiye, Lübnan'da ve Körfez'in bazı bölgelerinde fazlasıyla var olmaya çalışıyor. Doğu Akdeniz'de de büyük sorunları var. Ve şimdi Kafkasya'da. Bunların hepsi kabul edilemez.

Medeni ulusların liderleri, dini veya etnik kimliklerinden bağımsız olarak, saldırganları durdurmak ve uzun süreli barış sağlamak için hareket etmelidir. Barışa ihtiyacımız var ve buna ancak müzakere ve görüşmelerle ulaşılabilir. Ancak Azerbaycan tarafının geri kalanımız için korkunç

nedenlerle her seferinde reddettiği şey budur. Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilere karşı meşru bir güç -acımasız, askeri güç- kullanma hakları olduğunu iddia ediyorlar.

Bunun ve herhangi bir çatışmanın askeri bir çözümü olmadığını anlamamız gerekiyor. Ermeniler her zaman çözümün barışçıl müzakerelerle ve işleri daha da kötüleştirmeyecek şekilde yapılması gerektiğine inanmışlardır. Bu nedenle, müzakerelerin barışçıl bir çözüme ulaşmasını sağlamak için Artsakh Cumhuriyeti'ni resmen tanımaktan kaçındık. Ancak Türkiye ve Azerbaycan çözümün ne olduğu konusunda farklı bir anlayışa sahip gibi görünüyorlar ve yalnızca militarist, saldırgan ve bana göre soykırımcı bir gündemi zorluyorlar.

Müslüman ve Arap liderlere çağırım, uluslararası arenadaki nüfuzlarını ve yüksek prestijlerini kullanarak kan dökülmesini ve insanların acılarını derhal durdurmalarını istemeyi amaçlıyor.

Birlikte bu saldırganlığı durdurabiliriz, çünkü bizler savaşı, şiddeti ve terörü reddeden barış taraftarlarıyız.⁴³

Ermenistan Cumhurbaşkanı bir başka röportajında Batı'yı, Türkiye'nin Azerbaycan'daki varlığının Orta Asya'dan Avrupa'ya doğal gaz ve petrol kaynaklarının kontrolü anlamına geldiğini anlamaya çağırmıştır. 7 Kasım'da bir Belçika mecmuasına, Türkiye'nin her yerde istikrarsızlık yarattığı iddiasında bulunmuş ve Türkiye'nin Hazar Denizi ve Orta Asya'daki enerji akışını kontrol etmek istediğini, ana hedefin Avrupa olduğunu tekrarlamıştır. 10 Kasım tarihinde bir Yunan gazetesinde yayınlanan bir röportajındaki ise seçtiği sözcükler çok daha sınırsızdır.

Ermenistan Cumhurbaşkanı, Ermenistan'ın yenilmesinin ardından Müslüman ülkelere savaşın dini çağrışımını ortadan kaldırma amacıyla apar topar iki yurtdışı seyahati gerçekleştirmiştir. İlk olarak, Birleşik Arap Emirlikleri'ne gitmiş ve 15 Kasım'da Abu Dabi Prensi ile görüşmüştür. Daha sonra ise 23 Kasım tarihinde Ürdün'e gitmiş ve Kralla görüşmüştür. Karşılığının Müslüman Dünyasına Ermenistan'ın yalnız olmadığını gösterdiğini alenen ifade etmiştir.

1 ve 2 Kasım'da Rusya Başkanı, Ermenistan Başbakanı ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı ile telefon görüşmesi yapmıştır. Moskova'dan yapılan açıklamaya göre, Dağlık Karabağ'ın çözümü konuları görüşülmüştür.

43 "Armenian President: Turkey risks setting the whole Caucasus ablaze," *The National News*, 23 Ekim 2020, <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/armenian-president-turkey-risks-setting-the-whole-caucasus-ablaze-1.1097908>.

4. Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Temmuz ayında yaşanan Azerbaycan-Ermenistan sınır çatışmasının ardından yapılan sert açıklamalarla yükselen tansiyon incelenen dönem içerisinde ilişkileri en alt düzeye indirerek hız kesmeden devam etmiştir.

Türkiye’yi “Ermenistan ve bölgeye karşı bir tehdit” olarak damgalayan 15 Temmuz tarihli Ermenistan Dışişleri Bakanlığı açıklamasına cevaben, Türkiye Dışişleri Bakanlığı gelecekteki gelişmelerin tonunu belirleyen şu açıklamayı yapmıştır:

“Ermenistan’ın Azerbaycan’a yönelik mütecaviz eylemlerini örtmek için şimdi de Türkiye’ye yönelik riyakâr bir karalama gayretine kalktığı görülmektedir. Azerbaycan topraklarında yıllardır gayri meşru bir işgal sürdüren Ermenistan’ın bu ikiyüzlü tavrı, Güney Kafkasya’da kalıcı barış ve istikrarın tesisinin önündeki asıl engelin kim olduğunu da açık ve net olarak gözler önüne sermektedir.

Bağlamından kopuk bu tarz ithamlar ve iftiralarla dış siyaset yapmak ne bölgeye ne Ermenistan’a yarar getirir.

Bu yaklaşım, kimliğini tek taraflı bir tarih anlayışından sadece husumet çıkararak oluşturan ve uluslararası hukuka aykırı saldırganlığını meşru göstermeye çalışan bir zihniyetin tezahürüdür. Saldırgan milliyetçiliği körükleyen bu sakat tutum üzücüdür, ancak şaşırtıcı değildir.

Ermenistan makamlarının akıllarını başlarına almaları ve Güney Kafkasya’da sorunların değil, çözümlerin parçası olmayı bir an önce öğrenmeleri lazımdır.⁴⁴”

Türkiye Cumhurbaşkanı, Savunma ve Dışişleri Bakanları da Ermeni saldırganlığını sert sözlerle kınamışlardır. Benzer şekilde TBMM’deki beş partiden dördü Ermeni saldırganlığını kınayarak, Azerbaycan ile dayanışmayı vurgulayan girerek aşağıdaki ortak beyanı imzalamıştır:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak Ermenistan silahlı kuvvetlerinin 12 Temmuz’dan başlayarak Azerbaycan’ın Tovuz bölgesine gerçekleştirdiği saldırıyı şiddetle kınıyoruz.

44 “No: 154, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Tarafından 15 Temmuz 2020 Tarihinde Yapılan Açıklama Hk.,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Temmuz 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-154_-ermenistan-disisleri-bakanligi-tarafindan-15-temmuz-2020-tarihinde-yapilan-aciklama-hk.tr.mfa

Ermenistan hatalı bir yoldadır. Azerbaycan toprağı Yukarı Karabağ ve çevresindeki bölgeleri yıllardan beri işgal altında tutan Ermenistan'ın bilinen saldırgan tutumuna yeni bir örnek teşkil eden bu saldırılar, Güney Kafkasya'da kalıcı barış ve istikrarın önündeki en büyük engeldir.

Ermenistan'ın hak ve hukuku hiçe sayan bu davranışı karşısında uluslararası toplumu gereken tepkiyi göstermeye davet ediyoruz.

Yukarı Karabağ ihtilafının, Azerbaycan'ın uluslararası tanınmış sınırları ve toprak bütünlüğü çerçevesinde barışçı yollarla çözülmesine olan desteğimizi tekrarlıyoruz.

Ermenistan BM Güvenlik Konseyi ve AGİT kararlarına uymalı ve işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmelidir.

İki devlet, tek millet anlayışıyla her daim huzur ve istikrarın savunucusu olan Türkiye, bundan sonra da tüm imkânlarıyla, toprak bütünlüğünü yeniden tesis etme çabalarında Azerbaycan'ın yanında yer almaya devam edecektir.

Bu vesileyle Azerbaycanlı şehitlerimiz için dost ve kardeş Azerbaycan halkına ve Hükûmetine taziyelerimizi iletiyor, yaralıların bir an önce iyileşmesini diliyoruz.”⁴⁵

Ermenistan'ın Türkofobik, geçmişle hesaplaşmacı ve yayılmacı (irredendist) hırsları 10 Ağustos 1920 tarihli geçersiz Sevr Anlaşması'nın yıldönümü vesilesiyle bir kez daha gözler önüne serilmiştir. On Ermeni siyasi partisinin yayınladığı ortak bildiri de şu hususlar yer almaktadır:

“1. Sevr Anlaşması sadece tarihi bir gerçek değildir. Bugün var olan (ya da onların varisleri olan) devletler tarafından imzalanan, bölgedeki askeri-siyasi durumun değişimi sonucu yürürlüğe girmesi askıya alınan, uluslararası bir anlaşmadır.

2. Sevr Anlaşması üzerine uluslararası tartışmalar, Ermenistan Cumhuriyeti'nin ve imzacı devletlerin akademik camiası tarafından teşvik edilmeli ve siyasi çevreler mevcut jeopolitik ve bölgesel süreçler çerçevesinde anlaşmanın önemini göstermelidir.

45 “TBMM'de Dört Parti'den Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırısına İlişkin Ortak Açıklama,” *TBMM Meclis Haber*, 16 Temmuz 2020, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=149114

3. Ermenistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında, iki ülke arasındaki sınır sorununu yasal olarak çözen bir tanınmış başka çok taraflı uluslararası anlaşma yoktur.

4. Sevr Anlaşması'nın 100. yılı ve Woodrow Wilson Tahkim kararı vesilesiyle, aşağıdakileri göstererek siyasi inisiyatif almak gerekmektedir:

- Türkiye'nin, uluslararası ilişkilerde Ermenistan'a yönelik hasmane politikasını
- Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik yasadışı blokajını
- Türk yetkililerin suç ortaklığı ile yüz yıldan fazladır süregelen Ermeni tarihi ve kültürel mirasını istikrarlı bir şekilde kendine tahsis etme ve yok etme çabasını,
- Türkiye'nin Azerbaycan'a agresif askeri-siyasi desteği; sıklıkla savaş tehditi içeren, Karabağ çatışmasına katılmak için yapıcı olmayan denemelerini,
- Türkiye'nin tüm komşu bölgelerinin istikrarsızlaşmasını,
- Türkiye'deki dini-etnik azınlıkları da kapsayan, devlet tarafından yetki verilen insan hakları ihlallerini,
- Türk yetkililerin modern siyasi süreçler ve insanlığın karşılaştığı zorluklar karşısındaki uyumsuz yaklaşımlarını⁴⁶

Başbakan Paşinyan, kendisi için hazırlanan açıklamaları Ermenistan Ulusal Bilimler Akademisi ev sahipliğinde düzenlenen, aynı iddialara dayalı "Sevr Anlaşması ve Ermeni Sorunu" başlıklı bir konferansta kendi adına okumuştur.

Buna cevaben, aynı gün, Türk Dışişleri Bakanlığı şu açıklamayı yayınlamıştır:

"Birinci Dünya Savaşı sonunda vatanımızı parçalayarak, bağımsızlık ve egemenliğimizi sona erdirmeyi amaçlayan 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Anlaşması, işgal ve imha planlarının hayasızca ortaya konduğu bir ibret vesikasıdır.

46 "10 Armenian political parties issue statement over Sevres Treaty centennial," *Hyetert*, 12 Ağustos 2020, <https://hyetert.org/2020/08/12/10-armenian-political-parties-issue-statement-over-sevres-treaty-centennial/>

Yüce Türk milleti kahramanca yürüttüğü Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 24 Temmuz 1923 tarihinde imzaladığı Lozan Barış Antlaşması ile Sevr'i yırtıp tarihin çöplüğüne atmıştır. Tarihten ders yerine husumet çıkarıcıların, aradan geçen bir asıra rağmen, bu belgeden medet ummaları şaşırtıcı değildir.

Asil Türk milletinin Anadolu'yu işgal etme cüretinde bulunanlara verdiği ders, emperyalizme vurduğu ağır darbe tarih kitaplarında ders olarak okutulmaktadır. Bu şanlı mücadele diğer mazlum milletlere de örnek olmuştur.

Bugün kendi halkını bile beslemekten aciz bir yönetimin 100 yıl sonra Türk milletinin yırtıp attığı Sevr'i gündeme getirmeye cüret etmesi abesle iştigaldir.

Böyle sinsi emellere kapılanların Türkiye'nin vatani ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ve bekasını sürdürme kararlılığı karşısında heveslerinin kursaklarında kalacaklarını iyi bilmeleri gerekir.

Azerbaycan topraklarında yıllardır gayrimeşru bir işgal sürdüren Ermenistan bölgesel barış ve istikrarın tesisinin önündeki asıl engeldir. Ermenistan makamlarının saldırgan milliyetçi politikaları terk ederek akıllarını başlarına alma vakti gelmiştir.⁴⁷

Ertesi gün, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü "Sevr Anlaşması tarihsel bir faktördür ve öyle kalacaktır, değiştirilmeyecek ve çürüğe çıkarılmayacaktır" diyerek karşılık vermiştir.

15 Ağustos'ta, Ermeni Dışişleri Bakanı, Yunan ve Rum (GKRY) mevkidaşları ile Ege-Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Ermenistan'ın koşulsuz desteğini sunduğunu belirten, Türkiye'yi durumu ağırlaştırmakla suçladığı bir telefon görüşmesi yapmıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Ermeni Bakanın ifadelerine şu yanıtı vermiştir:

"Doğu Akdeniz hakkında görüş serdetmeye yeltenen Ermenistan'ın, dünya coğrafyası ve kendisinin bu coğrafyadaki yerine dair temel bir yanlışlığı içinde olduğunu görüyoruz. Burada mevzubahis Sevan Gölü değil, Doğu Akdeniz'dir.

47 "No: 171, Sevr Anlaşması'nın 100. Yıldönümü Bahanesiyle Ermenistan Makamlarınca Yapılan Açıklamalar Hk.," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 10 Ağustos 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-171_-sevr-anlasmasi-nin-100-yildonumu-bahanesiyle-ermenistan-makamlarinca-yapilan-aciklamalar-hk.tr.mfa.

Ermenistan'ın Sevr hakkındaki provokatif açıklamasının ardından, bu kez de Doğu Akdenizle ilgili fikir beyan etmesi yeni bir hadsizlik ve sorumsuzluk örneğidir.

Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa'dan sonra, herhangi bir denize kıyısı olmayan Ermenistan'ın da kendini bölgede söz hakkı sahibi sanması, Türkiye'ye karşı kurulmaya çalışılan sinsi ittifakın boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Her ne olursa olsun, Türkiye Doğu Akdeniz'de kendisinin ve Kıbrıs Türkleri'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını korumaya kararlılıkla devam edecektir. Bunu engellemeye hiçbir şer ittifakının gücü yetmez. Aksini düşünenler tarihten ders almamış demektir.

Bu vesileyle, tüm imkânlarımızla kardeş Azerbaycan'ın yanında olduğumuzu da hatırlatmak isteriz.⁴⁸

Başbakan Paşinyan, 21 Ağustos'ta bir Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısına başkanlık etmiştir. Orada, Türkiye ile ilgili aşağıdaki ifadelerle, yeni bir Milli Güvenlik Stratejisi oluşturulacağı bildirilmiştir:

“İnanıyorum ki, Türkiye'nin istikrarsızlaştırıcı ve yıkıcı faaliyetleri Ortadoğu'daki, Avrasya Bölgesi'ndeki ve Avrupa Bölgesi'ndeki ortaklarımız nezdinde büyük bir endişe ve tedirginliğe sebep olmaktadır. Bu, çoktan geliştirilen bir gündemdir ve bizim bu gündemdeki faaliyetlerimiz de Güvenlik Konseyi'ndeki, Dışişleri Bakanlığındaki son derece önemli tartışmaların konusu olmalıdır ve biz bugünkü oturumda bu konuyla bağlantılı meseleleri tartışacağız.⁴⁹”

31 Ağustos'ta Ermeni basını Ermenistan'daki Kürt toplumunun Erivan'daki BM Binası dışında gösteri düzenlediğini bildirmiştir. Türkiye'ye odaklanarak, Türkiye'de, İran'da ve Irak'ta demokrasi için BM desteğini talep ettikleri bildirilmiştir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı, 31 Ağustos'ta, *Ermenistan Kamu Radyosu* tarafından da yayınlanan bir Rus haber ajansı ile yapılmış röportajda Türkiye'nin faaliyetlerinin Ermenistan'ın güvenliği için bir tehdit olmayı sürdürdüğünü beyan etmiştir. Açıklamasında şunları söylemiştir:

48 “SC-77, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Ermenistan'ın Doğu Akdeniz Açıklaması Hakkındaki Soruya Cevabı,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Ağustos 2020, <http://www.mfa.gov.tr/sc-77-ermenistan-in-dogu-akdeniz-aciklamasi-hk-sc.tr.mfa>.

49 “PM Pashinyan slams Turkey for “destabilizing and destructive” actions in region and globally,” *Artsakh News*, 21 Kasım 2020, <https://artsakhpress.am/eng/news/131238/pobedniye-iyulskie-boi-dokazali-chto-karabakhskiy-vopros-ne-imeet-voennogo-resheniya-pashinyan.html>.

“Türkiye tarafından uygulanan istikrarsızlaştırma ve saldırganlık politikası Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’yu da kapsayan bütün komşu bölgeler için bir tehdittir. Bugün Türkiye bu istikrarsızlaştırma politikasını Güney Kafkasya’ya ihraç etmeye çalışmaktadır. Bu ciddi bir endişedir. Türkiye yapıcı olmayan ve tehlikeli bir politika sürdürmektedir. Türkiye’nin hareketleri, Ermenistan’ın güvenliği açısından tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Ermenistan, ortaklarıyla işbirliği dâhil olmak üzere güvenliğini daha da güçlendirecektir.⁵⁰”

Ermeni Dışişleri Bakanı, 2 Eylül tarihli bir Alman dergisi röportajında, Türkiye’nin Erivan’a giden Alman askeri nakliye uçağının hava sahasından geçişini reddettiğini, Türkiye’nin “NATO Barış Gücü Operasyonu’nu” engellediği için kınadığını ifade etmiştir.

2 Eylül’de, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü bir basın toplantısında Ermenistan’ın Minsk Grubu üyesi Türkiye’yi Dağlık Karabağ sorununun çözümünde bir arabulucu olarak dikkate almadığını ifade etmiştir.

6 Eylül’de, Türkiye’deki Ermeni Toplumu, Patrik II. Sahak Maşalyan başkanlığında ve yirmi beş üye delegenin katılımıyla senelik ilahi ayinini 1100 senelik Van Ermeni Kilisesi’nde düzenlemiştir. Etkinlik, Ermeni Basınında da yer bulmuştur.

Mısır’a resmi ziyareti sırasında Ermenistan Dışişleri Bakanı ülkesinin Azerbaycan ve Türkiye karşıtı politikalarına Mısır’ın karşılıklı desteğini alma çabası içinde Yunanistan ve GKRY ile dayanışma içerisinde olduğu gibi Türkiye’ye karşı bilinen ve basmakalıp suçlamalarını tekrarlamıştır.

Türkiye’ye savurduğu suçlamaların sonuçlarından tatmin olmamış olan Ermenistan Dışişleri Bakanı, ayrıca Türkiye’nin, Ermenistan’ın denize ulaşım hakkını reddettiği gibi yeni bir argümanla ortaya çıkmıştır. 23 Eylül’de çevrimiçi olarak katıldığı denize erişimi olmayan ülkeler grubu Bakanlar toplantısında bu suçlamalarını tekrarlamıştır. Ancak muhatapları, iki nedenle bu iddianın tutarsızlığının farkında olmalıdır: bunlardan biri Azerbaycan toprağının Ermenistan tarafından işgaline tepki olarak Türkiye’nin Ermenistan ile sınırını kapattığı, diğeri ise, Ermenistan’ın Gürcistan ve İran üzerinden denize ulaşımının açık olmasıdır.

50 “Turkey’s actions remain a threat to Armenia’s security, Foreign Minister says,” *Public Radio of Armenia*, 31 Ağustos 2020, <https://en.armradio.am/2020/08/31/turkeys-actions-remain-a-threat-to-armenias-security-foreign-minister-says/>

BM Genel Kurulu'nun 75'inci oturumu, Paşinyan'ın Türkiye'ye karşı saldırgan ve tahrikkar sözleri ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın "Ermenistan yerel barış ve istikrar için en büyük tehdittir" şeklindeki yanıtına tanıklık etmiştir.

27 Eylül'de Ermenistan ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri arasında çıkan Dağlık Karabağ çatışmasının ardından savaş patlak vermiştir. Ermenistan, Türkiye'yi suçlamak konusunda çabuk davranmıştır. Başbakan Paşinyan, aynı gün olası Türk müdahalesini durdurma konusunda destek alabilmek için Fransa Cumhurbaşkanı'na aramıştır. Ertesi gün uluslararası bir televizyona Dışişleri Bakanının sözleriyle: "Türkiye'den gelen büyük ölçekli destek saldırganlığa eşlik ediyor" diye belirtmiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı'nın konuya ilişkin sözleri Ermeni basınında şu şekilde alıntılanmıştır:

"Geleceğini savun": Erdoğan, çatışmalar sürerken Ermenilere hükümetlerine karşı durmaya çağırdı.

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ermenileri Azerbaycan ile çatışmaların sürmesiyle bölgedeki 'en büyük tehdit' olarak kabul edilen hükümetlerine karşı muhalefet etmeye çağırdı.

Erdoğan, Ermenistan halkına ülkelerinin geleceğini onları "kukla" gibi kullandığını iddia ettiği liderlikten korumaları konusunda ısrar etti.

Bir dizi tweetinde, Türk lider "bütün dünyanın" Azerbaycan'ın işgal ve zulme karşı mücadelesinin yanında durduğunu ümit ettiğini ifade etti.

"Ermenistan bir kez daha bölgedeki barış ve huzura karşı en büyük tehdit olduğunu göstermiştir." dedi Erdoğan. Ayrıca Bakü ile Erivan arasındaki toprak anlaşmazlığına barışçıl bir çözümü kolaylaştırmak için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından kurulan Minsk Grubu'na da saldırdı. Ermeni saldırganlığının otuz senedir gözden kaçtığını iddia ederek, iki ulusla ilgilenirken uluslararası organı çifte standartlara tabi olmakla suçladı.

Ankara, pazar sabahı Dağlık Karabağ bölgesinde Ermeni ve Azeri güçleri çarpıştıktan sonra Bakü'ye bütün desteğini verdi. Erdoğan tarafından yönetilen iktidardaki muhafazakâr Adalet ve Kalkınma Partisi Erivan'ı 'ateşle oynadığı' için kınayan bir açıklama yayınladı ve Ermenistan'ı bölgesel barışı tehdit ettiği için suçladı. Ermenistan ve Azerbaycan, iki ülke 1990'da bağımsızlıklarını kazandıktan sonra hep rakip olmuşlardır. Karşılıklı güvensizlik, yıllar süren Ermeni nüfusunun ağırlıklı olduğu ve

Azerbaycan topraklarıyla çevrili olan Dağlık Karabağ çatışmasından kaynaklanıyor. Bakü bölgenin egemenliğini iddia ederken, Erivan burayı bağımsız bir ulus ve müttefik olarak görüyor. İki ulus da birbirlerini sınır bölgesindeki son askeri çatışmayı alevlendirmekle suçlamaktadır.⁵¹

Türkiye Cumhurbaşkanı Sözcüsü şunları ifade etmiştir:

“İnanıyoruz ki, bu anlaşmazlık barışçıl müzakerelerle çözülebilir ancak şimdiye kadar Ermeni tarafı Azerbaycan toprağını işgal etmekten başka hiçbir ilgi göstermedi. İşgal sona ermeli, her organ çözümün nerede olduğunu biliyor ve Minsk Grubu Ülkeleri Ermenistan’a uluslararası hukuku ihlal etmemesi için baskı yapmalı. Türkiye Azerbaycan ile tam dayanışma içindedir.”⁵²

Türkiye Savunma Bakanı; “Kafkaslardaki barış ve istikrara en büyük engel Ermenistan’ın hasmane tutumudur ve bölgeyi ateşe verecek olan bu düşmanca tutumdan derhal vazgeçilmelidir” demiştir. Ayrıca “Türkiye bütün kaynakları ile Bakü’ye destek vermektedir” diye sözlerine eklemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Azerbaycan’a karşı Ermeni saldırganlığıyla ilgili bir soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Uluslararası hukukun açık ihlali olan ve sivil kayıplara da yol açan Ermeni saldırısını şiddetle kınıyoruz. Bu saldırılarla Ermenistan bölgede barış ve istikrarın önündeki en büyük engel olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Azerbaycan, halkını ve toprak bütünlüğünü korumak için meşru müdafaa hakkını elbette kullanacaktır. Bu süreçte, tek yürek olarak Türkiye’nin Azerbaycan’a desteği tamdır. Azerbaycan nasıl isterse, o şekilde yanında olacağız.

Uluslararası toplumu da haklının yanında durmaya davet ediyoruz.

Bu vesileyle, şehit düşen Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah’tan rahmet, yaralılara acil şifa ve Can Azerbaycan’a başsağlığı diliyoruz.⁵³

51 “‘Defend your future’: Erdogan calls on ordinary Armenians to stand against their government as clashes with Azerbaijan continue,” *RT*, 27 Eylül, 2020, <https://www.rt.com/news/501847-erdogan-armenia-catastrophe-azerbaijan-conflict/>.

52 Andrew Kramer, “Fighting Between Armenia and Azerbaijan Risks Drawing in Bigger Powers,” *The New York Times*, 28 Eylül 2020, <https://www.nytimes.com/2020/09/28/world/asia/azerbaijan-armenia-nagorno-karabakh.html>.

53 “SC-94, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Ermenistan’ın Bu Sabah Azerbaycan’a Karşı Başlattığı Saldırı Hakkındaki Soruya Cevabı,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 27 Eylül 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-94_-ermenistan-in-azerbaycan-a-karsi-baslattigi-saldiri-hk-sc.tr.mfa.

TBMM’de temsil edilen beş siyasi partiden dördü 28 Eylül’de ortak bir bildiri yayınlamıştır:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan siyasi partiler olarak Ermenistan silahlı kuvvetlerinin 28 Eylül 2020 tarihinde Yukarı Karabağ’da ateşkesi ve uluslararası hukuku ihlal ederek ağır silahlarla Azerbaycan sivil yerleşim yerlerini ve askerlerini hedef alan saldırılarını en güçlü şekilde kınıyoruz.

Bu son saldırı, Tovruz’daki saldırılardan sonra Ermenistan’ın, bölgede barışın ve istikrarın kalıcı tesisi önündeki en büyük engel olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Bizler uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı çerçevesinde halkını korumak ve toprak bütünlüğünü tesis etmek amacıyla Azerbaycan’ın gerçekleştirdiği savunmasını destekliyoruz.

30 yıla yakın süredir Yukarı Karabağ, Ermenistan’ın işgali altındadır. Bu haksız işgalin sona erdirilmesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve AGİT kararlarına uygun şekilde barışçıl çözümüne desteğimizi tekrarlıyoruz. Uluslararası camiyayı, bugüne kadar Ermenistan’ın işgali ve sorumsuz saldırıları sebebiyle zarar gören Azerbaycan’ın yanında olmaya davet ediyoruz.

Bu vesileyle, Gazi Meclisimizdeki siyasi partiler olarak, şehit düşen Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah’tan rahmet, gazilere acil şifa ve can Azerbaycan’a başsağlığı dilerken, milletimizin dayanışma iradesini bir kez daha güçlü bir şekilde vurguluyoruz.⁵⁴

Ermenistan Dışişleri Bakanı, 29 Eylül’de BM Genel Sekreteri’ne Türkiye’nin Azerbaycan’a koşulsuz tek taraflı desteği üzerine duyduğu endişeyi dile getiren bir mektup göndermiştir.

Ermenistan Savunma Bakanlığı resmi olarak 29 Eylül’de, Türk Hava Kuvvetleri jetinin Azerbaycan’dan hava sahalarına girdiğini ve Ermeni savaş uçağını vurduğunu iddia etmiştir. Bunun yalan haber olduğu kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı da sahte haber üretmekte geri kalmamıştır. “Güvenilir kaynaklara göre, Türkiye’nin yabancı teröristleri Azerbaycan’da savaşmak için topladığı” iddia edilmiştir. Bu suçlamayla, gönüllü askerlerin sözde cihatçı gruplarla ilişkili Türkiye yanlısı Suriyeli

54 “TBMM’de Dört Siyasi Partiden Ermenistan’a Kınama,” *TBMM Meclis Haber*, 28 Eylül 2020, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=149410.

isyancılar olduğu şeklinde tanımlanmalara ısrarla devam edilmiştir. Haince tekrarlanan bu iddia, şüphesiz ki, Hıristiyan kamuoyunun yardımını alabilmek için yapılmıştır. Bu iddia, özellikle de Fransa Cumhurbaşkanı'ndan karşılık bulmuştur.

Türkiye'ye yönelik propaganda savaşı çok yönlü olmuştur. Bir taraftan otantik Türk vatandaşları olan Türkiye'deki Ermeni cemaatini, İstanbul'da Azerbaycan taraftarı gösterilerin kendilerini hedef aldığını söyleyerek kışkırtma amaçlanmıştır. Diğer taraftan Gürcistan'ın Türkiye'den Azerbaycan'a gönderilen Suriyeli militanların ve silahların geçişine izin verdiği iddia edilmiştir. Gürcistan yetkilileri ivedilikle ve kesin bir dille bu haberleri yalanlamışlar ve Ermeni tarafını bu tip yanlış bilgiler ve yalan haberlere güvenmemeye çağırılmışlardır.

Batı'nın Türkiye'ye baskısını arttırması için söylem arayışı içerisinde, Başbakan Paşinyan, 4 Ekim'de *Ermenistan Kamu Radyosunda* da yayınlanan bir Alman gazetesine verdiği röportajda, gerçekliğin sınırlarını esneterek; "Belirtmek isterim ki, bana göre, Ermenistan ve Dağlık Karabağ bugün medeniyetin ön saflarındadır Uluslararası toplum ve özellikle de Avrupa bunu değerlendirmeli. Eğer bunu yapmazsa Türkiye'yi, böyle bir yayılmacı politikasıyla Viyana kapılarında bekleyebilir" demiştir. 6 Ekim'de bu sefer bir Fransız basın ajansı ile yapmış olduğu bir röportajda bu çatışmanın "teröre karşı savaş" olduğunu ifade etmiştir. Bu, Türkiye'nin "Ermeni Soykırımı politikasının" bir parçası olarak çatışmaya dâhil olduğu suçlaması ile tamamlanmıştır.

Bir Rus haber ajansına vermiş olduğu röportajda, Başbakan Paşinyan Rusya'nın hassasiyetlerini şu ifadelerle kışkırtmaya çalışmıştır:

"Tabi ki. İlk sorunuza cevaben, Türkiye'nin bu süreçteki amaçlarına dikkat etmek gerektiğini söyledim. 20. yüzyılın çok bilinen olaylarından sonra Türkiye Ermeni Soykırımı Politikasını devam ettirmek için Güney Kafkasya'ya geri döndüğünden eminim. Türkiye'nin bu pragmatik amacı çok nettir. Duygusal değil, pragmatik bir hedef çünkü Güney Kafkasya'nın Ermenileri Türkiye için kuzey doğuya ve doğuya ilerlemesinin son engelidir çünkü bunun Türkiye'nin emperyalist politikasının bir devamı olduğundan ben eminim. Ve Güney Kafkasya'da olan her şey Türkiye tarafından Doğu Akdeniz, Libya, Irak ve Suriye'de devam ettirilen politika çerçevesinde ele alınmalıdır.

Bu sürecin Dağlık-Karabağ çatışmasının ötesinde olduğunu daha önce belirtmiştim ve şimdi burada bir değişiklik var. Türkiye Güney Kafkasya'yı, özellikle de bütün Güney Kafkasya'yı kontrol etmek, daha

fazla genişlemek için kuzey, doğu ve güneydoğu platformunu kurmak istiyor. Bu durumda, Rusya da dâhil olmak üzere birçok ülkenin ulusal güvenlik çıkarlarının etkilendiğini düşünüyorum. Dağıstan ve Çeçenistan'dan gelen bilgiye yanlışlıkla değinmedim. Bu Suriyeli militanlar Çeçenistan ve Dağıstan'a nereden geldiler? Bence Dağlık Karabağ Çatışma Bölgesi'nden geldikleri çok açık. Ve soru şu: Bu bir tesadüf mü? Ya da Rusya'nın dikkatini Güney Kafkasya'daki, özellikle Dağlık Karabağ çatışma bölgesindeki güncel olaylardan başka yöne çekmek için Kuzey Kafkasya'yı istikrarsızlaştırmak için planlanmış bir eylem mi? Bu, Rusya'da takdir edilmesi gereken çok önemli bir ayrıntıdır.”⁵⁵

2 Ekim'de Türkiye Cumhurbaşkanı, Konya'daki bir mitingde Türkiye'nin Azerbaycan'a tam desteğini tekrarlamıştır. “Türkiye Azerbaycan'ın yanında durmaktadır ve dost ve kardeş Azerbaycan'ı ile bütün kalbiyle desteklemeye devam edecektir” demiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Azerbaycan'ın ikinci büyük şehri olan 330.000 nüfuslu Gence'nin Ermeni güçleri tarafından bombalanmasının ardından şu açıklamayı yayınlamıştır:

“Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın ikinci büyük kenti Gence'de sivil halkı hedef alan bugünkü saldırıları, Ermenistan'ın hukuk tanımaz tutumunun yeni bir tezahürüdür. Bu saldırıları kınıyoruz. İşgal ettiği Azerbaycan topraklarında yenilgiyle yüzleşen Ermenistan, başta Cenevre Sözleşmeleri olmak üzere insancıl hukukun tüm ilkelerini ihlal ederek, işgal ettiği için çatışmalara sahne olan bölgelerin ötesinde de sivil yerleşim alanlarına saldırmaktadır. Bu saldırılar, Ermenistan'ın içine düştüğü çaresizliğin ve yasadışı işgalini sürdürmek için insanlık suçu işlemekten geri kalmayacağını göstergesidir. Baştan beri söylediğimiz üzere, Ermenistan bölgedeki barış ve istikrarın önündeki en büyük engeldir.

Ermenistan'ın provokasyonuna gelmeyeceğini, uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaa hakkını uluslararası tanınmış sınırları içinde kullandığını ve sivil halka zarar gelmemesi için mümkün olan tüm gayreti göstermekte olduğunu beyan eden Azerbaycan'ın bu tutumunu destekliyoruz.”⁵⁶

55 “Aliyev and Pashinyan mark ‘red lines’ in interviews with RIA Novosti”, *OC Media*, October 16, 2020, <https://oc-media.org/aliyev-and-pashinyan-mark-red-lines-in-interviews-with-ria-novosti/>

56 “No: 228, Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Gence Kentine Saldırıları Hk.”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 4 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-228_-ermenistan-in-azerbaycan-in-gence-kentine-saldirilari-hk.tr.mfa

Gence'ye karşı yapılan Ermeni saldırısı üzerine ikinci bir açıklama 10 Ekim'de ateşkesin ihlalinin hemen ardından yapılmıştır. Bu açıklama aşağıdadır:

“Ermenistan’ın insani ateşkesi ihlal ederek, bugün sabaha karşı Azerbaycan’ın ikinci büyük kenti Gence’ye düzenlediği roket saldırısını şiddetle kınıyoruz.

Çatışma bölgesine 100 km. mesafedeki Gence’de bir apartmana isabet ederek dokuz sivilin ölümüne, 39 kişinin yaralanmasına neden olduğu öğrenilen bu saldırı, Ermenistan yönetiminin ihtilafı işgal altındaki Azerbaycan topraklarının dışına yayma amacına yönelik provokasyonlarının yeni bir örneğidir.

Bu saldırı aynı zamanda Ermenistan’ın gayrimeşru işgalini sürdürebilmek için uluslararası insancıl hukuku ihlal etmekte beis görmediğini ve ateşkes dilinden anlamadığını da ortaya koymaktadır.

Ermenistan’ın bu mütecaviz eylemleri şaşırtıcı olmayıp her zamanki işgalci ve saldırgan zihniyetinin açık bir yansımasıdır. Uluslararası toplum bu hukuk tanımazlığa artık dur demelidir.

Saldırıda şehit düşen Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah’tan rahmet, yaralılara acil şifalar, Can Azerbaycan’a başsağlığı diliyoruz. Türkiye her zamanki gibi Azerbaycan’ın yanındadır.⁵⁷”

Ermenistan Cumhurbaşkanı, 4 Ekim’de dünya Ermeni Diasporası’na bir çağrı yaparak, güçlü ve kuvvetli bir diasporanın gerçek bir ordu olduğunu belirtmiş, Ermenistan ve Dağlık Karabağ sınırlarında “Azerbaycan ve Türkiye’nin ortaklaşa başlattığı savaşa” karşı dayanışma için çağrıda bulunmuştur. 7 Ekim’de, Amerika’daki uluslararası bir televizyon kanalına verdiği röportajda, sıfatına yakışmayacak şekilde, Türkiye’nin bir başka soykırım yapmak istediğini iddia etmiştir. “NATO ile bir şekilde ortaklığımız var ve bir NATO üyesi müdahalede bulunuyor” şeklindeki iddiası ise daha gülünç olmuştur.

16 Ekim’de bir İngiliz gazetesine vermiş olduğu bir başka röportajda ise şunları ifade etmiştir:

“Azerbaycan konusunda Rusya’yı da dahil dostlarımızdan daha fazla destek görmek isterdim. Hatta Türkiye konusunda herkesten daha fazla destek görmeyi isterdim. Türkiye bu anlaşmazlıktaki en kilit olumsuz

57 “No: 241, Ermenistan’ın Gence’ye Saldırısı Hk.”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 11 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-241_-ermenistan-in-gence-ye-saldirisi-hk.tr.mfa

faktördür. Türkiye’yi çıkardığınız zaman, savaşın bir ya da iki gün içinde duracağına garantisini verebilirim. Türkiye’nin kalması ötekileri içeri çekerek durumu daha kötü hale getirmektedir. Bu felaket olacaktır. Suriye’dekinden çok daha büyük bir çatışmayla Kafkasya’da karşı karşıya kalabiliriz. Türkiye’yi dışlamak barışa giden anahtardır. Başbakan Boris Johnson’dan, Birleşik Krallık Hükümeti’nden de gelmesi dâhil olan uluslararası baskı Türkiye’yi bu çatışmadan çıkması gerektiği mesajına yönlendirecektir.”⁵⁸

15 Ekim’de Dışişleri Bakanlığı Azerbaycan’ın sivil halkına, bu kez Terter Şehri’ne yapılan Ermeni saldırısı üzerine aşağıdaki açıklamayı yayınlamıştır:

“Ermenistan’ın, Azerbaycan’ın sivil yerleşim bölgelerine yönelik olarak devam eden saldırılarını şiddetle kınıyoruz. Ermenistan’ın son olarak bugün Terter’e saldırısı sonucunda, bir mezarlıkta düzenlenen cenaze töreninde bulunan sivil halktan üç kişi hayatını kaybetmiş, beş kişi de yaralanmıştır.

Ermenistan, esirlerin ve cenazelerin değişimi için 10 Ekim’de ilan edilen insani ateşkesi hiçe saymaya devam etmektedir. İnsanlıktan nasibini almayanlar, Azerbaycanlı kardeşlerimizin cenazelerini dahi defnetmesine izin vermemektedir.

Bu son saldırıyla Ermenistan, insani değerlerle bağdaşmayan hukuk tanımaz yüzünü tüm dünyaya bir kez daha göstermiştir.

Türkiye’nin, Can Azerbaycan’ın kahraman halkıyla dayanışması daimi ve tamdır.”⁵⁹

Azerbaycan’ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ndeki Ermeni saldırganlığı, Türk Dışişleri Bakanlığı’nın 16 Ekim tarihli bir başka açıklamasına konu olmuştur:

“Ermenistan silahlı kuvvetlerinin işgal altındaki Gubadlı rayonundan Azerbaycan’ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Ordubad rayonuna düzenlediği roket saldırısını şiddetle kınıyoruz.

Ermenistan’ın işgal ettiği topraklarda aldığı yenilgiler sebebiyle her geçen gün daha da saldırganlaştığı görülmektedir. Ortak sınırimız bulunan

58 “‘Excluding Turkey is key to peace in Caucasus’ – Armenian President tells The Critic”, *ArmenPress*, October 16, 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1031761.html>

59 “No: 246, Ermenistan Tarafından Azerbaycan’ın Terter Şehrine Düzenlenen Saldırı Hk.”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 15 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-246_-ermenistan-tarafindan-azerbaycan-in-terter-sehrine-saldirisi-hk.tr.mfa

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne yönelik saldırısı, çatışmayı Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarının dışına yayma gayretinin yeni ve tehlikeli bir örneğidir. Ermenistan'ın bu tehlikeli provokasyonlardan vazgeçmesi lazımdır.

İnsani ateşkesi ihlal eden Ermenistan sivillere saldırarak savaş suçu işlemekte, şimdi de çatışmayı başka boyutlara taşıma gayretine girişmektedir. Ermenistan, bu saldırgan eylemlerinin sonuçlarını iyi hesap etmelidir.

Can Azerbaycan'la ve Azerbaycanlı kardeşlerimizle dayanışmamız her zaman tam olacaktır.⁶⁰

17 Ekim'de, Ermenistan Başbakan Yardımcısı, Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri desteği sebebiyle Türkiye'den ithal edilen ürünlerin tamamını yasaklamaya yönelik planlarını duyurmuştur. Atıf yaptığı devlet verisine göre, Ermenistan geçen yıl 268 milyon dolarlık Türkiye menşeli ürün ithal etmiştir.

Ermeni basını; 16 Ekim'de vefat eden Ermeni asıllı TBMM milletvekili Markar Esayan'ın İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nde düzenlenen cenazesine Türkiye Cumhurbaşkanı'nın da katıldığını, göz ardı edememiştir.

26 Ekim'de Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ateşkesin ihlali hakkında soruya cevaben aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

“Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısıyla başlayan çatışmalar üzerine 10 Ekim ve 18 Ekim tarihlerinde ilan edilen ateşkesler Ermenistan tarafından kısa süre içerisinde ihlal edilmiştir. Son olarak bugün ABD'nin girişimleri neticesinde savaş esirleri ve cenazelerin değişimine imkân tanımak için tekrar ateşkes ilan edilmiştir. Maalesef, bu ateşkes de Ermenistan tarafından dakikalar içerisinde ihlal edilmiş, Ermenistan hem cephe hattında Azerbaycan mevzilerine, hem çatışma bölgesinden uzakta Azerbaycan'ın iç bölgelerindeki sivil hedeflere yönelik saldırılarını sürdürmüştür.

Minsk Grubu Eş-Başkanlarının çabalarının somut sonuçlar verebilmesi için Ermenistan'ın ihlallerini dikkate alarak, BM Güvenlik Konseyi kararlarına ve uluslararası hukuka uygun kalıcı çözümü hedefleyen,

60 “No: 248, Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne Saldırısı Hk.”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-248_-ermenistan-in-azerbaycan-in-nahcivan-ozerk-cumhuriyeti-ne-saldirisi-hk.tr.mfa

sonuç odaklı bir müzakere süreci başlatmalarını gerekli görüyoruz. İlan edilen ateşkeslerin de ancak bu sayede sürdürülebilir hale gelebileceğini düşünüyoruz.⁶¹”

28 Ekim tarihinde, Türk Dışişleri Bakanlığı Ermenistan Kuvvetleri'nin Azerbaycan sivil nüfusun yönelik yenilenen saldırısını aşağıdaki ifade ile kınamıştır:

“Dünkü hunharca saldırısının ardından Ermenistan, Azerbaycan'ın çatışma bölgesi dışında kalan Berde kentindeki sivillere alçakça ve kallesçe yeni bir saldırı düzenlemiştir. Bu saldırı sonucunda ilk belirlemelere göre 21 kişinin hayatını kaybettiği, 70'ten fazla yaralının olduğu öğrenilmiştir.

Hayatını kaybeden kardeşlerimize Allah'tan rahmet, yaralılara acil şifalar, Can Azerbaycan'a başsağlığı ve metanet diliyoruz.

Ermenistan'ın çoluk çocuk demeden, genç, yaşlı ayırt etmeden sivil halka karşı sürdürdüğü bu alçak saldırıları tel'in ediyoruz. Ermenistan'ın sivil halkı terörize etmek ve katletmek için yürüttüğü bu kalles politika, Hocalı katliamının arkasında yatan hastalıklı zihniyetin tezahürüdür.

İşgal ettiği topraklardan çıkmamak için her yola başvuran Ermenistan yönetimi, akıl ve vicdanını kaybetmiş bir şekilde hareket etmektedir. Bu son saldırı Ermenistan'ın işlediği ve sorumlu tutulacağı savaş suçları listesinde bir utanç vesikası olarak yerini almıştır.⁶²”

61 “SC-106, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bugün İlan Edilen Ateşkes ve İhlali Hakkındaki Soruya Cevabı,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 26 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-106_-azerbaycan-ve-ermenistan-arasinda-bugun-ilan-edilen-ateskes-ve-ihlali-hk-sc.tr.mfa.

62 “No: 261, Ermenistan Tarafından Berde'ye Bugün Tekrar Düzenlenen Saldırı Hk.,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 28 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-261_-ermenistan-nin-berde-ye-bugun-tekrar-duzenlenen-saldiri-hk.tr.mfa.

KAYNAKÇA

- “‘Defend your future’: Erdogan calls on ordinary Armenians to stand against their government as clashes with Azerbaijan continue”. *RT*, September 27, 2020, <https://www.rt.com/news/501847-erdogan-armenia-catastrophe-azerbaijan-conflict/>
- “‘Excluding Turkey is key to peace in Caucasus’ – Armenian President tells The Critic”. *ArmenPress*, October 16, 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1031761.html>
- “10 Armenian political parties issue statement over Sevres Treaty centennial”. *Hyetert*, August 12, 2020, <https://hyetert.org/2020/08/12/10-armenian-political-parties-issue-statement-over-sevres-treaty-centennial/>
- “1272 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması Hükümlerinden Kaynaklanan Taahhütlerimizi Yerine Getirmek. ...” *T.C. Resmi Gazete*, 18 Kasım 2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-11-18>
- “A new era starts in the Caucasus. I congratulate our friends Armenia and Azerbaijan for ending a tragic war and thank all the facilitators. My sympathy to the families of the victims. Peace and stability have no alternative! We launch together a #newchapter of cooperation”. *Twitter*, username: @Zourabichvili_S, November 10, 2020, https://twitter.com/Zourabichvili_S/status/1326105187572985858
- “Aliyev and Pashinyan mark ‘red lines’ in interviews with RIA Novosti”. *OC Media*, October 16, 2020, <https://oc-media.org/aliyev-and-pashinyan-mark-red-lines-in-interviews-with-ria-novosti/>
- “ARF Bureau Statement Addresses Trilateral Agreement”. *Armenian Weekly*, November 12, 2020, <https://armenianweekly.com/2020/11/12/arf-bureau-statement-addresses-trilateral-agreement/>
- “Armenia encouraging migrants following Beirut blast”. *EurasiaNet*, September 3, 2020, <https://eurasianet.org/armenia-encouraging-migrants-following-beirut-blast>
- “Armenia PM on Karabakh conflict: Our government refused to discuss the issue in this way”. *News.am*, October 14, 2020, <https://news.am/eng/news/607851.html>

- “Armenia reiterates solidarity with Greece and Cyprus”. *Public Radio of Armenia*, September 14, 2020, <https://en.armradio.am/2020/09/14/armenia-reiterates-solidarity-with-greece-and-cyprus/>
- “Armenia/Azerbaijan – Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group (Paris, 14 Sept. 2020)”. *France Diplomacy*, September 14, 2020, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/armenia/news/article/armenia-azerbaijan-press-statement-by-the-co-chairs-of-the-osce-minsk-group>
- “Armenia: My Step Parliamentary Faction Challenges Opposition to Present ‘Victory Roadmap’”. *Hetq*, November 12, 2020, <https://hetq.am/en/article/124212>
- “Armenian FM discusses Turkish provocations with Greek, Cypriot counterparts”. *Public Radio of Armenia*, August 15, 2020, <https://en.armradio.am/2020/08/15/armenian-fm-discusses-turkish-provocations-with-greek-cypriot-counterparts/>
- “Armenian PM comments on voting at UNHCR over Belarus”. *Public Radio of Armenia*, September 16, 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1027895.html>
- “Armenian President: Turkey risks setting the whole Caucasus ablaze.” *The National News*, October 23, 2020, <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/armenian-president-turkey-risks-setting-the-whole-caucasus-ablaze-1.1097908>
- “Azerbaijan, Armenia agree on ceasefire for humanitarian purposes”. *Trend News Agency*, October 10, 2020, <https://en.trend.az/azerbaijan/politics/3314122.html>
- “Catholicos Aram I: Artsakh Must Be Recognized”. *Eastern Prelacy of the Armenian Apostolic Church*, October 13, 2020.
- “Early this morning, the Azerbaijani side launched missile attacks along the entire line of contact targeting also the peaceful settlements”. *Government Representation of Armenia Before the European Court of Human Rights*, September 27, 2020, <https://www.echr.am/en/events/azerbaijan-attack-on-peaceful-settlements.html>

- “Eastern Diocese Appeals to Sister Churches to Condemn Attack on Artsakh”. *Armenian Life*, October 5, 2020, <http://www.armenianlife.com/2020/10/05/eastern-diocese-appeals-to-sister-churches-to-condemn-attack-on-artsakh/>
- “EU welcomes cessation of hostilities in Nagorno–Karabakh.” *EU Neighbors*, November 11, 2020, <https://euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/eu-welcomes-cessation-hostilities-nagorno-karabakh>
- “Eurasian Intergovernmental Council session kicks off in Minsk, Belarus”, *Public Radio of Armenia*, July 17, 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1022117.html>
- “Growth In Trade Turnover Between Armenia And Russia Slows Down”. *FinPort*, September 10, 2020, https://finport.am/full_news.php?id=42242&lang=3
- “HARDtalk’s Stephen Sackur to Pashinyan: People’s’ hopes seem to have been dashed”. *Panorama.am*, August 14, 2020, <https://www.panorama.am/en/news/2020/08/14/HARDtalk-Pashinyan/2343886>
- “Iranian President expresses satisfaction over declaration of ending war in Nagorno Karabakh”. *ArmenPress*, November 10, 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1034512.html>
- “Letter dated 16 October 2020 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-Genera”. *United Nations*, October 16, 2020, <https://www.undocs.org/en/A/75/525>
- “Library of Congress Corrects ‘Armenian Massacres’ Heading to ‘Armenian Genocide’”. *Asbarez*, October 21, 2020, <https://asbarez.com/197778/library-of-congress-corrects-armenian-massacres-heading-to-armenian-genocide/>
- “No: 154, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Tarafından 15 Temmuz 2020 Tarihinde Yapılan Açıklama Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Temmuz 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-154_-ermenistan-disisleri-bakanligi-tarafindan-15-temmuz-2020-tarihinde-yapilan-aciklama-hk.tr.mfa
- “No: 171, Sevr Anlaşması’nın 100. Yıldönümü Bahanesiyle Ermenistan Makamlarınca Yapılan Açıklamalar Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 10 Ağustos 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-171_-sevr-anlasmasi-nin-100-

[yildonumu-bahanesiyle-ermenistan-makamlarinca-yapilan-aciklamalar-hk.tr.mfa](http://hk.tr.mfa)

“No: 228, Ermenistan’ın Azerbaycan’ın Gence Kentine Saldırıları Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 4 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-228_-ermenistan-in-azerbaycan-in-gence-kentine-saldirilari-hk.tr.mfa

“No: 241, Ermenistan’ın Gence’ye Saldırısı Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 11 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-241_-ermenistan-in-gence-ye-saldirisi-hk.tr.mfa

“No: 246, Ermenistan Tarafından Azerbaycan’ın Terter Şehrine Düzenlenen Saldırı Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 15 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-246_-ermenistan-tarafindan-azerbaycan-in-terter-sehrine-saldirisi-hk.tr.mfa

“No: 248, Ermenistan’ın Azerbaycan’ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ne Saldırısı Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-248_-ermenistan-in-azerbaycan-in-nahcivan-ozerk-cumhuriyeti-ne-saldirisi-hk.tr.mfa

“No: 261, Ermenistan Tarafından Berde’ye Bugün Tekrar Düzenlenen Saldırı Hk.”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 28 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/no_-261_-ermenistan-nin-berde-ye-bugun-tekrar-duzenlenen-saldiri-hk.tr.mfa

“No:406/20, Statement By The President Of The Republic Of Azerbaijan”. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan*, November 11, 2020, <https://mfa.gov.az/en/news/7026/view>

“Pashinyan Addresses UN on 75th Anniversary”. *Mirror Spectator*, October 1, 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/10/01/pashinyan-addresses-un-on-75th-anniversary/>

“Pashinyan says signed statement with Putin and Aliyev on ending war in Karabakh”. *TASS*, November 10, 2020, <https://tass.com/world/1221707>

“Pashinyan: We could have avoided the war only by ceding”. *PanArmenian*, October 19, 2020, https://www.panarmenian.net/eng/news/286732/Pashinyan_We_could_have_avoided_the_war_only_by_ceding_territories

“Peskov called the end of the war in Karabakh a victory of the two countries”. *Teller Report*, November 10, 2020, <https://www.tellerreport.com/news/2020->

[11-10-peskov-called-the-end-of-the-war-in-karabakh-a-victory-of-the-two-countries.SJ-35TRwYP.html](https://www.eupoliticalreport.eu/pkks-involvement-in-the-armenia-azerbaijan-conflict-would-jeopardise-european-security/)

“PKK’s Involvement in the Armenia-Azerbaijan Conflict would Jeopardise European Security”. *EU Political Report*, September 23, 2020, <https://www.eupoliticalreport.eu/pkks-involvement-in-the-armenia-azerbaijan-conflict-would-jeopardise-european-security/>

“PM Pashinyan slams Turkey for “destabilizing and destructive” actions in region and globally”. *Artsakh News*, November 21, 2020, <https://artsakhpress.am/eng/news/131238/pobedniye-iyulskie-boi-dokazalich-to-karabakhskiiy-vopros-ne-imeet-voennogo-resheniya-pashinyan.html>

“President of Armenia visits the NATO Headquarters”. *NATO Official Website*, October 21, 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_179008.htm

“President Sarkissian Reiterates Call for Snap Elections”. *Asbarez*, November 27, 2020, <https://asbarez.com/198795/president-sarkissian-reiterates-call-for-snap-elections/>

“President, Prime Minister Discuss Pressing Issues Facing Armenia”. *Asbarez*, August 12, 2020, <https://asbarez.com/196144/president-prime-minister-discuss-pressing-issues-facing-armenia/>

“Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group”. *OSCE*, October 30, 2020 <https://www.osce.org/minsk-group/468984>

“Putin defends Karabakh deal after France criticism”. *Yahoo News*, November 17, 2020, <https://news.yahoo.com/putin-defends-karabakh-deal-france-183053056.html>.

“Russia, China launch massive ‘Caucasus 2020’ military exercises”. *RFI.fr*, September 21, 2020, <https://www.rfi.fr/en/international/20200921-russia-china-launch-massive-caucasus-2020-military-exercises-belarus-iran-pakistan-ukraine-us-nato>

“Russian interdepartmental delegation to visit Armenia – MFA”. *Public Radio of Armenia*, November 20, 2020, <https://en.armradio.am/2020/11/20/russian-interdepartmental-delegation-to-visit-armenia-mfa/>

“SC-101, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Yunan Dışişleri Bakanı Dendias’ın Ermenistan’daki İfadeleri Hakkındaki Soruya Cevabı”. *T.C.*

Dışişleri Bakanlığı, 16 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-101_-yunan-disisleri-bakani-dendias-in-ermenistan-daki-ifadeleri-hk-sc.tr.mfa

“SC-106, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bugün İlan Edilen Ateşkes ve İhlali Hakkındaki Soruya Cevabı”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 26 Ekim 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-106_-azerbaycan-ve-ermenistan-arasinda-bugun-ilan-edilen-ateskes-ve-ihlali-hk-sc.tr.mfa

“SC-110, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un BM İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürler Mekanizması’nın Açıklamasında Yer Alan İddialar Hakkındaki Soruya Cevabı”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 13 Kasım 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-110_-bm-insan-haklari-konseyi-ozel-prosedurler-mekanizmasi-nin-aciklamasinda-yer-alan-iddialar-hk-sc.tr.mfa

“SC-77, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Ermenistan’ın Doğu Akdeniz Açıklaması Hakkındaki Soruya Cevabı”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 16 Ağustos 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-77_-ermenistan-in-dogu-akdeniz-aciklamasi-hk-sc.tr.mfa

“SC-94, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Ermenistan’ın Bu Sabah Azerbaycan’a Karşı Başlattığı Saldırı Hakkındaki Soruya Cevabı”. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 27 Eylül 2020, http://www.mfa.gov.tr/sc_-94_-ermenistan-in-azerbaycan-a-karsi-baslattigi-saldiri-hk-sc.tr.mfa

“Shots fired at Armenian school in San Francisco”. *Public Radio of Armenia*, September 22, 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1028360/>

“Special meeting of the OSCE Permanent Council to discuss”. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, September 30, 2020, https://www.mfa.am/en/embassy-news/2020/09/30/OSCE_SP/10477

“TBMM’de Dört Parti’den Ermenistan’ın Azerbaycan’a Saldırısına İlişkin Ortak Açıklama”. *TBMM Meclis Haber*, 16 Temmuz 2020, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=149114

“TBMM’de Dört Siyasi Partiden Ermenistan’a Kınama”. *TBMM Meclis Haber*, 28 Eylül 2020, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=149410

“The victorious battles in July proved that there is no military solution to the Nagorno-Karabakh conflict. PM”. *I News*, August 21, 2020, <https://www.1lurer.am/en/2020/08/21/The-victorious-battles-in-July-proved-that-there-is-no-military-solution-to-the-Nagorno-Karabakh-co/298050>

“Turkey’s actions remain a threat to Armenia’s security, Foreign Minister says”. *Public Radio of Armenia*, August 31, 2020, <https://en.armradio.am/2020/08/31/turkeys-actions-remain-a-threat-to-armenias-security-foreign-minister-says/>

“UN can’t confirm Turkey interfered in Nagorno-Karabakh conflict – spokesperson”. *TASS*, September 28, 2020, <https://tass.com/world/1206127>

“We stand in solidarity with Greece and Cyprus on their inalienable rights to economic activities in the exclusive economic zone in line with international law”. *ArmInfo*, October 10, 2020.

Kramer, Andrew, “Fighting Between Armenia and Azerbaijan Risks Drawing in Bigger Powers”. *The New York Times*, September 28, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/09/28/world/asia/azerbaijan-armenia-nagorno-karabakh.html>